

ISSN 2617-6379

Индексі 10532

Индекс 10532

«ҚӘӘИ Хабаршысы» журналы
Журнал «Вестник ВИСВ»
The Proceeding «Bulletin MILF»

№ 3(47)/2021

Шілде-Қыркүйек

Июль-Сентябрь

July-September

2010 жылдан бастап жарияланады

Издается с 2010 года

Founded in 2010

Жылына 4 рет шығарылады

Выпускается 4 раза в год

Published 4 times per year

Алматы, 2021

Алмата, 2021

Almaty, 2021

Бас редакторы
Д.Т. Адырбеков

Редакция алқасы

А.Б. Тасболатов	тарих ғыл. д-ры, ҚР Қорғаныс министрлігі (Қазақстан);
С.С.Тауланов	пед. ғыл. д-ры, мамандандырылған «Арыстан» лицейінің басшысы (Қазақстан);
Г.Ф. Дубовцев	әскери ғыл. канд., ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты (Қазақстан);
А.Н. Рыспаев	PhD, акад. ҚР Қорғаныс министрлігінің әскери білім және ғылым департаменті (Қазақстан);
Н.С. Ибраев	PhD, ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті (Қазақстан);
Ж.К. Куптикбаев	PhD, С. Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлері Әскери институты (Қазақстан);
Ш.К. Кадыркулов	PhD, Әскери ғыл. канд., С. Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлері Әскери институты (Қазақстан);
Ж.Н. Бисенбаева	PhD, С. Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлері Әскери институты (Қазақстан);
Т.М. Алпысбаев	әлеуметтану ғыл. канд., С. Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлері Әскери институты (Қазақстан);
Е.С. Темірбеков	тех. ғыл. канд, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ(Қазақстан);
Ж.Р. Дилбарханова	PhD, Есболатов атындағы ПМ Академиясы. (Қазақстан);
А.К. Махадиева	PhD, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Қазақстан);
Б.К. Кенжеалиев	тех.ғыл. д-ры, Металлургия және кен байыту институты (Қазақстан);
Т.К. Мадымаров	әскери ғыл. канд., К. Усенбеков атындағы Құрлық әскерлері Әскери институты (Қырғызстан);
Ким Кю Чол	PhD, Ханкук университеті, (Оңтүстік Корея);
Г. Шахин	PhD, Ұлттық қорғаныс университеті. Ататүрік атындағы стратегиялық зерттеулер институты.(Түркия);
В.П. Иванов	пед. ғыл. д-ры, РФ Қорғаныс министрлігі әскери университеті (Ресей).

Редакцияның мекен-жайы: 050053,Қазақстан, Алматы қ., Красногорская к-сі, 4.
Тел: 290-13-20; факс: 290-17-48. <http://jornal-visv.kz/>

Жауапты редактор
Нурмухаметова К.Ш.

Техникалық редактор
Бүркітбай Ә.Д.

Главный редактор

Д.Т. Адырбеков

Редакционная коллегия

А.Б. Тасболатов	д-р ист. наук, Министерство обороны РК (Казахстан);
С.С.Тауланов	д-р пед. наук, начальник специализированного лицея «Арыстан»; (Казахстан);
Г.Ф. Дубовцев	канд. воен. наук, Институт стратегических исследований при Президенте РК (Казахстан);
А.Н. Рыспаев	PhD, Департамент военного образования и науки Министерства обороны РК (Казахстан);
Н.С. Ибраев	PhD, Национальный университет обороны имени Первого Президента РК – Елбасы (Казахстан);
Ж.К. Куптикбаев	PhD, Военный институт Сухопутных войск имени С. Нурмагамбетова (Казахстан);
Ш.К. Кадыркулов	PhD, Военный институт Сухопутных войск имени С. Нурмагамбетова (Казахстан);
Ж.Н. Бисенбаева	PhD, Военный институт Сухопутных войск имени С. Нурмагамбетова (Казахстан);
Т.М. Алпысбаев	канд. соц. наук, Военный институт Сухопутных войск имени С. Нурмагамбетова (Казахстан);
Е.С. Темірбекова	д-р техн.наук, им.Әл-Фараби КазНУ(Казахстан);
Ж.Р. Дилбарханова	PhD, им.Есболатова Академия МВД (Казахстан);
А.К. Махадиева	PhD, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева (Казахстан);
Б.К. Кенжеалиев	д-р техн. наук, Институт металлургии и обогащения (Казахстан);
Т.К. Мадымаров	канд. воен наук, Военный институт Вооруженных сил имени К. Усенбекова (Кыргызстан);
Ким Кю Чол	PhD, университет Ханкук (Южная Корея);
Г. Шахин	PhD, Ұлттық қорғаныс университеті. Ататүрік атындағы стратегиялық зерттеулер институты.(Түркия);
В.П. Иванов	д-р пед.наук, Военный университет Министерства обороны (Россия).

Адрес редакции: 050053, Казахстан, г. Алматы., ул. Красногорская, 4.

Тел: 290-13-20; факс: 290-17-48. <http://jornal-visv.kz/>

Ответственный редактор

К.Ш. Нурмухаметова

Технический редактор

А.Д. Буркитбай

Main Editor
Adyrbekov Dulat Temirgalievich

Editorial board

A.B. Tasbulatov S.S. Taulanov	Doctor of historical sciences, Ministry of Defence (Kazakhstan); Doctor of pedagogical sciences, Chief lyceum «Arystan»(Kazakhstan);
G.F. Dubovcev	Candidate of military sciences, Institute for Strategic Studies under President (Kazakhstan);
A.N. Ryspayev N.S. Ibrayev	PhD, (Kazakhstan); PhD, National Defense university named after the First President – Elbasy (Kazakhstan);
Zh.K. Kuptikbayev	PhD, National Defense university named after the First President – Elbasy (Kazakhstan);
S.K. Kadirkulov	PhD, Military institute of Land Forces named after S. Nurmagambetov (Kazakhstan);
Zh.N. Bissenbayeva	PhD, Military institute of Land Forces named after S. Nurmagambetov (Kazakhstan);
T.M. Alpysbavev	Candidate of sociological sciences, Military institute of Land Forces named after S. Nurmagambetov (Kazakhstan);
Y. C. Temirbekov Zh. Dilbarkhanova	Doctor of technical sciences, PhD, Police Academy of Ministry on Internal Affairs named after M. Esbolatov (Kazakhstan);
A.K. Makhadiyeva	PhD, Eurasian national university named after L.N. Gumilyov (Kazakhstan);
B.K. Kenzhealiyev	Doctor of technical sciences, Institute of Metallurgy and Ore Beneficiation (Kazakhstan);
T.K. Madymarov	Candidate of military sciences, K. Usenbekov Military institute of Land Forces (Kyrgyzstan);
Kim Kyu Chol	Hankook University (South Korea); Academy of gendarmerie and Coast Guard (Turkey);
G. Shakhin	National Defense university, Institute for Strategic Studies named after Atatürk
V.P. Ivanov	Doctor of pedagogical sciences, Military University of the Ministry of Defense of the Russian Federation, (Russia).

Editorial office address: 050053, Kazakhstan, Almaty., ул. Krasnogorskaya, 4.
Tel: 290-13-20; fax: 290-17-48. <http://jornal-visv.kz/>

Responsible editor
K.Sh. Nurmukhametova

Technical editor
A.D. Burkitbay

МАЗМҰНЫ

АЛҒЫСӨЗ

Тасболатов Абай Бөлекбайұлына 70 жыл.....	9
---	---

ҚАРУ-ЖАРАҚ ЖӘНЕ ӘСКЕРИ ТЕХНИКА

<i>Куптикбаев Д.К.</i> – Әскерлердің жауынгерлік даярлығының кейбір құрамдастарының дамуына әсер ететін факторлар.....	12
<i>Ногайбеков М.Н.</i> – Нысананы ату сапасына кері әсер ететін кейбір факторлар және оларды жою тәсілдері.....	22

ӘСКЕРИ ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ

<i>Нурадинов А.С., Мухамбеткалиева К.С.</i> – Әскери қызметшінің кәсіби психологиялық құзыреттілігі және оның деңгейлері.....	30
<i>Сақтағанов Б.К.</i> – Әскери білім берудің цифрлық трансформациясы жағдайында оқыту технологияларын қолданудың психологиялық аспектілері.....	43

БІЛІМ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

<i>Алтысбаев Т.М., Зарубин И.В.</i> – Заман ағымындағы әскери білім.....	50
<i>Оразбай С.Т., Молдашева А.Б.</i> – Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігінің әскери білім беру мекемелерінде идеологиялық жұмыс жүйесінің теориялық анықтамасы.....	56
<i>Топлу М., Ахмет А.</i> – Әскери журналистикадағы этикалық жауапкершіліктер.....	65
<i>Сатқынова Б.М.</i> – Мәлік Ғабдуллиннің шығармаларындағы нақыл сөздер.....	72

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ӘСКЕРИ ШОЛУ

<i>Зенгин А.К.</i> – Орталық Азиядағы қауіпсіздік және Қазақстанның өңірлік қолбасшысының мәртебесі.....	77
<i>Мухамеджанова В.</i> – Өркениеттер диалогы:XXI ғасырдың тарихи тәжірибесі мен келешегі.....	83
<i>Қанай Ө.</i> – Әлемдік қару-жарақ нарығындағы Қытай рөлі.....	89
АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР.....	96

СОДЕРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ

Тасбулатов Абай Болукпаевичу 70 лет	9
---	---

ВООРУЖЕНИЕ И ВОЕННАЯ ТЕХНИКА

<i>Куптикбаев Д.К.</i> – Факторы, влияющие на развитие некоторых компонентов боевой подготовки войск.....	12
<i>Нозайбеков М.Н.</i> – Некоторые негативно влияющие факторы на качество стрельбы по мишеням и способы их устранения.....	22

ВОЕННАЯ ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

<i>Нурадинов А.С., Мухамбеткалиева К.С.</i> – Профессиональная психологическая компетентность военнослужащего и ее уровни.....	30
<i>Сақтаганов Б.К.</i> – Психологические аспекты применения технологии обучения в условиях цифровой трансформации военного образования.....	43

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

<i>Алпысбаев Т.М., Зарубин И.В.</i> – Военное образование в ногу со временем.....	50
<i>Оразбай С.Т., Молдашева А.Б.</i> – Теоретическое определение системы работы в военных учебных заведениях Министерства обороны Республики Казахстан.....	56
<i>Топлу М., Ахмет А.</i> – Этическая ответственность в военной журналистике.....	65
<i>Сатқынова Б.М.</i> – Изречения Малика Габдуллина.....	72

МЕЖДУНАРОДНОЕ ВОЕННОЕ ОБОЗРЕНИЕ

<i>Зенгин А.К.</i> – Центрально-Азиатская безопасность и статус регионального лидера Казахстана.....	77
<i>Мухамеджанова В.</i> – Диалог цивилизации: исторический опыт и перспективы XXI века.....	83
<i>Қанай Ө.</i> – Роль Китая на мировом рынке вооружений.....	89
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	96

CONTENT

PREFACE

Tasbulatov Abai Bolyukpaevich is 70 years old.....	9
--	---

WEAPONS AND MILITARY EQUIPMENT

<i>Kuptikbaev D.K.</i> – Factors affecting the development of some components of combat training of troops.....	12
<i>Nogaybekov M.N.</i> – Some negative factors affecting the quality of target shooting and ways to eliminate them.....	22

MILITARY PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

<i>Nuradinov A.S., Muhambetkaliyeva K.S.</i> – Professional psychological competence of a service man and its levels.....	30
<i>Saktaganov B.K.</i> – Psychological aspects of the use of training technologies in the conditions of digital transformation of military.....	43

EDUCATION AND UPBRINGING THEORY AND METHODOLOGY

<i>Alpysbaev T.M., Zarubin I.V.</i> – Military education in step with the times.....	50
<i>Orazbay S.T., Moldasheva A.B.</i> – Theoretical definition of the system of ideological work in military educational institutions of the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan...	56
<i>Toplu M., Akhmet A.</i> – Ethical responsibilities in military journalism.....	65
<i>Satkynova B.M.</i> – Dictum Malik Gavdullin.....	72

INTERNATIONAL MILITARY REVIEW

<i>Zengin A.K.</i> – Central Asian Security and Kazakhstan's Regional Leadership Status.....	77
<i>Muhamedjanova V.</i> – Dialogue of civilizations: historical experience and prospects of the XXI century.....	83
<i>Kanay O.</i> – China's Role in The Global Arms Market.....	89
INFORMATION ABOUT AUTHORS INFORMATION ABOUT AUTHORS.....	96

Тасболатов Абай Бөлекбайұлына 70 жыл!

Ғұмырын ғылым мен білімге арнаған ғалым, әскери ұстаз, генерал-лейтенант Тасболатов Абай Бөлекбайұлының өнегелі ғұмыры өзгелерге үлгі боларлықтай. Ол Ыбырай Алтынсарин, Ахмет Байтұрсынұлы, Әлихан Бөкейханов сынды талай тарландарды дүниеге әкелген Солтүстік Қазақстан өңірінде өмірге келген. Қасиетті жердің топырағынан нәр алып түлеп ұшқан ұланның ұшқыр қиялы заңғар биіктерге жетелейді. Орта мектепті үздік бітіріп әскери маман болғысы келген ол Ташкент қаласына әскери оқу орнына түсіп, кейіннен Алматы қалалық жоғарғы әскери училищесіне ауысады. Ол әскери оқу орнын жақсы тәмамдап еңбек жолын қарапайым батальон командирінен бастап, генерал-лейтенант, институт бастығы, Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрінің кеңесшісі дәрежесіне дейін жетеді. Таудай талабы мен тынымсыз еңбегінің арқасында қатарынан озып, дарабоз тұлғаға айналады. Әскери тәжірибені, теориямен біріктіре отырып біраз жылғы ғылыми ізденісінің нәтижесінде 2006 жылы «Теория мен практика контексіндегі мемлекетті қорғау қызметіне кәсіпқой мамандарды даярлаудың тарихы» атты докторлық диссертациясын сәтті қорғайды. Жазылған диссертациялық жұмыс теориялық ғана емес тәжірбиелік тұрғыда қолданысқа ие құндылығы жоғары ғылыми еңбек болып табылады. Абай Құнанбаев «әділет пен махаббат кімде көп болса, ол кісі – ғалым» - деген еді. Солай демекші, ғалымның бойындағы еңбекқорлығы, табандылық пен әділеттілік сынды асыл қасиеттері жетістікке жетуіне септігін тигізген секілді. Ғалым Абай Бөлекбайұлы ғұмырын ғылыммен байланыстырып аянбай еңбек етіп, Қазақстанның әскери ғылымының дамуына елеулі үлес қосады. Оның қаламынан 123-ке жуық ғылыми мақалалар, 10 монография, бірнеше әскери оқу-әдістемелік құралдары жарыққа шығады. «Қазақстанның әскери тарихы» деп аталатын қомақты еңбегінде Қазақстанның көне дәуірінен бастап бүгінгі күнге дейінгі әскери тарихын жазған. Бұл қосавторлықта жазған еңбегі Қазақстанның тарихшылар қауымда-

стығынан жоғары бағасын алады. «Шәкіртсіз ғылым тұл» - демекші, бүгінгі күні әскери салада жиырма бір ғылым кандидатын, төрт PhD докторларын, бірнеше әскери ғылым магистрлерін қорғатып шығарады. Ғылым саласында ізденісте жүрген әскери ізденуші әскери ғылымда өзекті мәселелерді қозғаған А.Б. Тасболатовтың ғылыми еңбектеріне тоқталмай өтпейді. Уақыттан оза жүрген ғалымның озық идеялары әрдайым сұраныстарға ие. Әскери ғылымға көптеген шәкірттерді даярлаған ғалымның өзіндік ғылыми мектебі қалыптастып үлгерді. Отандық ғылым саласының қатарында кенжелеп қалған әскери ғылымның әлеуетін дамыту бағытында мемлекеттік деңгейде бірқатар тың бастамаларды жүзеге асырады. «Көзқарас» бағдарламасында Ирак Елекеевке берген сұхбатында Абай Бөлекбайұлы: «1990 жылдары Кеңес Одағының ыдыраған кезінде мемлекетіміз әскери мамандарға зәру еді. Әскери сала айтарлықтай қиыншылыққа тап болған кез тұғын. Еліміздің ертеңіне қорған болар қарулы, бәсекеге қабілетті маман даярлау ісін қолға алу кезек күттірмейтін мәселенің бірі болды» - дейді. Тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан Армиясы қайтадан жасақталып, әскери мамандарды даярлайтын әскери оқу орындары жаңа бағытпен қайтадан жанданады. Әскери жоғарғы оқу орындарының басты мақсаты мамандық бойынша жұмыс жасауға қабілетті, тұрақты кәсіби өсуге дайын, мықты офицер кадрларды даярлау болып табылады. Алматы қаласында орналасқан әскери маман даярлайтын Сағадат Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлері Әскери институты алдыңғы жылы 50 жылдығын атап өтті. 50 жылдың ішінде Институтқа түрлі басшылар келіп қызмет атқарады. Солардың ішінде тұғыры биік тұлға ретінде генерал-лейтенант А.Б.Тасболатовтың орны ерекше. 1992-2002 жылдар аралығында институт бастығы қызметін атқарған басшы алғаш рет Құрлық әскерлерінің Әскери институтының қабырғасында ғылыми бөлім ашып, әскери ғылымның көкжиегін кеңейтеді. «Әскер салада жүрген жастарды ғылымға даярлау керек» - деген ұстанымын бір сәт естен шығармаған ұлағатты ұстаз институттың қабырғасында адъюнктура бөлімін және диссер-тациялық кеңес құрып 40-қа жуық офицерлерді қорғатып шығарған. Осылайша кенжелеп қалған әскери ғылымның дамуына ерен үлес қосады. Оқу орнының имиджін көтеруге бар күшін жұмсаған ол түбінде қажырлы еңбегінің арқасында училищенің мәртебесін Әскери Академия деңгейіне жеткізеді.

А.Б. Тасболатовтың әскери училищеде басшылықта қызмет еткен жылдарын Е.Самаев, Г.Жансарина, Қ. Қарамандаев, Т.Алпысбаев, И.Пастух, Ж.Рахметова сынды аға буын ұстаздар әлі күнге шекті ыстық ықылас пен еске алып отырады. Қазақстан Қарулы күшіне офицер маман даярлайтын әскери педагогтан үздіксіз білім мен ізденісті, жоғары күзіреттілікті, жинақылықты талап етеді. Офицерлерді даярлайтын оқытушы жаңалыққа жаны құмар, жаңаша ойлау дағдысын меңгерген кәсіби шебер болуы қажет. Осыны ескерген А.Б.Тасболатов институттың бастығы қызметін атқарған тұста ұстаздардың кәсіби біліктілігінен басқа сабақтан тыс уақытта ғылыммен айналысуына барлық жағдайын жасауға тырысқан. Ғылым жолы ауыр жол дегенменде, бірнеше әскери мамандардың ғылымға келуіне жол ашып ғылымға құлшыныс танытқан әскери мамандар мен ізденіс үстінде жүрген ұстаздарға өз тарапы-

нан қолдау көрсетіп отырған. Ел тыныштығы мен мемлекеттің тұтастығын сақтап тұратын қарулы күштің пәрмені деп айтылғанда алдымен осы салада білім алып жатқан курсанттардың білімдері сынға алынады. Абай Бөлекбайұлы курсанттардың теория жүзінде алынған білімінің практикада қолданылуына көп мән берген болатын. Шығармашылыққа жақын курсанттардың жыл сайын өтетін халықаралық және республикалық пәндік олимпиадаларға қатысуына қолдау көрсететін. Үздік ғылыми жұмыстар жазатын курсанттарға мемлекеттің дамуына үлес қоса алатын рухты перзент шығатынына сенім артып отыратын. Әскери білім алуға түскен ауыл балаларының қиналып қалмайтынындай ұстаздардан екі тілде, реті келсе мемлекеттік тілде сабақ өтуін әрдайым айтып жүретін. Әскери ғалым, нағыз офицер, ұлағатты ұстаз бола білген Абай Бөлекбайұлы тілдің жанашыры деп білеміз, оның тіл анықтама-сына арналған «Әскери терминдер», «Әскери іс» атты еңбектері көптеген офицерлердің қойын дәптеріне айналған көмекші құралы болып табылады. Ғалым Қазақстан Республикасы Қарулы Күшінің әскери саласына қосқан талай жылғы жемісті еңбегінің арқасында I деңгейлі «Даңқ» орденімен марапатталады.

Бүгінгі күні 70 жасқа толып отырған генерал-лейтенант Тасболатов Абай Бөлекбайұлының мерейтойымен шын жүректен құттықтай отырып, зор денсаулық, ұрпағына амандық, тілегей теңіз шығармашылық табыстар тілейміз!

Ғылыми-зерттеу бөлімі

Д.К. Куптикбаев¹

¹*Военный институт Сухопутных войск имени
С.Нурмагамбетова Алматы, Казахстан
(E-mail: kuptik.kz@mail.ru)*

Факторы, влияющие на развитие некоторых компонентов боевой подготовки войск

В данной статье рассматривается боевая подготовка как система мероприятий по обучению и воинскому воспитанию личного состава Вооруженных Сил Республики Казахстан для ведения ими боевых действий или выполнения других задач, в ходе которой применяются качественно новая методика обучения, основанной на широком использовании средств электронно-вычислительной техники, лазерных технологий имитаторов стрельбы и поражения. Постоянное развитие средств и способов ведения боевых действий и вызванные этим изменения в характере современной вооруженной борьбы усложнили не только содержание боевой подготовки, но и резко повысили требования к ее организации и методике обучения. Происходящие изменения поставили проблемные вопросы о направленности и содержании подготовки войск (воинского обучения), которые в свою очередь составляют основное содержание деятельности вооруженных сил страны в мирное время.

Ключевые слова: содержание боевой подготовки; организация боевой подготовки; методика боевой подготовки; факторы; тенденции развития боевой подготовки.

Введение

Сложная международная обстановка, задачи, поставленные Президентом Республики, Верховным Главнокомандующим Вооруженными Силами РК требуют, чтобы боевая подготовка войск находилась на высоком уровне. Это обусловлено прежде всего тем, что в процессе боевой подготовки личный состав овладевает воинским мастерством, которое является одним из слагаемых боевого потенциала казахстанской армии.

Рассматривая боевую подготовку как систему мероприятий по обучению и воинскому воспитанию личного состава Вооруженных Сил РК для ведения боевых действий или выполнения других задач, следует отметить все возрастающую зависимость боеготовности и боеспособности соединений, частей и подразделений от эффективности боевой подготовки.

Постоянное развитие средств и способов вооруженной борьбы и вызванные этим изменения в характере современного общевойскового боя усложнили не только содержание боевой подготовки, но и резко повысили требования к ее организации и методике обучения.

Необходимость всесторонней профессиональной подготовки различных категорий военнослужащих обуславливает включение в состав боевой подготовки весьма широкого круга различных предметов воинского обучения.

Овладение необходимыми знаниями, умениями и навыками военно-профессиональной деятельности в процессе боевой подготовки осуществляется прежде всего на занятиях, тренировках, стрельбах и учениях, выступающих в качестве основных форм воинского обучения и развития у военнослужащих необходимых способностей и психологической устойчивости [1].

В современных условиях все более значительным становится влияние психолого-педагогической и методической подготовки офицерского состава на качество и эффективность боевой подготовки. Вследствие этого каждому офицеру, а командиру в особенности, необходимо иметь научные знания по организации боевой подготовки, методике обучения и воспитания, а также по осуществлению руководства учебно-воспитательным процессом личного состава.

Объектом исследования являются факторы, влияющие на процесс воинского обучения в ходе боевой подготовки войск. В ходе исследования была поставлена задача: выявить эти факторы и определить характер их воздействия на организацию и методику боевой подготовки войск.

Методы исследования

Для достижения поставленной цели исследование проводилось с использованием общенаучных методов – анализа и синтеза, индукции и дедукции, сравнения и обобщения, а также специфических методов военной науки – системного анализа, структурно-функциональной методологии, исследования операций, моделирования и др.

Основная часть

В некоторых источниках и специальных исследованиях выявлены факторы, воздействующие на боевую подготовку войск. Они разделяются на две группы: опосредованные и непосредственные [2].

Опосредованные факторы отражают социально-политический строй государства, его экономику и идеологию. Это главенствующие, определяющие факторы. К ним отнесены:

- политическая система государства;
- экономический потенциал государства;
- характер производственных отношений;
- государственная идеология.

Опосредованными эти факторы названы потому, что их воздействие на боевую подготовку осуществляется преимущественно через формируемые под их влиянием непосредственные факторы. К непосредственным факторам отнесены:

- военная доктрина государства;
- вероятный противник (его доктрина и военное искусство);
- средства вооруженной борьбы;
- способы вооруженной борьбы;

- принципы и способы комплектования войск, продолжительность действительной военной службы;
- театр военных действий;
- организационно-штатная структура войск;
- их оперативное (боевое) предназначение.

Содержание непосредственных факторов, их влияние на подготовку войск нашли отражение в научной литературе [3]. Однако в этих трудах, как показало исследование, не вскрыт механизм их взаимодействия с системой боевой подготовки войск, не рассмотрено влияние этих факторов на отдельные компоненты системы боевой подготовки войск, не раскрыто обратное влияние системы боевой подготовки войск на указанные факторы. В связи с этим, целесообразно рассмотреть преимущественное прямое воздействие опосредованных и непосредственных факторов на компоненты системы боевой подготовки войск.

Исходя из общих принципов дидактики, в частности принципа практической направленности (в военной терминологии – «учить войска тому, что необходимо на войне»), содержание обучения должно адекватно отражать содержание современных боевых действий. Какие же из перечисленных факторов формируют содержание боевых действий?

Прежде всего, это средства вооружённой борьбы и способы ее ведения, поскольку боевые действия и есть собственно использование различных средств определенными способами. А поскольку боевые действия – явление двустороннее, их содержание формирует вероятный противник, его средства и способы вооруженной борьбы.

Боевые действия ведутся на конкретной местности, характер которой накладывает отпечаток как на применение средств вооруженной борьбы, так и на применяемые способы ее ведения. Следовательно, содержание боевых действий объективно формирует содержание обучения, выражаясь через такие непосредственные факторы как: средства вооружённой борьбы, способы вооруженной борьбы, вероятный противник, его средства и способы, театр военных действий.

Кроме перечисленных факторов, на содержание обучения войск воздействует боевое предназначение войск региональных командований. Возьмем, к примеру, соединения и части постоянной готовности, предназначенные для прикрытия государственной границы. В содержании их подготовки четко просматривается их предназначение. Оно выражается в тематике тактических и командно-штабных учений, а также в содержании этапов таких учений. С этими частями, как правило, отрабатываются вопросы взаимодействия с пограничными отрядами, территориальными войсками и т.п [4].

Такой же подход проявляется и в отношении подразделений. Так в ряде организационно-методических указаний по подготовке сухопутных войск содержатся такие требования, как готовить по одному батальону в частях к действиям в качестве тактического воздушного десанта; готовить один батальон как горный; готовить одну мотострелковую роту в части в качестве отряда ликвидации последствий и т.д [5].

И, наконец, такой непосредственный фактор как военная доктрина государства. Ее воздействие выражается в направленности обучения, в превалировании тех или иных видов боя (операции), средств вооружённой борьбы и т. д. Например, в соответствии с оборонительным характером казахстанской военной доктрины приняты Правила боевого применения Сухопутных войск [6; 7], где некоторое предпочтение отдается обороне. В свою очередь это предпочтение выразилось и в Организационно-методических указаниях по боевой подготовке войск Региональных командований ВС РК в 2008-2014 гг [8].

Рассматривая такие непосредственные факторы, как боевое предназначение войск и военная доктрина, нетрудно увидеть, что они оказывают воздействие не только на содержание обучения, но (и прежде всего!) на содержание боя. Поэтому в исследовании сделано небольшое упрощение, объединившее все непосредственные факторы, влияющие на содержание обучения, в один – содержание боя.

Итак, в ходе исследования получена диада: содержание боя – содержание обучения. Первично в этой диаде содержание боя. На практике оно не всегда учитывается при формировании содержания обучения, а это вызывает определенное противоречие между ними, поэтому развитие содержания обучения осуществляется путём разрешения этого противоречия.

Результатом осознания взаимосвязи содержания обучения с содержанием боя явилось открытие принципа «учить войска тому, что необходимо на войне». Для успешной реализации данного принципа формулируются определенные требования к содержанию боевой подготовки войск. Содержание этих требований на каждом историческом этапе различно, но сущность их должна оставаться неизменной. Выразим сущность требований к содержанию обучения через непосредственные факторы (рис. 1).

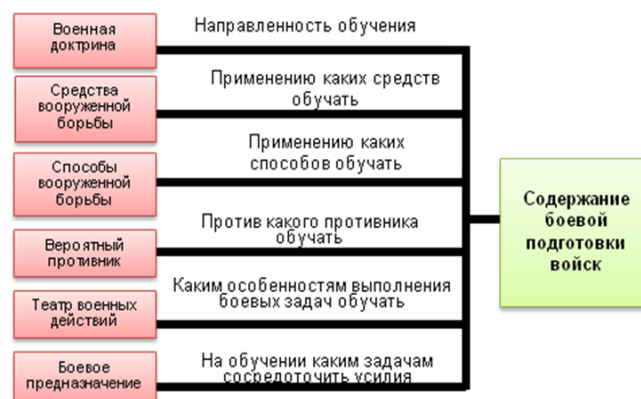

Рисунок 1 – Факторы, влияющие на содержание боевой подготовки войск и формируемые ими требования к нему

Нетрудно увидеть, что в своей совокупности настоящие требования полностью выражают упомянутый выше принцип обучения.

Выявим тенденции развития содержания боевой подготовки войск, опираясь на развитие содержания боя.

В качестве первой тенденции правомерно выделить расширение содержания обучения, рост его объема, что выражается через увеличение числа

предметов обучения. Эта тенденция вызвана, в первую очередь, развитием средств вооруженной борьбы. Например, оснащение армии автомобилями, танками и т.д. привело к введению таких предметов обучения, как вождение и техническая подготовка; появление оружия массового поражения вызвало необходимость обучения защиты от него; с принятием на вооружение зажигательного оружия введена противопожарная подготовка.

Вторая тенденция связана преимущественно с развитием способов вооруженной борьбы и проявляется как усложнение содержания обучения. Так, в тактической подготовке мотострелковых подразделений сравнительно недавно появились такие темы, как действия в тактическом воздушном десанте, противодесантном резерве, обходящем, рейдовом отряде, отряде ликвидации последствий и т.п. Эта тенденция проявляется и как расширение содержания каждого предмета.

Таким образом, выявленные тенденции влияют на развитие содержания боевой подготовки войск. Если сопоставить приведенные тенденции между собой, то не трудно увидеть, что одна из них выражает количественную характеристику исследуемого объекта, а другая – его качественную характеристику. При этом последняя отражает не только формальную сторону качественной характеристики, но и её содержательную сторону.

Обратимся к такому компоненту боевой подготовки – её организации.

Примем за условие, что в данном случае речь об организации идет как о строении учебного процесса, взаимосвязях подготовки командиров, органов управления и войск, последовательности слаживания штабов, подразделений, частей. На организацию боевой подготовки войск в этом значении, прежде всего, воздействует военная доктрина государства, которая, как и в случае с содержанием, определяет общую направленность учебного процесса.

Следующий фактор – организационно-штатная структура войск. Его проявление отражено в программах боевой подготовки для подразделений полного и сокращенного состава. Сравнив построение учебного процесса этих подразделений [9], мы сразу же обнаружим различия: отсутствие в подготовке подразделений сокращенного состава ротных и батальонных тактических учений, батальонных полевых выходов и другие отличия. Заметим, что речь идет не только о степени укомплектованности подразделений и частей, но и об их штатной структуре в целом.

Существенное влияние на организацию боевой подготовки войск оказывает способ комплектования армии, порядок и сроки прохождения военной службы. Так, например, переход в 1969 году с трехлетнего на двухлетний срок службы привел к наличию двух призывов в год и, вследствие этого, к делению учебного года на два периода обучения, практически идентичных по своему содержанию.

Другой пример: в армиях, укомплектованных по контракту, планирование боевой подготовки войск осуществляется децентрализованно, нет четких сроков прохождения учебных программ, что позволяет более качественно отработать различные виды боя (операции) и способы действий войск [10].

Кроме непосредственных факторов, организацию боевой подготовки войск формируют такие компоненты ее системы, как содержание и методика обучения.

Содержание боевой подготовки войск определяет: обучение каким видам боя, боевым задачам, способам действий должна включать подготовка того или иного органа управления, части, подразделения. А количество этих задач и способов, в конечном счете, определяют необходимую продолжительность полного цикла слаживания подразделения, части, соединения.

Методика боевой подготовки войск формирует построение процесса, определяя какие формы и методы обучения он должен включать.

Здесь необходимо сделать пояснение относительно форм. Военная дидактика определяет формы обучения как организационную сторону этого обучения. Содержательной стороной при этом определяются методы обучения. При этом формы и методы обучения тесно взаимосвязываются. А можно ли отнести к формам обучения полевой выход, выход в учебный центр, этапы слаживания? Видимо, нет, поскольку каждое из перечисленных мероприятий включает в себя определенные формы обучения. Следовательно, для обозначения этих мероприятий необходимо ввести новое понятие. И, коль скоро речь идет об организации учебного процесса, вполне допустимо определить эти понятия как организационные формы боевой подготовки войск.

Проследим порядок формирования организационных форм.

Для каждого элемента организационной структуры региональных командований (штабы, войска) существует свое содержание обучения, определяемое (как рассматривалось выше) содержанием боевых задач и характером боя (операции). Для реализации этого содержания применяются соответствующие формы и методы обучения. Их наличие и совокупность, в свою очередь, формируют организационные формы. Например, для слаживания взвода применяются тактико-строевые и тактические занятия, огневые тренировки и вождение в составе взвода, боевая стрельба. Совокупность этих форм обучения составляет этап слаживания взвода – организационную форму боевой подготовки войск. Далее – этапы слаживания роты, батальона, бригады.

Определив факторы, влияющие на организацию боевой подготовки войск, выразим это влияние через требования, предъявляемые к ней (рис. 2).

Рассмотрение тенденций развития организации боевой подготовки войск позволило в качестве первой тенденции выделить усложнение организации учебного процесса, которое выражается в увеличении и усложнении организационных форм боевой подготовки войск.

Начальные формы организации подготовки войск просматриваются ещё до начала новой эры. Так, древнекитайский полководец Сунь-цзы в трактате «О военном искусстве» [11] писал о порядке обучения войск. Бесспорно, определенной организации требовало и слаживание македонской фаланги [12], и подготовка римских легионов [13]. Однако основу подготовки войск составляло индивидуальное обучение (одиночная подготовка), а слаживание носило предпоходный характер. То есть проводилось преимущественно накануне походов, сражений, войн. Характерна в этом плане подготовка мон-

гольского войска (11-14 вв.), когда в целях подготовки к походам проводилась «Большая охота», на которой последовательно проводилось слаживание «сотен», «тысяч», «туменов» и войска в целом [14].

Однако структурирование организации подготовки войск в современном понятии начало осуществляться в XVII веке, то есть с появлением массовых регулярных армий (Пруссия, Швеция) и завершилось к концу XIX века.

Это структурирование проявилось в появлении таких организационных форм подготовки войск как учебный год, период обучения, этапы слаживания (подразделений, частей и штабов). В дальнейшем в подготовку войск были введены такие организационные формы, как выход в учебный центр, полевой выход [15].

Наличие названной тенденции обусловлено качественными изменениями в содержании воинского обучения, ее методике и организационно-штатной структуре войск.

Вторая тенденция – увеличение времени, необходимого на освоение содержания боевой подготовки войск, на реализацию полного цикла слаживания войск. Такой цикл, в соответствии с руководящими документами [16], включает в себя одиночную (индивидуальную) подготовку, этапы слаживания войск, штабов в форме тактических (командно-штабных) учений.

Эта тенденция обусловлена, прежде всего, расширением содержания подготовки войск и, опосредованно, ее методикой. Появление новых предметов обучения, новых тем, связанных с увеличением количества боевых задач, приводит к увеличению объема каждого этапа слаживания и, следовательно, к увеличению времени, потребного на реализацию этого этапа. Таким образом, расширение и усложнение содержания обучения требует увеличения времени на его освоение.

С названной тенденцией тесно связана третья – относительное снижение времени на каждый этап слаживания, предмет обучения, тему, задачу. Если объем содержания обучения увеличивается, а общее время цикла боевой подготовки войск относительно неизменно (что обусловлено способом комплектования армии и продолжительностью службы в ней), то появление каждого нового предмета обучения (темы, задачи) приводит к тому, что учебное время выделяется на него за счет других предметов обучения (тем, задач).

Влияние факторов на методику боевой подготовки войск опосредуется через компоненты ее системы – а именно через содержание обучения, его организацию и средства обучения (УМТБ).

Содержание обучения, опосредуя содержание боя (операции), определяет, в каких формах осуществлять обучение войск. Идеальный вариант при этом – адекватность формальной стороны обучения формальной стороне боя (операции). Известный лозунг «на учении – как в бою» выражает основное требование к методике обучения.

Если содержание обучения выступает требовательной стороной по отношению к методике, то организация боевой подготовки войск представляет ограничительную сторону. Опосредуя такие факторы, как способ комплектования армии, порядок и продолжительность службы в ней, организационно-

штатная структура войск, организация боевой подготовки войск определяет, какие формы, методы обучения могут быть применены в учебном процессе.

Известные ограничения налагают на методику и средства обучения. Опосредуя экономический потенциал государства и средства вооруженной борьбы, средства обучения представляют собой материальную основу развития методики и определяют, тем самым, какие формы и методы обучения могут быть применены в учебном процессе. Например, трудно обучать стрельбе по движущейся цели, не имея движущихся мишеней.

Воздействие на методику обучения определенных факторов порождает определенные требования к ней. В обобщенном виде они представлены на рис. 3.

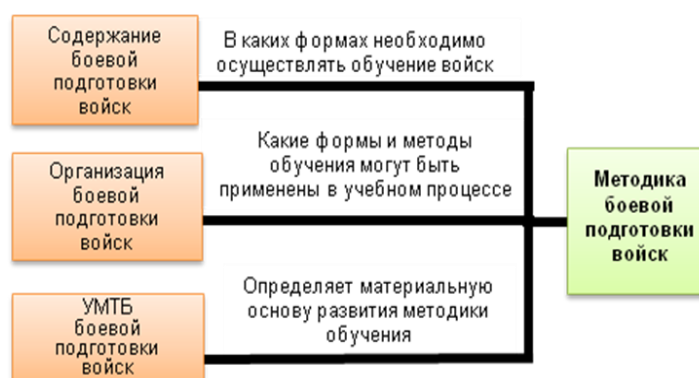

Рисунок 3 – Факторы, влияющие на методику боевой подготовки войск и формируемые ими требования к ней

Заключение

Таким образом, мы пришли к выводу, что на систему боевой подготовки войск воздействуют определенные опосредованные и непосредственные факторы. Опосредованные факторы отражают социально-политический строй государства, его экономику и идеологию.

К непосредственным факторам относятся: военная доктрина государства; вероятный противник, его доктрина и военное искусство; средства и способы вооруженной борьбы; принцип и способы комплектования армии, порядок и сроки прохождения действительной военной службы; организационно-штатная структура войск; боевое предназначение подразделений, частей и соединений; театр военных действий.

Список литературы

1. Серикбаев К. Обретенной независимости – надежную защиту. Алматы: СаГа, 2009. - 448 с.
2. Полевая выучка. - М.: Воениздат, 1982. -271 с.
3. Ляшенко В.П. Диалектика систем боевой подготовки. - М.: ВАФ, 1982 - 43 с.
4. Амбарян Х.М. Проблемы и пути совершенствования организации боевой подготовки Сухопутных войск: док. диссертация 20.02.00 - М., 1979. - 327 с.

5. Организационно-методические указания по подготовке войск (изданные за период с 1992 по 2013 гг.).
6. Правила боевого применения Сухопутных войск Вооруженных Сил Республики Казахстан. Часть 2 (батальон, рота): - Астана: ДБП и СВ МО РК.
7. Правила боевого применения Сухопутных войск Вооруженных Сил Республики Казахстан. 2009. Часть 3 (взвод, отделение, танк): - Астана: ДВОН КНШ МО РК.
8. Организационно-методические указания по подготовке войск (изданные за период с 2008 по 2014 гг.).
9. Военный энциклопедический словарь. - М.: Воениздат, 1984. - 569 с.
10. Грошев Ю.Б. Анализ боевой подготовки общевойсковых соединений армий США и ФРГ и использование её положительных сторон в боевой подготовке общевойсковых соединений армий СА. канд. диссертация 20.01.00 - М., 1983. - 236 с.
11. Сунь-цзы. Трактат о военном искусстве. пер. и исследование. - В кн.: Конрад М.И. Избранные труды. М.: Наука, 1977. - 304 с.
12. Разин Е.А. История военного искусства. Т.1. - М.: Воениздат, 1955. - 560 с.
13. Советская военная энциклопедия. Т.7. - М.: Воениздат, 1979. - 129 с.
14. Разин Е.А. История военного искусства. Т.2. - М.: Воениздат, 1957. - 654 с.
15. Программа боевой подготовки десантно-штурмовых подразделений АэМВСВ ВС РК. - Алматы, АО «Казахстан ГИС Центр», 2009. - 256 с.
16. Программа боевой подготовки мотострелковых и танковых подразделений Сухопутных войск ВС РК. - Алматы, АО «Казахстан ГИС Центр», 2009. - 273 с.

Д.К.Куптикбаев

Әскерлердің жауынгерлік даярлығының кейбір құрамдастарының дамуына әсер ететін факторлар

Аталған мақалада ҚР ҚК-ң жеке құрамдарында әскери білім мен тәртіпті жүйелі түрде жауынгерлік даярлық тұрғысынан сіңіру ол түрлі жауынгерлік тапсырмалар мен өзге де қимыл-әрекеттерді жасауға бейімдеу сияқты мәселелер қарастырылған. Атыс дайындығы мен жою жағдайларында лазерлік технологиялар арқылы сондай-ақ электронды-есептеу техникаларды жаңа әдіс ретінде қолдану бүгінгі жауынгерлік дайындық жұмыстарының басты міндеті. Дегенменде, қарулы күрестің құралдары мен әдістерінің үнемі дамуы және қазіргі заманғы қарулы күрестің сипатындағы өзгерістер әскери дайындықтың мазмұнын қиындатып ғана қоймай, оны ұйымдастыру мен оқыту әдістемесіне қойылатын талаптарды күрт арттырды. Орын алып жатқан өзгерістер әскерлерді даярлау (әскери оқыту) бағыты мен мазмұны туралы проблемалық сұрақтар қойды, олар өз кезегінде бейбіт уақыттағы әскерлер қызметінің негізгі мазмұнын құрайды.

Кілт сөздер: жауынгерлік дайындықтың құрамы; жауынгерлік дайындықты ұйымдастыру; жауынгерлік дайындықтың әдістемесі; факторлар; жауынгерлік дайындығы дамуының тенденциялары.

D.K. Kuptikbaev

Factors affecting the development of some components of combat training of troops

This article considers a combat training as a system of measures for training and military education of personnel of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan for conducting combat actions or performing other tasks, during which a qualitatively new teaching methodology is applied that is based on the widespread use of computer technologies, imitator laser technologies of

shooting and destruction. The constant development of the means and methods of armed struggle and the resulting changes in the nature of modern armed struggle have complicated not only the content of combat training, but also sharply increased the requirements for its organization and training methods. The ongoing changes have raised problematic questions about the direction and content of the training of troops (military training), which in turn constitute the main content of the activities of the troops in peacetime.

Key words: combat training content, organization of combat training, method of combat training, factors, tendency of combat training progress.

References:

1. Serikbaev, K. (2009). Obretennoy nezavisimosty – nadezhnuyu zashitu. [Gained independence-reliable protection]. Almaty: publishing house “SaGa”, 448 p.
2. Poleyaya vyuchka. (1982). [Field training]. - M.: Military publishing house, 271 p.
3. Lyashenko, V.P. (1982). Dialectica system boevoy podgotovki. [Dialectics of combat training systems]. Moscow: VAF,43 p.
4. Ambaryan, H.M. (1972). Problemy i puti sovershenstvovaniya organizatcy boevoy podgotovki Suhoputnyh voisk. [Problems and ways of improving the organization of combat training of Ground forces]: dissertation of d. 20.02.00 - M., 327 p.
5. (1992 to 2003) Organizacionno-metodicheskie ukazaniya po podgotovke voisk. (Issued for the period from 1992 to 2003). [Organizational and methodological guidelines for the training of troops].
6. Pravila boevogo primeneniya Suhoputnyh voisk Vooruzhennyh Sil Respubliki Kazakhstan. (2009.). [Rules of combat use of Ground forces of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan]. Part 2 (battalion, company): - Astana: DBP and SV MO RK.
7. Pravila boevogo primeneniya Suhoputnyh voisk Vooruzhennyh Sil Respubliki Kazakhstan. (2009). [Rules of combat use of Ground forces of the Armed forces of the Republic of Kazakhstan]. Part 3 (platoon, squad, tank): - Astana: DVON KNSH MO RK.
8. Organizacionno-metodicheskie ukazaniya po podgotovke voisk. (Issued for the period from 2008 to 2014). [Organizational and methodological guidelines for the training of troops].
9. Voennyi encyclopedichesky slovar'. (1984) [Military encyclopedic dictionary].- M.: Military publishing house, 569 p.
10. Groshev, Y.B. (1983). Analiz boevoy podgotovki obshevoiskovyh soedineni armii USA i FRG ispol'zovanie eio polozhitelnyh storon v boevoy podgotovke obshevoiskovyh soedinenii armii. [Analysis of the combat training of combined arms formations of the armies of the USA and Germany and the use of its positive aspects in the combat training of combined arms formations of the SA armies]: dissertation of k.20.01.00 - M., 236 p.
11. Sun zu. Traktat o voennom iskustve. (1977). [A treatise on the art of war]. Trans.and research. -In the book. Konrad - M. I Selected works. nauka. Moscow, 304 p.
12. Razin, E.A. (1955). Istoriya voennogo iskustva. [History of military art]. Vol.1.- M.: Military publishing house, 560 p.
13. Sovetskaya voennaya encyclopedia. (1979). [Soviet Military Encyclopedia]. Vol.7.- Moscow Military publishing house,129 p.
14. Razin, E.A. (1957). Istoriya voennogo iskustva. [History of military art]. Vol.2.-M.: Military publishing house, 654 p.
15. Programma boevoy podgotovki desantno-shturmovyh podrazdelenii AeMVSV VS RK. (2009). [Combat training program for amphibious assault units of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan]. Almaty.JSC “Kazakhstan GIS Center”,- 256 p.
16. Programma boevoy podgotovki motostrelkovykh i tankovykh podrazdelenii Suhoputnyh voisk VS RK. (2009). [Combat training program of motorized rifle and tank units of the Ground Forces of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan]. – Almaty, JSC “Kazakhstan GIS Center”, - 273 p.

М.Н.Ноғайбеков¹

¹*Армия генералы С.Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлерінің
Әскери институты, Алматы, Қазақстан
(E-mail: Nurgul.Noguibekova nur78 mail@.ru)*

Нысананы ату сапасына кері әсер ететін кейбір факторлар және оларды жою тәсілдері

Мақалада атыс дайындығы сабағында нысананы ату сапасына кері әсер ететін кейбір факторлар және оларды жою тәсілдері қарастырылады. Оқ атушының психофизиологиялық ерекшеліктері айтылады, оқытушыға атыс қаруын атуды тиімді үйретуге көмектесетін әдістер ұсынылады. Аталған әдістер оқты дәл нысанаға ату тиімділігінің өсуін қамтамасыз ету үшін курсанттарға қажетті психофизиологиялық қасиеттерді қалыптастыруға көмектеседі. Бұл, әсіресе, курсанттардың өз әрекеттерін талдау және бақылау қабілеттерін дамытуға, техникалық әрекеттерді дәл орындауға ерікті күшжігерлерін көрсетуге, сондай-ақ бәсекелестік жағдайында физикалық және сенсорлық төзімділіктің жоғары деңгейін сақтауға көмектеседі. Сонымен қатар, ұстаз да қателерді уақытында және дұрыс талдауы, оларды жоюдың арнайы таңдалған әдістерін дұрыс қолдануы, қысқа мерзімде курсанттардың атыс дайындығын едәуір жақсарты алады.

Кілт сөздер: атыс дайындығы, атыс жаттығуы, нысанаға оқ ату, негізгі факторлар, тиімді әдістемелік әдістер, шүріппені кері тарту.

Кіріспе

Курсанттарды атыс дайындығы пәнінен оқ атуға үйрету үшін олардың әр атыс жаттығудағы нысананы ату нәтижелерін талдаудың маңызы зор. Нәтижені нашардан жақсыға (үздік, жақсы, қанағаттанарлық, қанағаттанарлықсыз) дейін салыстырмалы шкала бойынша бағалау жеткіліксіз - әр курсанттың нәтижелерін көптеген факторларға байланысты талдау қажет, қателіктерді анықтау, оларды түзету үшін тиімді әдістемелік шаралар қолдану және алған білімдерін нығайту қажет.

Мұндай терең талдау үшін тек оқтардың тиген тесіктері бар нысананың болуы жеткіліксіз, себебі дәл сол қателіктер (тиген оқтардың нысана орталығынан қашық орналасуы, немесе мүлт кетуі) әр түрлі сыртқы және ішкі факторлардың әсерінен болуы мүмкін.

Әдетте, зерттелетін объектінің параметрлеріне әсер ететін барлық факторларды алдын ала қарау мүмкін емес: көптеген факторларға тәуелді күрделі жүйелерде кейбір әсерлерді бақылауға болмайды (атап айтқанда, мергеннің жағдайы, метеорологиялық жағдайлар).

Факторлар үйлесімді (кез келген комбинацияда біріктірілген) және тәуелсіз болуы керек (факторлар арасында ешқандай байланыс болмауы керек).

Осылайша, курсанттың оқты нысанаға ату нәтижесіне әсер ететін негізгі факторларды бөліп көрсетуге болады:

- мергеннің жағдайы (қорқыныш, пульс, тыныс алу);
- сыртқы факторлар (желдің жылдамдығы мен бағыты, ауа температурасы);
- ату жылдамдығы;
- нысанаға дейінгі қашықтық.

Зерттеу әдістері

Мақаланың зерттеу барысы курсанттардың нысананы көздеудегі мінез-құлқы қарастырылады. Қойылған міндетті шешуде әскери іс және психологиялық теориялар негізінің ғылыми әдіснамасына сүйенеді.

Негізгі бөлім

Ату дегеніміз – бұл атыс қаруының ұңғысында ұнтақталған заряд жарылған кезде оқтың шығуын қамтитын физикалық процесс. Бұл жарылыстың дыбысын атыс деп атайды [1].

Қорқыныш – индивидтің биологиялық не әлеуметтік тіршілігіне қатерлі жағдаяттарда туындайтын қауіп, қолайсыз эмоция. Қорқыныш бір нәрседен жүрексініп сескенгенде, шошығанда пайда болатын сезім, қауіп-қатер, үрей. Қатердің сипатына байланысты қорқыныш сезімінің қарқындылығы мен тән сипаты ерекшелігі алуан түрлі болады (қауіптену, қорқу, шошу, үрей). Егер қауіп негізі анық емес не ұғынылмаған болса, ондай күй алаңдау деп аталады. Функциялық тұрғыдан қорқыныш субъектіге алдағы қауіп туралы ескерту болады [2].

Сонымен қорқыныш моральдық-психологиялық тұрақтылықтың жеткіліксіздігіне байланысты нақты немесе қабылданатын қауіптің әсерінен жекелеген әскери қызметшілер арасында пайда болатын жағымсыз эмоционалды реакция. Жауынгерлік әрекеттердің тиімділігін төмендетеді, дүрбелең тудыруы мүмкін.

Оқ атудан қорқу – бұл жас сарбаздардың арасында жиі кездесетін факторлардың бірі. Ең басты қиындығы - нысанаға ату кезінде қолдың діріліне байланысты қозуды тыныштандыра алмау және атудың оң нәтижесінің белгісіздігі. Көбісі мұны нашар атудың себебі деп санайды. Сонымен қатар, бейсаналық қорқыныш – деп атауға да болады, себебі курсант қатты дыбыстың әсерінен қарудың шүріппесін еріксіз күрт басу, басын бөкседен алыстату және көзді жұму арқылы қателік жасайды.

Курсанттың атудан қорқатынын немесе қорықпайтынын анықтауға болатын түрлі әдістер бар. Ең қарапайымын қарастырайық. Қарудың оқ жатарын тек үш патронмен оқтау керек (бірінші патрон - жауынгерлік, екіншісі - жаттығу, үшіншісі - жауынгерлік). Оқ ату кезінде курсант қарудың шүріппесін күрт басады, көзін жұмады және басын бөкседен алады. Дәл осындай жағдай екінші атуды жасау кезінде болады, егер курсант патронның

жауынгерлік емес, тек жаттығуға арналғанын білмесе. Атудың орнына ол шертуді естиді, ал қорқыныш әсерінен орындалатын әрекеттерді нұсқаушы міндетті түрде үнемі бақылауда ұстауы қажет.

Ату нәтижесі оң болуы үшін курсанттар шыдамдылық танытып, жаттығу патрондарын қолдана отырып ұзақ уақыт жаттығулар жасауы қажет. Жауынгерлік оқ-дәріге ауыспас бұрын, дайындықтың үш кезеңінен өту керек:

Бірінші кезең – қаруды нысанаға біркелкі бағыттап, дұрыс көздеп, қарудың шүріппесін тартқыламай басуды үйрену.

Екінші кезеңде негізгі міндет - оқ ату кезінде дыбыстық қорқынышты жеңу.

Үшінші кезең практикалық сабақтардан тұрады.

Оқ ату кезінде қарудың артқа шегінуі мен атылған оқтың қатты дыбысы бұлшықеттердің күрт қысылуын тудырады, нәтижесінде ұңғының бағыты өзгереді, бұл нашар нәтижеге әкеледі [3].

Егер бүйірден қарасақ, онда нысанаға оқты тигізе алмайтын курсанттардың қару-жарақтары, негізінен төмен қарай ұстап, үлкен ауытқулар жасайтынын анық көруге болады. Оқ атуға арналған қол, шүріппе басылған кезде, тапаншаны қатты «ұстап алады», ал иық болса, мылтықты кері қайтаруға тырысады. Нәтижесінде қару тұмсықпен төмен қарай бұрылады, иық алға қарай жылжиды, қолды одан әрі төмендетеді. Бұл процесс көзді ашып жұмғанша болады, содан кейін қателіктерді анықтау мүмкін емес.

Оқ атып үйренуді пневматикалық мылтықтан бастаған жөн, содан кейін автоматқа, пулеметке және т.б. қару түріне көшуге болады. Шүріппені тартқанда пайда болатын қорқынышты жеңу өте маңызды. Бұл үшін пневматикалық қару ең қолайлы. Курсант шүріппені артқа түзу тартып алуды, атудан бұрын бұлшықеттерді босаңсытып және қорқыныштан көздерін жұмбауды үйренгенде, ғана жауынгерлік оқ-дәрімен атуға ауыса алады [4].

Егер оқ атылғаннан кейін қару көздеу позициясына оралмаса, бұл қаруды ұстайтын бұлшықеттердің күш-жігерінің өзгергенін көрсетеді және бұл қателіктердің пайда болу себептерін анықтау қажет.

Атыс кезінде атушы демін дұрыс ұстауы керек, өйткені қарудың қозғалмауы, оқтардың бір ортаға дәл шоғырлануына да, дәлдігіне де әсер етеді. Оқ атудың алдында атушы 3-5 біркелкі дем алады, нысанаға қарай көздеп, атушы демін алады, оқ атады, қалған ауаны шығарады және жаңа терең тыныс алады: тым жылдам немесе тым терең тыныс алу бұлшықеттің шаршауын жоғарылатады, бұл қаруды ұстаудың тұрақсыздығына, қарудың оқпанының бақылаусыз тербелісінің пайда болуына әкеледі.

Ең бастысы есте сақтау керек бір нәрсені - ең маңызды оқ - сіз дәл қазір атқалы тұрған оқ. Тек оқты нысанаға дәл тиюгизуді ғана ойлау керек, сонда кемшіліктер туғызатын бөтен ойлар болмайды.

Сабақты жүргізе отырып, оқытушы курсанттың психологиялық дайындығына назар аударуы керек. Курсанттың оқ атуға психологиялық дайындығы - бұл онтайлы психологиялық жағдайды құруға бағытталған процесс, нақты жағдайда оқ атуға ішкі дайындығын қалыптастырады.

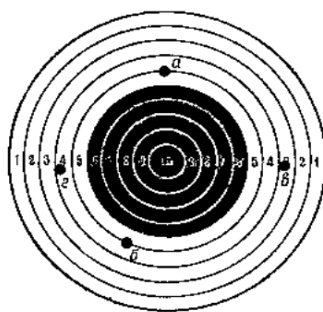

Психологиялық дайындық процесінде курсанттардың келесі қасиеттеріне көңіл аудару қажет [5]:

- 1) Өзіне әсер ету, өзін өзі қолға ұстау мүмкіндігіне;
- 2) Зейінді ажырататын барлық бөгде ойлардан тез арылуына, зейінді шоғырландырып, іс - әрекетті бақылауда ұстау мүмкіндігіне;
- 3) Орталық жүйке жүйесінің қолайсыз факторларға төзімділігіне;
- 4) Автогенді және идеомоторлы жаттығулар ережелерін мақсатты түрде қолдануына.

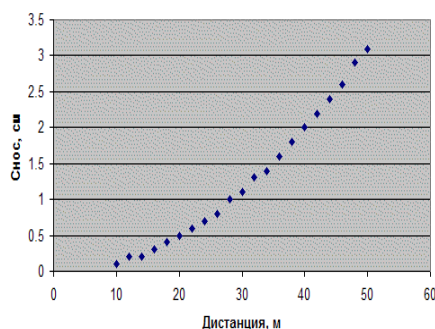
Алғашқы сабақтарда курсанттарды психологиялық дайындау үшін келесі әдістерді қолданған жөн: дене белсенділігі аясында ату, автогенді және идеомоторлы жаттығулар ережелерін орындау, сабақ кезінде ынталандыру мен жігерлендіру, ату кезіндегі психологиялық толқуды жеңілдету. Диапазонда өкпені гипервентиляциялау керек, ату техникасын ойша қайталау керек.

Нысана ортасынан оқтардың орта нүктесінің (1-сурет) ауытқуы, мергеннің күйіне байланысты ғана емес, сонымен қатар сыртқы жағдайлардың әсерінен де пайда болуы мүмкін: бүйірлік, қарсылас немесе серіктес желдер.

1-сурет . Оқтың нысананың ортасынан ауытқуы

Қарсылас және серіктес желдер оқ атуға шамалы ғана әсер етеді, сондықтан олардың әсерін елемуге болады; осылайша, 600 м ату қашықтығында, күшті (10 м/с) қарсылас және серіктес желдердің күші, оқтардың нысанаға орталық тию нүктесінің биіктігін небары 4 см-ге өзгертеді. Алайда, бүйірден соққан жел екпіні (2-сурет) тіпті жақын қашықтықта ату кезінде де оқты бір жағына айтарлықтай ауытқытады.

2-сурет . Атыс қашықтығына байланысты, желдің оқты ауытқызып жіберуі

Жел күшімен (жылдамдығымен) және бағытымен сипатталады.

Желдің күші оның секундына метрдегі жылдамдығымен анықталады. Ату тәжірибесінде желдің түрін: әлсіз - 2 м/с, орташа - 4-5 м/с, күшті - 8-10 м/с - деп ажыратуға болады [6].

Желдің күші мен бағыты іс жүзінде әр түрлі жергілікті белгілер бойынша аталған көрсеткіштермен анықталады – тудың желбіреуімен, түтіннің қозғалысымен, тербелген шөптер және бұталармен ағаштар және т.б.

Оқ ату кезіндегі желдің күші мен бағытына қарай, көздегіш құралын бір жақ бүйірге реттеу керек, немесе желдің әсерінен оқтың ауытқуын ескере отырып, көздеу нүктесін келесі жақ бүйірге жылжыту керек.

Қиғаш жел (атыс жазықтығына 45, 135, 225 және 315 ° бұрышта) оқты бүйірлік желге қарағанда жарты есе кем ауытқытады.

Ауа температурасының әсері. Төмен температурада қарудың ұңғысы тарылып, ұнтақ газдар энергиясының едәуір бөлігі үйкеліс күшін жеңуге жұмсалады.

Сонымен қатар, температура қарудың ұңғысындағы ұнтақ зарядының жану процесіне де әсер етеді. Жалпыға белгілі, температураның жоғарылауымен ұнтақ зарядының жану жылдамдығы артады, себебі ұнтақ түйіршіктерін қыздыру мен тұтану үшін қажет жылу шығыны төмендейді. Демек, ауа температурасы неғұрлым төмен болса, газ қысымының жоғарылау процесі баяу жүреді, сондықтан оқтың бастапқы жылдамдығы да төмендейді.

Сонымен, тәжірибелер ауа температурасының 1° өзгеруі бастапқы жылдамдықтың 1 м/сек өзгеруіне әкелетінін анықтады. Ал біздің климат жазбен қыста температураның айтарлықтай ауытқуымен сипатталатындықтан, бастапқы жылдамдықтың өзгеруі 50-60 м/с дейін болуы мүмкін.

Осының бәрін ескере отырып, қаруды қалыпты жағдайға келтіру, сонымен қатар оған сәйкес кестелерді құрастыру үшін белгілі бір температураны алу қажет. Бұл «қалыпты» температура + 15 ° С.

Ату жылдамдығының әсері. Жоғары жылдамдықпен ату кезінде кездесетін негізгі қателіктер:

Асығыстан мерген мушканы көздеу ұясының дәл ортасына тураламай, және оның бойын бір деңгейде толықтай теңестірмей «атуды» бастайды. Қатені түзету үшін көздеу дәлдігін бақылай отырып, командир жәшігіндегі құралдардың көмегімен жаттығуларды өткізу қажет.

Эмоционалды жағдайдың жоғарылауына немесе уақыттың жетіспеушілігіне байланысты мерген шүріппені еріксіз күрт тартып алады. Қатені түзетудің жолы – мылтықты оқсыз оқтау арқылы шүріппені дұрыс тартуды, арнайы жаттығулардың көмегімен үйрену қажет. Шүріппені дұрыс тартуды бақылау үшін ақ қағаздан кулөк жасау керек. Оның бір шеті оң қолдың сұқ саусағына киіледі, ал келесі үшкір жағы арқылы шүріппенің дұрыс тартылуына, оқытушы бақылау жасайды. Егер шүріппені курсант күрт тартса, қағаз кулөктің үшкір жағы тербеліс амплитудасын көрсетеді.

Нысанаға дейінгі қашықтық та, оқ атуға айтарлықтай әсер етеді [7].

Біріншіден сыртқы фактордың әсері, егер атыс шарттары қалыпты жағдайдан ауытқып кетсе, оқтың ұшу қашықтығы мен бағытының түзетулерін анықтау және ескеру қажет. Атмосфералық қысымның жоғарылауымен

ауаның тығыздығы артады, нәтижесінде ауа кедергісінің күші артады және оқтың ұшу қашықтығы азаяды.

Екіншіден ішкі фактордың әсері, кез келген адам бір бағыттағы қашықтықта бірнеше заттың бейнесін көре алуға мүмкіндігі бар, бірақ анық көретіні солардың арасындағы тек біреуі, көрудің шоғырланған жағындағысы, ал қалғандарын бұлыңғыр қалпында көреді. Осыған орай, нысананы дәлдеу барысында, кейбір курсанттарда қателіктер туындайды. Бұл қателіктерді жою жолдары оқ ату ережелерінде айтылмаған. Бірақ тәжірибеде жиі кездестірген жағдайымды атап айтсам, курсанттар көруді мушкаға емес, нысанаға шоғырландырады. Мушканы анық көріп, түзу ұстамай, оқты дәл нысанаға тигізу мүмкін емес. Сондықтан көздің көру қабілетін нысанаға емес, мушкаға шоғырландырған дұрыс.

Қорытынды

Аталған тақырыпты қорыта келгенде, курсанттың оқты нысанаға ату нәтижесіне әсер ететін негізгі факторлармен танысып, сонымен қатар оларды жою тәсілдерін анықтадық.

Ату нәтижесіне көп әсер ететін негізгі факторлардың ішінде, ең алдымен оқ атушының жағдайын ажыратуға болады. Аталған факторді жою, курсанттардың үнемі атыс дайындығына белсенділігін қажет етеді, сонда ғана, жоғарыда аталған өрескел қателердің әсері азаяды. Сонымен бірге, көптеген факторларды ескере отырып, нәтижелерді тереңірек талдау курсанттарды оқ атуға дайындаудағы әлсіз жақтарды анықтауға және оның тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Жоғарыда келтірілген әдістер ату тиімділігінің өсуін қамтамасыз ету үшін қажетті атқыштың психофизиологиялық қасиеттерін қалыптастыруға көмектеседі. Бұл, әсіресе, өз әрекеттерін талдау және бақылау қабілетін дамытуға, техникалық әрекеттерді дәл орындауға ерікті күш-жігерін көрсетуге, сондай-ақ бәсекелестік жағдайында физикалық және сенсорлық төзімділіктің жоғары деңгейін сақтауға көмектеседі.

Осылайша, әрбір ұстаз әр курсанттың атыс дайындығының нәтижелерін, нашар атудың себептерін, қателіктерін дұрыс анықтау және де жан-жақты талдауы қажет, ал оларды түзету және алған білімдерін нығайту үшін тиімді әдістемелік әдістерді қолдануы қажет.

Қысқа да, нұсқа түсіндіру, үлгі көрсету және ұзақ жаттығулардың көмегімен нәтижені автоматизмге жеткізу – бүгінгі таңда теңдесі жоқ атыс дайындығының жаттығуларды өткізуге арналған ең қолайлы әдістердің бірі екенін білген абзал!

Әдебиеттер тізімі

1. Большая энциклопедия оружия. М.: ЭКСМО, 2009. -17с.
2. Захаров А.И. Психология. СПб Союз, 2004. - 24 с.
3. Вайнштейн Л. М. 1960. Основы стрелкового мастерства. - М.: ДОСААФ, -230 с.
4. Методика тренировки стрелка-спортсмена. - М.: ДОСААФ, 1986. - 104 с.

5. Сибирко М.А. Огневая подготовка как условие формирования морально-психологической устойчивости // Психопедагогика в правоохранительных органах. 2011. № 1(44), 36 р.

6. Влияние ветра на полет пули // Стрелковый портал Украины. [Электронный ресурс] - http://www.shooting-ua.com/books/book_72. Htm. (дата обращения: 15.11.2019).

7. Темп стрельбы. Анализ деятельности стрелка. Дыхание стрелка // Стрелковый портал Украины. [Электронный ресурс] - http://www.shooting-ua.com/books/book_317.htm. (дата обращения: 15.11.2019).

М.Н. Ногайбеков

Некоторые негативно влияющие факторы на качество стрельбы по мишеням и способы их устранения

В статье рассматриваются некоторые факторы, влияющие на качество стрельбы по мишеням, и способы их устранения на практическом занятии по стрельбе. Описываются психофизиологические особенности стрелка, преподавателю предлагаются методики, помогающие эффективно обучать стрельбе из стрелкового оружия. Эти методы помогают курсантам развивать необходимые психофизиологические свойства для повышения эффективности точной стрельбы. Это, в частности, помогает курсантам развивать способность анализировать и контролировать свои действия, демонстрировать произвольное усилие для точного выполнения технических действий, а также поддерживать высокий уровень физической и сенсорной выносливости в соревновательной среде. Кроме того, преподаватель может значительно вовремя проанализировать ошибки, правильно использовать специально подобранные методы их устранения, а также значительно улучшить подготовку курсантов в короткие сроки.

Ключевые слова: нажатие на спусковой крючок, огневая подготовка, основные факторы, стрелковые упражнения, стрельба по мишени, эффективные приемы.

M.N. Nogaibekov

Some negative factors affecting the quality of target shooting and ways to eliminate them

The article discusses some of the factors that affect the quality of shooting at targets, and how to eliminate them in a practical training in shooting. The psychophysiological characteristics of the shooter are described, the teacher is offered techniques that help to effectively teach shooting from small arms. These methods help cadets develop the necessary psychophysiological properties to improve the effectiveness of accurate shooting. This, in particular, helps cadets develop the ability to analyze and control their actions, demonstrate voluntary effort to accurately perform technical actions, and also maintain a high level of physical and sensory endurance in a competitive environment. In addition, the teacher can significantly analyze errors in time, correctly use specially selected methods to eliminate them, and also significantly improve the training of cadets in a short time.

Key words: pulling the trigger, fire training, main factors, shooting exercises, target shooting, effective techniques.

References

1. Bolshaya enciklopedia oruzhiya (2009). [Great encyclopedia of weapons]. M.: EKSMO, 17 p.
2. Zaharov, A. (2004). Psikhologiya. [Psychology] Spb Soiuz, 24 p.

3. Weinstein, L. M. (1960). Osnovy strelkovogo masterstva. [Basics of shooting skills]. - M.: DOSAAF, 230 p.
4. Metodika trenirovki strelka-sportsmena. (1986) [The method of training the shooter-athlete]. - M.: DOSAAF, 104 p
5. Sibirko, M.A. (2011). № 1(44). Ognevaya podgotovka kak uslovie formirovaniya moral'no-psikhologicheskoi ustoichivosti. [Fire training as a condition for the formation of moral and psychological stability]. // Psychopedagogy in law enforcement agencies, 36 p.
6. Vliyanie vetra na polet puli. [The effect of wind on the flight of a bullet]. // Shooting portal of Ukraine. URL: http://www.shooting-ua.com/books/book_72.htm. (date accessed: 15.11.2019).
7. Temp strel'by. (date accessed: 15.11.2019). Analiz deyatel'nosti strelka. Dykhanie strelka. [Rate of fire. Analysis of the shooter's activity. Breath of the shooter]. // Shooting portal of Ukraine. URL: http://www.shooting-ua.com/books/book_317.htm. (date accessed 15.11.2019).

МРНТИ 78.21.15

А.С. Нурадинов¹, К.С. Мухамбеткалиева¹

¹*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
(E-mail: almat2007@mail.ru)*

Профессиональная психологическая компетентность военнослужащего и ее уровни

В статье изложены особенности профессиональной психологической компетентности военнослужащего, работающего с подчиненными. По результатам экспериментального психологического исследования обоснована необходимость повышения профессиональной психологической компетентности для эффективного выполнения поставленных задач перед военнослужащим.

Ключевые слова: профессиональная психологическая компетентность, коммуникативные качества, компетентностный подход.

Введение

Компетентность- это обладание определенных познаний, умений и опытности человека по отношению к выполняемой работе. В настоящее время каждому человеку необходимо быть стрессоустойчивым, терпеливым и иметь высокий эмоциональный интеллект. Своеобразие и оригинальность профессиональной деятельности офицера воспитательной и обучающей структурах, обеспечивать функционирование армии и решать определенные задачи, проводить занятия по усилению дисциплинированности военнослужащих, сохранять порядок в личных составах. В их обязанность входит проведение профилактических мероприятий в целях сокращения нарушения правопорядка среди военных, это все указывает на потребность высокой степени психологической компетентности.

С момента создания психологической службы в подразделениях военными психологами активно изучаются различные аспекты деятельности солдат и офицеров в условиях выполнения ими боевой задачи, исследуются факторы неуставных взаимоотношений, нарушение правопорядка военными, которые указывают на низкую степень психологической компетентности. Изучение психологической компетентности, уровня коммуникативных способностей является актуальной проблемой в настоящее время. Это связано с выполнением боевой задачи, выполнением воспитательных работ военнослужащими.

Психологическая компетентность - это система определенных знаний, умений и опытности человека по отношению к выполняемой работе, а также работа, направленная с целью эффективной реализации взаимодействия, общения и взаимоотношений командира с подчиненными.

Психологическая компетентность является одной из важных проблем, которая встречается в работах многих исследователей, российских также иностранных специалистов по психологии до сегодняшнего дня (А.В. Брушлинский, А.К. Маркова, А.А. Деркач, Л.А. Петровская, М.И. Лукьянова, Т.Н. Щербакова, Л.М. Митина, К. Рубин, Дж. Равен, А.А. Бодалев). Следует выделить, что исследование психологической компетентности выполнялось в рамках разных областей исследовательской работы. В основном большинство исследований было реализовано в преподавательской сфере (Т.Н., Щербакова; А.В. Гутко; Л.С. Колмогорова; Л.И. Белозерова; Л.М. Митина; А.К. Маркова) и управленческой деятельности (Л.Л. Михайлова; И.А. Савина; В.Г. Зазыкин) психологическая компетентность, помимо этого, исследовалась в рамках врачебной деятельности (Н.В. Яковлева), кадровой деятельности (Е.А. Зубарев), также и в других областях работы.

Введение компетентного подхода в военное формирование, определяет важность разработки стандартов в подготовке экспертов, которые обеспечивают развитие у курсантов, как и у гражданских, так и военно-профессиональных свойств, в том числе развитие командно-методичных компетенций, предусматривающих специфику работы офицерских сотрудников в мирном и боевом периоде [1].

В отечественной исследовательской науке и также в практике понимание «компетентный», «компетенция», также «компетентность» прежде особо не применяли. Доминировал аспект, базирующийся в применении категорий «умения», «знания», «навыки». Понятие «компетенция» предполагают собою совокупность свойств (имеющих отношение к знанию, и его использованию, к позициям, умениям и ответственности), которые представляют степень либо уровень, вплоть до которой определенный человек способен эти компетенции осуществить». А.А. Вербицкий объясняет понятие компетенция, как концепцию ценностей индивидуальных качеств человека, познаний, умений, способностей человека, обеспечивающую его стремление к осуществлению высококлассной работы.

Несмотря на огромное многообразие данных исследований, общепринятым, согласно заявлению А.А. Деркача, также зачастую применяемым в исследованиях считается подход Н.В. Кузьминой, который включает в структуру психологической компетентности ряд взаимозависимых разновидностей компетентностей [2].

К данным типам компетентностей этот автор, причисляет: общественно-перцептивный профессионализм (понимание других людей; ее основа является внимательность также наблюдательность); общественно-психологический профессионализм (особенности поведения других людей, работы и взаимоотношения людей, введено профессиональную группу людей); аутопсихологический профессионализм (рефлексия, самодисциплина, самооценка, способность регулировать свое поведение и состояние, трудоспособность);

психолого-преподавательский профессионализм равно, концепцию знаний о способах воздействия на людей; коммуникативный профессионализм,

понимание разных стратегий и способов результативного общения с людьми и их осуществление [3].

При оценке профессиональной работы офицеров общевоспитательных структур Вооруженных сил, мы основывались на систему профессиональной работы А.А. Климова, но кроме того можно отметить ситуативный подход, учитывающий работу человека, как активная работа взаимосвязи с окружающей средой [4].

Психологическая компетентность - это обладание определенных знаний, умений и опытности человека по отношению к выполняемой работе, работа - направленная с целью эффективной реализации взаимодействия, общения также взаимоотношении командира с подчиненными. Сохранение у военнослужащих психологического здоровья, что потребует от офицера, знание личностных особенностей других военнослужащих, умений правильно влиять на подчиненных в мирное и военное время. Выявление структуры и функций психологической компетентности позволит улучшить подготовку курсантов в учебных заведениях и совершенствовать их профессионализм в военной деятельности. С этих позиций выполним разбор процесса выявления уровня психологической компетентности военнослужащих.

Методы исследования

Для решения поставленных целей и задач исследования нами применялись следующие методики: «Личностная готовность к риску» (А. М. Шуберт). Данная методика «Личностная готовность к риску» позволяет проанализировать уровень готовности к риску, как действия на удачу в ожидании лучшего итога или как опасность, поступок сделанный в обстановке неопределенности); б) «Диагностика коммуникативной социальной компетентности» (Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.Н. Мануйлов). Методика для получения информации о личности, создание вероятного прогноза благополучия ее профессиональной работе.; в) «Диагностика социально-психологических установок личности» (О.Ф. Потемкина). Данная методика способствует исследовать уровень проявления и установить связь между социально- психологическими установками каждого человека или коллектива [5,6,7].

Выборку исследования составили военнослужащие департамента внутренних дел и военного госпиталя одной из областей Казахстана. Всего в исследовании приняли участие 35 человек. Экспериментальная группа состоит из 30 человек среднего возраста 25-47 лет, контрольную группу составили 5 человек, претенденты на военную службу в возрасте 19-31 лет.

Основная часть

Качественный и количественный анализ исследования уровня психологической компетентности у военнослужащих. В процессе исследования были применены вышеперечисленные методики, результаты каждой методики обрабатывались и интерпретировались по отдельности. Статистическая досто-

верность данные выборки и результаты исследования обработаны в программе SPSS, 23 версии. Результат методики «Личностная готовность к риску» (А. М. Шуберт). Эта методика способствует проанализировать уровень готовности к риску, она раскрывается, как действие на удачу в ожидании лучшего итога или как опасность, поступок сделанный в обстановке неопределенности. В таблице 1 показано общие показатели уровня готовности к риску всех испытуемых.

Таблица 1. Общие показатели испытуемых по методике «Личностная готовность к риску»

Общие показатели готовности к риску по уровням	
Высокий уровень	5
Средний уровень	17
Низкий уровень	13

В таблице 1 можно увидеть результаты испытуемых, высокий уровень готовности к риску набрали 5 человек, они более склонны к риску. Средний уровень набрали 17 человек, и также низкие показатели набрали 13 человек, эти испытуемые считаются слишком осторожными.

На рисунке 1 по методике «Личностная готовность к риску» показано процентное сопоставление по общим показателям.

Рисунок 1 Уровни готовности к риску у испытуемых.

Также по этой методике можно определить влияние возраста на рискованное поведение военнослужащих, учитывая то, что у более взрослых военнослужащих готовность к риску ниже. Данные показаны на рисунке 10.

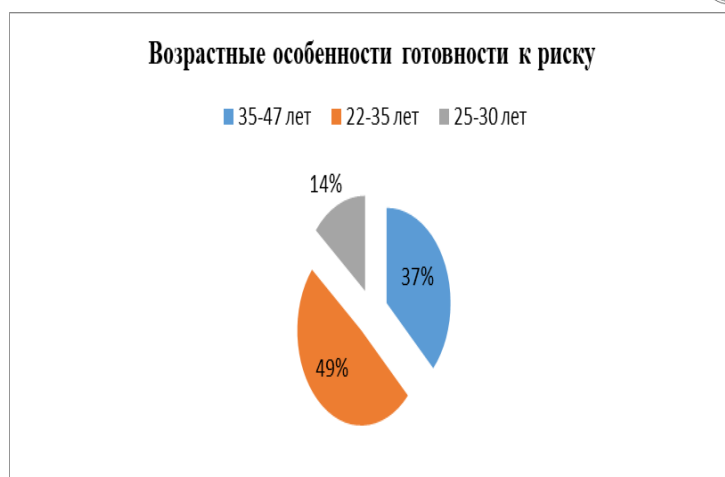

Рисунок 2. Возрастные особенности готовности к риску.

В рисунке 2 показано возрастная категория испытуемых. Испытуемые в возрасте от 35 до 47 лет имеют низкий уровень готовности к риску, они слишком осторожны потому что, чем взрослее человек, тем больше жизненного опыта, различных кризисных ситуаций, в которых он побывал и находил выходы, так как для испытуемых этого возраста- это пройденный этап. Испытуемые в возрасте от 22 до 35 лет имеют средний уровень готовности к риску, военнослужащие от 25 до 30 лет имеют большую склонность к риску и чрезмерная смелость, высокая готовность к риску сопровождается более низкой мотивацией к избеганию провалов.

Также при исследовании готовности к риску, был проведен тест на контрольную группу из кандидатов на военную службу, результаты исследования показывают то, что у новобранцев средний уровень готовности к риску.

По результатам исследования в основном у военнослужащих средний и высокий уровень готовности к риску. Это требование является необходимостью в лучшей дисциплинированности военнослужащих, в их предприимчивости и усердии, собранности, готовности быстро и четко выполнить приказ начальства, честности и упорства, смелости, готовности работать в разных трудных ситуациях так, чтобы довести любое дело до победного конца. Военнослужащему одинаково важны: чувство нового и готовность взять на себя полную ответственность за свои действия, способность личным опытом и влиянием на других военных, активировать силу и энергию. Особенности диагностики коммуникативной социальной компетентности позволяют выделить 8 факторов. По результатам фактора А было выявлено то, что у 23 человек средний уровень общительности, открытости и легкости, 12 человек низкий уровень, который указывает на необщительность и замкнутость. По результатам фактора Д было выявлено, что у 2 испытуемых высокий уровень жизнерадостности и беспечности, у 16 испытуемых средний уровень, у 17 испытуемых низкий уровень, что свидетельствует от серьезности и молчаливости. По результатам фактора К, мы выяснили то, что у 2 испытуемых высокий уровень чувствительность, художественного мышления и стремление работать в команде, у 9 испытуемых средний уровень, у 24 испытуемых низкий уровень,

что свидетельствует о рациональности и стремлении работать одному. По результатам фактора П, который показывает уровень склонности к девиантному поведению, результаты исследования выявили то, что у всех испытуемых низкий уровень. Фактор М- выявляет уровень самостоятельности, независимости, стремление принимать решения самому, а низкие показатели выявляют факторы следования за мнением коллектива, значительная ориентация на решения группы. В результате проведенного исследования, мы выявили то, что у 7 испытуемых средний уровень, у одного испытуемого высокий уровень, что свидетельствует о высоком уровне самостоятельности, независимости и стремления принимать решения самому. У 27 испытуемых низкий уровень, что означает о следовании за мнением группы, направлено на решения группы. Фактор Н- выявляет уровень контролирования себя, способность подчинить свои желания и дисциплинированность. Низкие баллы свидетельствуют о несобранности и возбудимости. В результате исследования, мы получили следующие данные у 13 испытуемых высокий уровень, у 18 испытуемых средний уровень, у 5 испытуемых низкий уровень, что показывает неорганизованность и возбудимость. Фактор В- показывает уровень дальновидности, развития уровня логического мышления. Низкий результат говорит о слабой развитости логического мышления или невнимательности. В результате исследования, мы получили следующие данные у 9 испытуемых высокий уровень у 21 испытуемых средний уровень, у 5 испытуемых низкий уровень, что показывает о слаборазвитом логическом мышлении или нежелание думать, невнимательности. Фактор С- показывает степень эмоциональной и психической стабильности, умение поддержать умиротворение и спокойствие. Низкие результаты показывают об эмоциональной нестабильности, склонность к проявлению чувств и эмоции. По результатам исследования можно получить следующие данные, у 14 испытуемых высокий уровень, у 11 испытуемых средний уровень, у 10 испытуемых низкий уровень, что показывает об эмоциональной неустойчивости, склонность к проявлению чувств и эмоции. Сравнивая полученные результаты экспериментальной группы и контрольной группы, мы получили следующие показатели, в основном у них преобладают низкие показатели по факторам К, М, Д, Н, что свидетельствуют о рациональности, стремления работать одному, следования за мнением группы, серьезности и неразговорчивости, недисциплинированности и импульсивности. В рисунке 3 показаны результаты диагностики коммуникативной социальной компетентности, наиболее преобладающие в поведении военнослужащих в служебной деятельности. К военнотрудовым сотрудникам свойственны такие качества, как: средний уровень общительности, открытости, легкости; серьезность и неразговорчивость; рациональность, практичности и стремление работать в одном; следование за мнением группы, направленность на решения группы; высокий уровень самоконтроля, способность контролировать желания и дисциплинированность; средний уровень сообразительности, развития логического мышления; высокий уровень эмоциональной стабильности, умение поддерживать спокойствие.

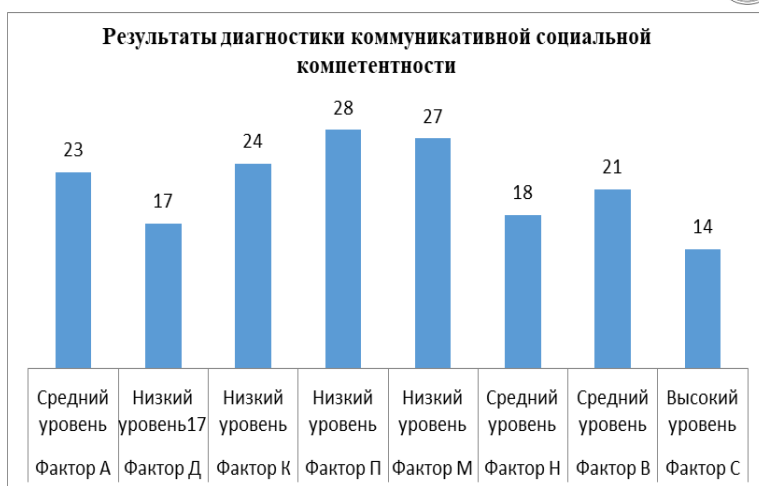

Рисунок 3 Результаты диагностики коммуникативной социальной компетентности.

Исходя из исследования по методике диагностики коммуникативной социальной компетентности, мы делаем вывод, что полученные данные военнослужащих, личностные, психологические и поведенческие особенности, полностью соответствуют требованиям компетентности у военнослужащих. Как ранее отмечалось качества, указывающие на высокий уровень психологической компетентности: высокая гражданственность, единство сочетание социальной и личностной мотивации, социальная ответственность, чувство долга, распорядительности, эмоциональная устойчивость. Коммуникативные качества: чувство собственного достоинства, средняя экстравертированность, высокий уровень контроля во время общения и взаимодействия, компетентность, грамотная речь, высокий уровень самоконтроля, способность контролировать желания и дисциплинированность.

Результаты «Диагностики социально-психологических установок личности» по методике О.Ф. Потемкиной таковы, что первая часть методики выявляет, что важнее для личности: эгоизм или альтруизм, результат и процесс, вторая часть - показывает оценку важности власти или свободы, денег или труд. Под понятием «социально- психологические установки» подразумевается состояние психологической готовности, которая формируется на основе индивидуального жизненного опыта и влияет на возможные реакции человека. Методика дает возможность оценить личностные особенности военнослужащего в сопоставлении с внутренними предрасположенностями.

По результатам исследования можно сделать вывод то, что у военнослужащих в возрасте от 35 до 47 лет преобладают ориентации в служебной деятельности, как: процесс работы, получения результатов, выраженный альтруизм, ориентация на труд и свободу. У военнослужащих в возрасте от 25 до 35 лет преобладают ориентации на результат, альтруизм, труд и деньги. Люди, ориентирующиеся на результат, одни из самых надежных. Они могут достигать результата в своей деятельности вопреки суете, помехам, неудачам. Альтруизм ценная общественная мотивация, присутствие которой отличает зрелого человека. Люди, ориентирующиеся на труд усердно работают, чтобы что-то сделать, не жалея выходных дней, отпуска. Важная ценность для людей, кото-

рые выбирают свободу- это свобода. Ориентация на свободу равно с ориентацией на труд. Важной ценностью для человека с ориентацией на деньги это улучшение своего состояния.

Сравнительные данные по контрольной группе кандидатов на военную службу показывают, что преобладают такие качества в работе, как: процесс, результат, эгоизм и свобода. Для того чтобы выявить группы испытуемых, в соответствии с внутренними склонностями и стремлениями, а именно: высокомотивированные с гармоничными ориентациями, все направления выражены одинаково и сильно; низкомотивированные, все направления выражено не сильно; с дисгармоничными ориентациями, одни направления выражены сильно, другие слабо. На рисунке 4 показано процентное соотношение трех групп.

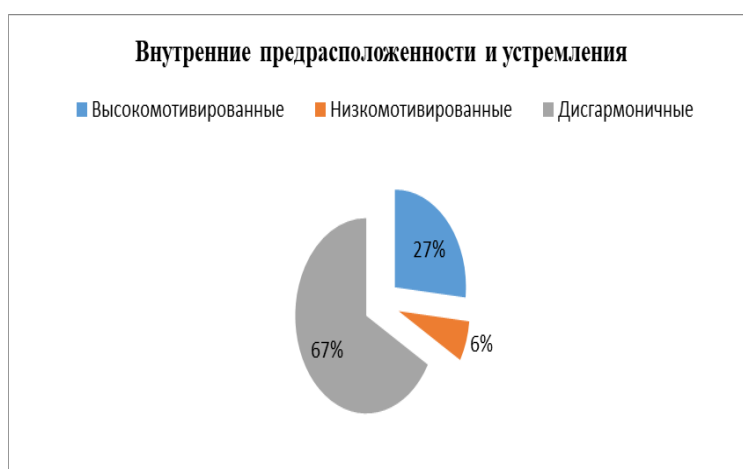

Рисунок 4. Внутренние предрасположенности и устремления.

Таким образом, как показано на рисунке 4, у 67% военнослужащих дисгармоничные ориентации, некоторые из шкал ярко выражены, некоторые из них слабо выражены, у 27% военнослужащих преобладают гармоничные ориентации, все ориентации выражены сильно и в равной степени. У 6% военнослужащих преобладают низкий уровень мотиваций, все ориентации слабо выражены.

Обсуждение результатов и выводы. Следует отметить, что у военнослужащих в основном дисгармоничные мотивационные направления. Они в служебной деятельности ориентированы на: труд, результат, альтруизм, свобода, по сравнению с результатами контрольной группы, у кандидатов на военную службу преобладают ориентации, как: процесс работы, эгоизм, свобода. Это объясняется тем, что они не работали в военной сфере, чувство патриотизма низкое, они не участвовали в боевой службе, целью которой была защита граждан и Родины, поэтому у них преобладает чувство эгоизма и свободы. Они ориентируются на процесс работы, что показывает им более интересно работать в военной сфере, сам процесс работы, и скорее всего пока не ориентируются на результат работы. Коммуникативная компетентность, как одна из структур психологической компетентности военнослужащих способствует создавать и поддерживать нужные связи в любых моментах на работе, кото-

рые гарантируют эффективное исполнение приказов. Развитое чувство альтруизма помогает осуществить сложную боевую деятельность, так как военная деятельность непосредственно связана с защитой граждан. Каждый военнослужащий несет социальную ответственность: за жизнь, благополучие страны, защита Родины, оборона территорий. Так же полагаясь на полученный результат, военнослужащие, которые выбрали ориентацию на труд и результат, учитывая то, что у них ненормированный рабочий день, они готовы работать в выходные дни, праздничные дни, а также пожертвовать свое свободное время на работу. Ориентируясь на результат, они готовы на все, чтобы довести начатое дело до конца, это объясняет что у них развитое чувство долга, от них требуется точность выполнения своих обязательств. Качества, указывающие на высокий уровень психологической компетентности: социальные и нравственные, единство сочетания социальной и личностной мотивации, чувство собственного достоинства, долг перед страной, ответственность за жизнь людей, точность в выполнении поручении, и других видов дисциплинированности. Данное исследование социально- психологических установок, полностью показывает психологическую компетентность военнослужащих.

По результатам проведенного исследования можно сделать следующие выводы: 1. Психологическая компетентность- это обладание определенными знаниями, умениями и опыта человека в выполняемой работе, данная работа направленная с целью эффективной реализации взаимодействия, общения и взаимоотношении офицера с подчиненными. Воспитательная, организационная, подготовительная и другие функций, если обучение военной психологии будет важной частью в многофункциональной работе, с целью освоения военными психологических и практических способностей. На основании всего вышесказанного, мы можем констатировать то, что раскрытие структуры и содержания психологической компетентности позволяет улучшить и внести изменения в процессе подготовки курсантов в стенах высших учебных заведений, в колледжах и развивать их профессионализм и психологическую компетентность на службе. В трудах советских авторов, отмечается качества присущие военнообязанным сотрудникам, которые указывают на высокий уровень психологической компетентности; социальные и нравственные качества: гражданственная ответственность, равное сочетание социальной и личностной мотивации в работе, социальная ответственность, чувство долга, четкость в исполнении приказов, гибкость и острота ума, самостоятельность. Организаторские качества: требовательность и строгость, которая сочетается с уважением и осторожностью к коллегам, верность слову, инициативность, эмоциональная и волевой стабильность; коммуникативные качества: уверенность в себе, уважение себя, чувство собственного достоинства, оптимальная экстравертированность.

2. Проведенное исследование позволило нам сделать следующие выводы, что военная профессия- это сфера «человек- человек», и его функции связаны с психологией, которая является основой профессионализма это и является психологической компетентностью. По результатам исследования «Личностная готовность к риску», можно прийти к выводам, что у военнослужащих

преобладают высокий, средний и низкий уровень готовности к риску. Данное обуславливается тем, что у более опытных взрослых сотрудников готовность к риску ниже, так как у них больше жизненного опыта, кризисных ситуации, в которых он побывал и находил выходы. Это свидетельствует о том, что у них развито гибкость мышления, изворотливость, нахождение быстрых и оптимальных выходов из ситуаций. А у более молодых сотрудников, результаты исследования показывают, что они более склонны к риску, у них больше энтузиазма, смелости и решимости, которые сопровождаются низкой мотивацией к избеганию неудач.

По результатам исследования коммуникативной социальной компетентности можно сделать вывод, что полученные данные военнослужащих, личностные, психологические и поведенческие особенности, полностью соответствуют требованиям компетентности у военнослужащих. К военнообязанным сотрудникам свойственны такие качества, как: средний уровень общительности, открытости, легкости; серьезность и неразговорчивость; рациональность, практичность и стремление работать в одном; следование за мнением группы, направленность на решения группы; высокий уровень самоконтроля, способность контролировать желания и дисциплинированность; средний уровень мышления, развития логического мышления; высокий уровень эмоциональной стабильности, умение поддерживать спокойствие. Как ранее отмечалось, в литературе указывались, какие качества присуще военнообязанным сотрудникам, которые указывают на высокий уровень психологической компетентности; социальные и нравственные качества: гражданственная ответственность, равное сочетание социальной и личностной мотивации в работе, социальная ответственность, чувство долга, четкость в исполнении приказов, гибкость и острота ума, самостоятельность. Организаторские качества: требовательность и строгость, которая сочетается с уважительностью и осторожностью к коллегам, верность слову, инициативность, эмоциональная и волевой стабильность; коммуникативные качества: уверенность в себе, уважение себя, чувство собственного достоинства, оптимальная экстравертированность.

По результатам исследования социально-психологических установок личности можно отметить, что у военнослужащих в основном дисгармоничные мотивационные ориентации. Они в служебной деятельности ориентированы на: труд, результат, альтруизм, свобода, по сравнению с результатами контрольной группы, у кандидатов на военную службу преобладают ориентации, как: процесс работы, эгоизм, свобода. Это объясняется тем, что они не работали в военной сфере, чувство патриотизма низкое, они не участвовали в боевой службе, целью которой была защита граждан и Родины, поэтому у них преобладает чувство эгоизма и свободы. Они ориентируются на процесс работы, что показывает им более интересно работать в военной сфере, сам процесс работы, и скорее всего пока не ориентируются на результат работы. Коммуникативная компетентность, как одна из структур психологической компетентности военных дает возможность устанавливать и поддерживать нужные связи в различных ситуациях в работе, которые помогают эффективно выполнять профессиональные обязанности. Развитое чувство альтруизма помогает осу-

ществу сложную боевую деятельность, так как военная деятельность непосредственно связана с защитой граждан. Каждый военнослужащий несет социальную ответственность: за жизнь, благополучие страны, защита Родины, оборона территорий. Так же полагаясь на полученный результат, военнослужащие, которые выбрали ориентацию на труд и результат, учитывая то, что у них ненормированный рабочий день, они готовы работать в выходные дни, праздничные дни, а также пожертвовать свое свободное время на работу.

Ориентируясь на результат, они готовы на все, чтобы довести начатое дело до конца, это объясняет что у них развитое чувство долга, от них требуется точность выполнения своих обязательств. Качества, указывающие на высокий уровень психологической компетентности: социальные и нравственные, единство сочетания социальной и личностной мотивации, чувство собственного достоинства, долг перед страной, ответственность за жизнь людей, точность в выполнении поручении, и других видов дисциплинированности. Данное исследование социально- психологических установок, полностью показывает психологическую компетентность военнослужащих.

Заключение

В заключении необходимо отметить, что согласно гипотезе исследования, которая заключается в раскрытии содержания и структуры психологической компетентности военнослужащего позволит улучшить программы профессиональной подготовки курсантов в учебных заведениях. Результаты исследования показали структуру и содержание психологической компетентности военнообязанных сотрудников, мы по результатам выявили: личностные особенности, преобладающее поведение, отношение к выполняемой деятельности, готовность к риску, внутренняя предрасположенность и устремление. Психологическая компетентность - это знание, умение и навыки. Каждый военнослужащий в своей работе должен уверенно использовать данные качества, такие как: нахождение выхода из любой ситуаций, рациональность, высокий уровень самоконтроля, умение подчинить свои желания, высокая организованность, эмоциональная и волевая стабильность, готовность к риску, высокая гражданственная ответственность, серьезность, гибкость мышления. Данные качества определяют психологическую компетентность военнослужащего, учитывая эти факторы, администрация военных вузов, училищ и колледжей могут развивать у курсанта данные качества. Чем лучше развита у военнослужащего психологическая компетентность, тем лучше он выполняет свои обязанности.

Тем самым военнослужащий лучше понимает свою работу, обязанности, что от него требуют и к чему он стремится. У военнослужащего честь и долг перед своей Родиной превыше всего, у него высокая гражданско- правовая ответственность, он предан своему народу, показывает эффективность и результативность работы.

Список литературы

1. Белоножкин В. В. Понятие компетенции в системе военного образования в свете требований федеральных государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования Экспертно-методический центр. СПб, 2014. -91 с.
2. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала. Воронеж: НПО «МОДЭК», 2004. -752 с
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. СПб, 1990. -119 с
4. Климов Е.А. Введение в психологию труда. М: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998. -350 с.
5. <https://psycabi.net/testy/273-metodika-diaagnostiki-stepeni-gotovnosti-k-risku-shubert-test-sklonnosti-k-risku-shuberta>. (дата обращения: 7.07.2021).
6. <https://psyttests.org/personal/ksk.html>. (дата обращения: 7.07.2021).
7. <https://proorientatsia.ru/test/diaagnostika-sotsialno-psihologicheskikh-ustanovok-lichnosti-test-potemkinoj/>.(дата обращения: 7.07.2021).

А.С. Нурадинов, К.С. Мухамбеткалиева

Әскери қызметшінің кәсіби психологиялық құзыреттілігі және оның деңгейлері

Мақалада бағыныштылармен жұмыс жасайтын әскери қызметшінің кәсіби психологиялық құзыреттілігінің ерекшеліктері сипатталған. Эксперименттік психологиялық зерттеудің нәтижелері бойынша әскери қызметшіге қойылған міндеттерді тиімді орындау үшін кәсіби психологиялық құзыреттілікті арттыру қажеттілігі дәлелденді.

Кілт сөздер: кәсіби психологиялық құзыреттілік, коммуникативті қасиеттер, құзыреттілік тәсіл.

A.S. Nuradinov, K.S. Mukhambetkalieva

Professional psychological competence of a service manandits levels

The research paper outlines the features of serviceman professional psychological competence working with subordinates. The necessity of professional psychological competence increase for servicemen assigned tasks effective fulfillment has been proved basing on the results of an experimental psychological research.

Key words: professional psychological competence, communicative qualities, competence-based approach.

References:

1. Belonozhkin, V.V. (2014). Ponyatiye kompetenci v sisteme voyennogo obrazovaniya v svete trebovaniy federal'nykh gosudarstvennykh obrazovatel'nykh standartov vysshego professional'nogo obrazovaniya [The competence definition in the system of military education in frame of Federal state academic standards demands for higher professional education]. Experimental-methodological center, 91 p.
2. Derkach, A.A. (2004). Akmeologicheskiye osnovy razvitiya professional [Professional development akmeological bases]. Voronezh: NPO «MODEK», 752 p.

3. Kuz'mina, N.V. (1990). Professionalizm lichnosti prepodavatelya i mastera proizvodstvennogo obucheniya [Professionalism of teacher and production education master personality]. SP. 119 p.
4. Klimov, Ye.A. (1998). Vvedeniye v psikhologiyu truda [Introduction into work psychology]. M: Kultura i sport, YUNITI, 350 p.
5. <https://psycabi.net/testy/273-metodika-diagnostiki-stepeni-gotovnosti-k-risku-shubert-test-sklonnosti-k-risku-shuberta> [Electronic resource]. (date accessed 7.07.2021).
6. <https://psyttests.org/personal/ksk.html> [Electronic resource]. (date accessed 7.07.2021).
7. <https://proforientatsia.ru/test/diagnostika-sotsialno-psihologicheskikh-ustanovok-lichnosti-test-potemkinoy/> [Electronic resource]. (date accessed 7.07.2021).

Б.К.Сақтағанов¹

¹*Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail balabiken@mail.ru)*

Әскери білім берудің цифрлық трансформациясы жағдайында оқыту технологияларын қолданудың психологиялық аспектілері

Аталған мақалада әскери білім берудің цифрлық трансформациясы жағдайында оқыту технологияларын қолданудың психологиялық аспектілері қарастырылады. Әскери білім беруді цифрландырудағы қалыптасып отырған бүкіл оқу процесінің және берілген оқу орнының оқу үдерісіне енгізіліп жатқан заманауи техникалық құралдардың өзара трансформациясына тоқталады. Цифрлық трансформация курсанттардың қазіргі заманғы кәсіби қоғамдастықтың талаптарына сәйкестігін қамтамасыз ету, қазіргі ақпараттық қоғамда кәсіби әлеуметтену үшін қажетті құзыреттерді қалыптастыру үшін әскери білім беру ұйымдарындағы бүкіл оқу - өндірістік және білім беру процесін қайта құруды анықтайтыны сипатталады.

Кілт сөздер: әскери білім беру, цифрлық трансформация, оқыту технологиялары, құзіреттілік, психология, педагогика, виртуалды кеңістік.

Кіріспе

Кәсіби әлеуметтенудің жоғары деңгейі бар, жаңа экономикада сұранысқа ие білікті әскери мамандарды даярлау әскери білім беру жүйесі мекемелерінде оқу процесін ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін анықтайды.

Цифрландыру – бәсекеге қабілетті экономиканы дамытуды және халқының тұрмыс сапасын жаңа деңгейге көтеруді мақсат тұтқан әлем мемлекеттері жаппай ұстанып отырған тренд. Аталған айтулы үрдіске ілеспеген, ең бастысы бел шешіп кіріспеген жағдайда, мемлекеттің болашағы бұлыңғыр болатындығы сөзсіз.

Ендеше ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауында: «... Біз цифрлық технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды өркендетуге тиіспіз. Бұл – маңызды кешенді міндет. Елде 3D –принтинг, онлайн-сауда,мобильді банкинг, цифрлық қызмет көрсету секілді денсаулық сақтау, білім беру ісінде қолданылатын және басқа да перспективалы салаларды дамыту керек. Бұл индустриялар қазірдің өзінде дамыған елдер экономикаларының құрылымын өзгертіп, дәстүрлі салаларға жаңа сапа дарытты. Осыған орай, үкіметке «Цифрлы Қазақстан» жеке бағдарламасын әзірлеуді және қабылдауды тапсырамын. Цифрлық индустрияны дамыту басқа барлық салаларға серпін береді. Сондықтан үкімет ІТ саласын дамыту мәселесін ерекше бақылауда ұстауға тиіс» - дей келе, «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын жасаудың қажеттілігін айқындап берді [1].

Зерттеу әдістері

Қойылған мақсатқа жету үшін зерттеу жалпы ғылыми әдістерді – талдау және синтездеу, индукция және дедукция, салыстыру және жалпылау, сондай-ақ әскери ғылымның нақты әдістерін-жүйелік талдауды, құрылым-дық-функционалдық әдіснаманы және т.б. қолдана отырып жүргізілді.

Зерттеу әдіснамасы

Отандық тәжірибе көрсеткендей, әскери білім берудің қазіргі мақсаттарына жету үшін оның философиялық және әдістемелік парадигмасын өзгерту қажет. Қазіргі уақытта цифрлық технологиялар кең ауқымды болып келеді. Ғалымдардың пікірінше, әскери білім беру технологияларын дамытуды зерттеуде әскери ЖОО магистранттардың зерттеушілік іс-әрекетінің әдіснамасы А.А.Булатбаева [2], оқу жағдайында болашақ офицерлердің ақпараттық құзіреттілігін дамыту Р.Х.Валиев [3], офицерлердің тәрбиелік жұмыстарының әдіснамалық негіздері А.В.Галимов [4], заманауи кезеңде маман дайындау мәселелері А.В.Горячко [5], әскери білім берудегі жаңашылдық А.Қ.Қалиев [6], әскери-кәсіби дайындық жүйесінде кәсіби стандарттарды жобалау Т.М.Стамбеков [7] және басқалардың зерттеулері дәстүрлі әскери білім берудегі кемшіліктерді жоюға және болашақ әскери қызметкерлерді қазіргі қоғамда сұранысқа ие етуге арналған.

Педагогикалық-психологиялық зерттеулердегі қазіргі білім алушылардың ерекшеліктерінің бірі – клиптік ойлау, яғни: әлеуметтік желілердегі бейнеклиптер, мессенджерлердің смс хабарламалары, блогтар мен интернеттегі жазбалар арқылы қабылдау қабілеті екенін атап өтеді. Z ұрпағына мыналар жатады: зейіннің шашыраңқылығы, мазмұны шағын мәтіндерді қолдану дағдысы, желіде оңай қарым - қатынас жасау, визуалды қабылдау, жеке бостандыққа ұмтылу тән.

Сонымен қатар, жаңа ұрпақ арасында өзін-өзі тәрбиелеудің мәні формальды білімге қарағанда жоғары болады. Статистика көрсеткендей, қазіргі уақытта Интернет біздің заманымыздың ең белсенді дамып келе жатқан құбылыстарының бірі болып саналады.

Болашақ мамандарды дайындауда мүмкіндіктерді пайдалану және цифрлық технологияларды қолдану оқу процесінің цифрлық трансформациясына әкеледі, бұл кез келген цифрлық дереккөзден оқытудың барлық түрлерінің (бейне, аудио, курстар, презентациялар) болуын қамтамасыз етеді.

Негізгі бөлім

Сонымен, кең мағынада, әскери білім беруді цифрландыру – бұл қазіргі жағдайда қалыптасып отырған бүкіл оқу процесінің және берілген оқу орнының оқу үдерісіне енгізіліп жатқан заманауи техникалық құралдардың өзара трансформациясы.

Курсанттардың виртуалды кеңістікке қатысуы бірқатар өзгерістерді тудырады.

1. Дамудың әлеуметтік жағдайының өзгеруі. Дамудың әлеуметтік жағдайы - бұл курсанттың, әр жас кезеңіне тән сыртқы әлеммен қарым – қатынас жүйесі [8].

Дамудың әлеуметтік жағдайы мыналарды анықтайды:

- курсанттың жеке тұлғалық әлеуметтік қатынастар жүйесіндегі объективті орнын және соған сәйкес қоғам тарапынан күтілетін қажеттіліктер мен талаптарды;

- курсанттың өзінің әлеуметтік позициясын және айналасындағы адамдармен қарым -қатынасын түсіну ерекшеліктерін.

2. Психологиялық ерекшеліктердің өзгеруі. Индивидуалды психологиялық қасиеттер – бұл курсанттың психикалық әрекетінің қасиеттері, олар мінез-құлық, қарым-қатынас және адамның іс-әрекетінен туындайтын темпераментте, мінезде, мотивациялық-қажеттілік сферада және қабілеттерде көрінеді. Когнитивті процестер – бұл әр курсант үшін жеке болып табылатын жүйені құрайтын, күрделілігі мен сәйкестігі бойынша ерекшеленетін шындықты бейнелеу деңгейлері. Құрылымға: зейін, сезім, қабылдау, есте сақтау, ойлау, сөйлеу, қиял кіреді.

3. Жетекші қызмет түрінің өзгеруі. Жетекші іс – әрекет, оның жүзеге асуы курсанттың жеке дамуының белгілі бір кезеңінде негізгі психологиялық жаңа құрылымданудың қалыптасуын анықтайды.

«Виртуалды ақпараттық ортаның бірегей ерекшеліктері (мультимедия, модельдеу, «байланыс», интерактивтілік, «интеллект», өнімділік) оны адам қызметінің кез келген саласында қолданудың даусыз тиімділігін анықтайды» [8].

Ғалымдардың пікірінше, бұл білім беру жүйесі цифрлық дәуірге сенімді көшуді қамтамасыз ететін, жаңа еңбек түрлерімен және маманның шығармашылық мүмкіндіктерінің күрт артуымен, оның өнімділігінің көбеюімен байланысты сенімді көпір болуға тиіс.

Цифрлық трансформация курсанттардың қазіргі заманғы кәсіби қоғамдастықтың талаптарына сәйкестігін қамтамасыз ету, қазіргі ақпараттық қоғамда кәсіби әлеуметтену үшін қажетті құзыреттерді қалыптастыру үшін әскери білім беру ұйымдарындағы бүкіл оқу - өндірістік және білім беру процесін қайта құруды анықтайды.

Цифрлық технологияларды қолдану қағаз оқулықтарды электронды нұсқамен алмастырудың орнына, оқытушы – курсант» қарым-қатынасын қызықты әрі серпінді ететін оқытудың жаңа, неғұрлым тиімді процестерін құруды қамтиды. Осы технологияларға көшу аудиториялық және аудиториядан тыс жұмыстың әдістері мен құралдарының жиынтығын кеңейтеді, бұл білім беру процесіне қатысушылардың уақытын үнемдеуге және білім алушылардың танымдық мүдделерін толық қанағаттандыруға мүмкіндік береді.

Әскери ЖОО-ның оқу-өндірістік және тәрбие процесінде қолданылатын технологияларды таңдау уақыт талаптарына сәйкестікке, білім алушылардың

жеке ерекшеліктеріне, білім алушылардың оқу материалын меңгеруінің тиімділігі мен қарқындылығына, практикаға бағдарлануға, еңбекке құндылық қатынасын қалыптастыруға бағдарлануы тиіс.

Білім беру процесін цифрлық трансформациялау аясында әскери білім беру мекемелері ақпараттық платформаларды, ақпараттық ресурстарды, онлайн курстарды және т.б. жиі қолданады. Әскери білім беру оқытуды тек онлайн курстарға немесе виртуалды оқытуға ауыстыру мүмкін емес, өйткені әскери білім беру ұйымдарының білім беру процесінің негізі практикалық дайындық болып табылады. Онлайн курстарды теориялық мәселелерді игеруде, мысалы, тәжірибеге кіру үшін сәтті қолдануға болады. Олар құралдармен үйреншікті емес әрекеттерді орындау қажеттілігі туындаған кезде күрделі жағдайлар туралы нұсқаулық бола алады [9].

Аралас оқытуды қолдану бір типті сабақтардың санын азайтуға, курсанттар үшін оқу материалын визуализациялауды арттыруға, олардың командада жұмыс істей білу, қажетті ақпаратты іздеу, нәтижеге бағдарлану, өзін-өзі бақылау және т.б. сияқты болашақ кәсіби қызмет үшін қажетті дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Аралас оқытуды қолдану әскери білім беру ұйымдарына практикалық сабақтарға және оқытушымен күндізгі байланыс жұмысына бөлінетін сағат санын арттыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта әскери білім беру ұйымдарының оқу-өндірістік процесіне цифрлық технологияларды енгізудің ең көп таралған схемасы келесі алгоритм болып табылады.

1. Цифрлық (электрондық) білім беру ресурстарын құру, сипаттау және есепке алу; цифрлық білім беру ресурстары мен сыртқы көздерді іріктеу; цифрлық білім беру сервистерін енгізу және қолдау.

2. Пән мен модульдердің мазмұнына цифрлық ресурстар мен цифрлық (электрондық) білім беру сервистерін байланыстыру.

3. Цифрлық (электрондық) білім беру ресурстарын және цифрлық білім беру сервистерін оқу процесіне қосу;

4. Білім беру ресурстары мен цифрлық білім беру сервистерін қолдану тиімділігін, өзектілігін, қажеттілігін талдау; қол жеткізілген оқыту нәтижелерінің күтілетін нәтижелерге сәйкестігін талдау [10].

Қазіргі уақытта әскери білім беру мекемелерінің бітірушілері үшін болашақ қызметке бағдарлана отырып, «университет-мекеме» бірыңғай ақпараттық кеңістігін ұйымдастыруға ұмтылуда. Бұл кеңістік курсанттардың мекеменің цифрлық корпоративтік мәдениетіне біртіндеп енуін қамтамасыз етеді; қазіргі заманғы білімге қол жеткізу ретінде бірыңғай оқу материалдарын пайдалану; әскери оқу орнының түлектерін қызметке тезірек бейімделуіне іздеуге ықпал етеді.

Қорытынды

Осылайша, әскери білім беру процесін цифрлық трансформациялау бірқатар маңызды міндеттерді шешуге мүмкіндік береді: «Бірыңғай жүйе» режимінде барлық әскери білім беру процесері мен сервистеріне

қолжетімділік және барлық білім алушылар үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету; білім беру процесінде курсанттардың белсенділігі мен оқуға деген ынтасын дамытуға ықпал ететін оқытудың жаңа технологияларын қолдану мүмкіндігі; оқытудың жеке траекторияларын жасау және жүргізу рәсімдерін оңайлату; білікті кадрларды даярлау деңгейінің жоғары болуы; болашақ қызметкерлерді таңдау және жеке сүйемелдеу үшін курсанттардың «цифрлық деректері» технологиясын пайдалану мүмкіндігі туады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев Қазақстан Халқына Жолдауы. – Егеменді Қазақстан, 2017. 31 қаңтар. - 3 б.
2. Булатбаева А.А. Развитие концептуальных и прикладных основ процесса овладения магистрантами военного вуза методологией исследовательской деятельности. 20.01.04. – Алматы: «ВИ КНБ РК», 2009. - 311 с.
3. Валиев Р.Х. Формирование информационной компетентности будущих офицеров в военно-учебном заведении в условиях знаково-контекстного обучения: автореф. канд.пед.наук: 20.01.04. – Алматы: «ВИ КНБ РК», 2008. - 28 с.
4. Галимов А.В. Теоретико-методические основы подготовки будущих офицеров-пограничников к воспитательной работе с личным составом. – Хмельницкий: Издательство НА ГПСУ, 2004. - 374 с.
5. Горячко А.В. Проблемы подготовки специалистов в современный период: теория и практика // Материалы науч. -метод. конф. «О совершенствовании управления и информационно-аналитической деятельности в штабе». – Алматы: АКНБ РК, 2003. - 91 с.
6. Калиев А.К. Инновации военного образования (на материалах Высшего военного училища внутренних войск Министерства внутренних дел Республики Казахстан): дис. канд.пед.наук., 20.01.04 – Алматы, 2006. - 162 с.
7. Стамбеков Т.М. Проектирование профессиональных стандартов для системы военно-профессиональной подготовки: автореф. канд. пед. наук.: 20.01.04. – Алматы, 2006. - 24 с.
8. Выготский Л.С. Психология развития как феномен культуры / Л.С. Выготский; под ред. М.Г. Ярошевского. – М.: Институт Практической Психологии, 1996. - 513 с.
9. Антонова Д.А. Цифровая трансформация системы образования. Проектирование ресурсов для современной цифровой учебной среды как одно из ее основных направлений / Д.А. Антонова, Е.В. Оспенникова, Е.В. Спириин // Вестник Пермского государственного гуманитарно-педагогического университета. Серия: Информационные компьютерные технологии в образовании. Перм: 2018. – №14, 67 с.
10. Бондарева Г.А. Цифровизация и цифровые технологии в образовании / Г.А. Бондарева, Н.П. Петрова // МНКО. 2019. – №5, 123 с.

Б.К. Сактаганов

Психологические аспекты применения технологий обучения в условиях цифровой трансформации военного образования

В данной статье рассматриваются психологические аспекты применения технологий обучения в условиях цифровой трансформации военного образования. Речь идет о взаимной трансформации всего формирующегося учебного процесса в цифровизации военного образования и современных технических средств, внедряемых в учебный процесс

данного учебного заведения. Характеризуется тем, что цифровая трансформация определяет перестройку всего учебно-производственного и образовательного процесса в военных образовательных организациях для обеспечения соответствия курсантов требованиям современного профессионального сообщества, формирования компетенций, необходимых для профессиональной социализации в современном информационном обществе.

Ключевые слова: военное образование, цифровая трансформация, технологии обучения, компетентность, психология, педагогика, виртуальное пространство.

B.K.Saktaganov

Psychological aspects of the use of training technologies in the conditions of digital transformation of military

This article discusses the psychological aspects of the use of training technologies in the digital transformation of military education. We are talking about the mutual transformation of the entire emerging educational process in the digitalization of military education and modern technical means introduced into the educational process of this educational institution. It is characterized by the fact that digital transformation determines the restructuring of the entire training, production and educational process in military educational organizations to ensure that cadets meet the requirements of the modern professional community, the formation of competencies necessary for professional socialization in the modern information society.

Key words: military education, digital transformation, training technologies, competence, psychology, pedagogy, virtual space.

References:

1. Kazakhstannyn ushinshi zhangyryui: zhahandyk basekege kabiletilik. (2017). KR Presidenti N.A.Nazarbayev Kazakhstan Khalkyna Zholdayu. [The third modernization of Kazakhstan: Global Competitiveness.-Address of the president of the Republic of Kazakhstan N.A.Nazarbayev to the people of Kazakhstan]. –Egemen Kazakhstan, 3 p.
2. Bulatbaeva, A.A. (2009). Razvitie konceptualnyh i prikladnyh osnov processa ovladeniya magistrantami voennogo vuza metodologiyey isledovatel'skoy deyatel'nosti. [Development of conceptual and applied foundations the process of ovulation of undergraduates of the Military University methodology research activities]. 20.01.04. – Almaty: VI KNB RK, 311 p.
3. Valiev, R.H. (2008). Formirovanie informacionnoi kompetentnosti budushih oficerof v voenno-uchebnom zavedenii v usloviyah znakovoy-kontekstnogo obucheniya. [Formation of information competence future officers in military and educational institutions-contextual learning: abstract]. Kand.PED.science:20.01.04.-Almaty:VI-KNB-RK, 28 p.
4. Galimov, A.V. T. (2004). Theoritiko-metodicheskie osnovy podgotovki budushih oficerof-pogranichnikov k vospitatel'noi rabote s lichnym sostavom. [Theoretical and methodological foundations of preparation future officers pogram to productive work with-a personal staff]. - Khmel'nitsky: publishing on the CPSU, 374 p.
5. Goryachko, A.V. (2003). Problemy podgotovki specialistov v sovremennyi period: teoriya i praktika. [Problems of preparing specialists in modern conditions period:t heory and practice]. //material science. - method conf. «Improving the managment and information and analytical skills activities in the headquarters». -Almaty: AKNB RK, 91 p.
6. Kaliev, A.K. (2006). Innovacii voennogo obrazovaniya (na materiyalah Vyshego voennogo uchilisha vnutrennih voisk Ministerstva vnutrennih del Respubliki Kazakhstan). [Innovations

in military education (on materials Higher Military school of the Ministry of internal affairs]. diss. cand. of ped. sciences., 20.01.04 – Almaty, 162 p.

7. Stambekov, T.M. (2006). Proektirovanie professional'nyh standartov dlya sistemy voenno-professional'noi podgotovki. [Design of Professional Standarts professional training system]. abstract. Kand. autoref. cand. of ped. sciences., 20.01.04. – Алматы, 24 p.

8. Vygotsky, L.S. Psikhologiya rasvitiya kak fenomen kul'tury. (1996). [Psychology of development as a phenomenon of culture]. / L.S. Vygotsky; edited by M.G. Yaroshevsky. M: Institute Practical Psychology, 513 p.

9. Antonova, D.A. (2018). Tsifrovaya transformaciya sistemy obrazovaniya. Proektirovanie resursov dlya sovremennoy cifrovoy uchebnoy sredy kak odno is eiyu osnovnykh napravlenii. [Digital transformation of the education system. Designing resources for a modern digital learning environment as one of its main directions]. / D.A Antonova,E.V.Ospennikova,E.V Spirin//Bulletin of Perm State humanitarian and pedagogical university.Seris:Information computer technologies in education. Perm., №14, 67 p.

10. Bondareva, G.A. (2019). Cifrovizaciya i cifrovyte tekhnologii v obrazovanii. [Digitalization and digital technologies in education]. / G.A Bondareva,N.P.Petrova //MNKO. №5, 123 p.

МРНТИ 78.19.07

Т.М. Алпысбаев¹, И.В. Зарубин¹

¹Военный институт Сухопутных войск имени
С.Нурмагамбетова Алматы, Казахстан
(E-mail: talgat68@bk.ru)

Военное образование в ногу со временем

*Образованность – это в первую очередь умение
пользоваться знаниями
Б.Момышулы*

В данной статье авторы выносят на обсуждение злободневную и актуальную проблему подготовки офицерских кадров в высших военных учебных заведениях страны. Предлагают радикальные меры совершенствования военного образования в Республике Казахстан.

Без решения этих проблем, о совершенствовании военного образования нет и речи. Это такие проблемы как организационно-штатная структура органов управления военным образованием, отбор абитуриентов в военные вузы, обеспечение современной учебно-материальной базой и широкополосным интернетом, а также материальным положение профессорско-преподавательского состава.

Ключевые слова: образование, дисциплина, наука, интернет, военные учебные заведения, развитие.

Введение

На современном этапе развития общества особое место занимает образование. Без образования стало тяжело найти свое достойное место в обществе. Ведь даже уборщики для того, чтобы качественно убирать помещение необходимо образование, так как при уборке помещения и территории часто стали использовать технические средства. Как известно, чтобы использовать технические средства уборки необходимо минимальное знание об этой технике, как эксплуатировать, обслуживать и т.д., особое место занимает военное образование. Образование – это создание Человека. Образовать – значит создать, совершить акт творения. Пришло маленькое существо с телом и мозгом человека. Это сырой материал, который умеет ходить, умеет говорить и имеет ряд желаний. И вот из него нужно создать человека с большой буквы [1].

Методы исследования

При написании статьи руководствовались общенаучными методами, такими как анализ, изучение, а также специальными методами и принципами. Особенно важным условием их оценки является изучение современных методов с точки зрения науки.

Основная часть

Военное образование в свою очередь создание человека способного защитить свою Родину. То есть, задача профессорско-преподавательского состава военных учебных заведений из материала, созданного общеобразовательной школой создать офицера способного принимать решение и брать на себя ответственность за это принятое решение. Способного научить подчиненных воевать и побеждать. Военное образование – это процесс подготовки, повышения квалификации и переподготовки военных специалистов, сопровождающихся констатацией достигнутого образовательного уровня [2].

Следуя пословице «Не будешь кормить свою армию, будешь кормить чужую армию» каждая страна стремится подготовить высокопрофессиональных защитников отчества. Особое место в армии занимают офицеры. Герой Советского Союза, гвардии полковник Б.Момышулы в своих трудах отмечал «Командир центральная фигура, мозг войск, организатор боя, творец победы. Командир, это творческий человек... бой или война это не только наука, но и искусство, то и организатор и проводник этого искусства – боя – является творцом». При подготовке офицеров, нужно обращать внимание не только на профессиональную подготовленность, но и творческое мышление.

Кроме того Б.Момышулы обращает внимание на умение командовать. «Воспитание сильного духом и верою, спаянного твердой нерушимой дисциплиной боевого коллектива – вот комплекс искусства командира – уметь командовать» [3]. Офицер непосредственный организатор боя, а также в мирное время руководитель боевой подготовки. Он является единоначальником для своего подразделения и несет полную ответственность за исход боя в боевой обстановке. С этими задачами справится лишь тот офицер, который обладает высоким военным профессионализмом, научным мировоззрением, устойчивыми морально-психологическими качествами, методичеким мастерст-вом обучения и воспитания, творческой смелостью в принятии решений и ответственностью за их осуществлением [4].

Перед преподавателями военного вуза стоит важная задача подготовки будущего офицера, направленной не только на формирование специалиста узкого профиля, но и на подготовку разносторонне развитого военного профессионала, воспитанного на лучших традициях офицерского корпуса и обладающего чувством ответственности за результаты своей деятельности, за судьбу Родины.

Военное образование в Казахстане претерпело ряд реформ. Самое тяжёлое бремя досталось Алматинскому высшему общевойсковому командному училищу им. И.С. Конева. На базе училища, где готовили командиров мотострелковых взводов стали готовить более десятка различных специальностей. Кто-то скажет, гражданские вузы же готовят по несколько десятков специальностей. Тут можно возразить, гражданские вузы имеют огромный штат профессорско-преподавательского состава, а АВОКУ остался с прежним штатом. АВОКУ реорганизовали путем сокращения курсантов мотострелков. Надо от-

дать должное руководству училища и профессорско-преподавательскому составу, которые приняли огонь на себя.

Сложность заключалось в том, что раньше один преподаватель преподавал только одну дисциплину. С переходом на многопрофильную систему подготовки офицерских кадров один педагог стал преподавать несколько дисциплин. Это связано с тем, что нагрузка на преподавателя составляло в среднем 700 часов, а некоторые предметы не набирали столько часов, вот поэтому приходилось одному педагогу преподавать несколько дисциплин. Да многое делается для развития военного образования. Авторы статьи считают, для того чтобы поднять военное образование необходимо предпринять еще одну реформу.

Во-первых, при Министерстве образования и науки создать Департамент (или Комитет) военного образования и науки. Почему при МОН, так как все военные вузы регламентируются руководящими документами МОН, так почему не подчинить им. Кроме того, в вузах профессорско-преподавательскому составу значительно поднимают зарплату, а гражданские преподаватели военных вузов остаются при прежней зарплате. И, каким образом удержать высокопрофессиональных педагогов в стенах института. После этого мы говорим о повышении качества подготовки офицерских кадров. Ведь именно от гражданских педагогов зависит развитие творческого мышления у курсантов.

При Министерстве обороны и других войск и воинских формированиях создать управления военного образования, которые будут курировать военные вузы. К примеру, на современном этапе развития военного образования Военный институт Сухопутных войск имеет многоступенчатую подчиненность, что в свою очередь мешает правильно организовывать учебный процесс. Это порождает слишком много проверяющих, которые при этом не компетентны в военном образовании. Они в свою очередь требуют от вуза справку-доклад. Само создание справки доклада отнимает много времени. Львиная доля рабочего времени учебно-методического управления и других структурных подразделениях института уходит на составление ответов на многочисленные письма с Главкоматов и других вышестоящих органов военного управления. Кроме того, имели место отрыва профессорско-преподавательского состава на несвойственные деятельности образования функции.

Во-вторых, контингент абитуриентов в высшие военные учебные заведения остается желать лучшего. В Советское время абитуриентов на одну специальность было в среднем 5-6 человек на место. На современном этапе, если документы поступили 4-5 на одно место, уже радуемся, а самих абитуриентов приходит 2-3 человек на место. Это говорит о том, что конкурса фактически нет. Если нет конкурса, откуда качество. Соответственно контингент, поступающие в военные вузы, очень слабый. Как известно, готовить сильных учеников легче и качество намного выше.

Чтобы поднять конкурс, необходимо поднять престиж Армии. Увеличить должностные оклады, ввести все возможные льготы. Ведь государство наше не бедное. Русская пословица гласит «Не будешь кормить свою армию, будешь кормить чужую». Римский историк Корнелию Непот в свое время ска-

зал: «Если хочешь мира, готовься к войне» [5]. Исходя из событий, происходящих в последнее время, это высказывание очень актуально. Как пример можно привести Азербайджано-Армянский конфликт, где Азербайджанские Вооруженные Силы были готовы к отражению агрессора.

В военных учебных заведениях надо создать такие условия, чтобы воспитанник, кадет, курсант и слушатель даже не думали об отчислении. В своей статье автор акцентирует внимание на курсантах высших военных учебных заведений. Зададим философский вопрос, что делать? Какие шаги предпринять для улучшения качества военного образования?

На наш взгляд реформа военного образования необходима и предлагаем пути повышения военного образования.

1. Для обеспечения максимальной эффективности благородного труда педагогов необходимо поддержать преподавателя военного вуза соответствующим престижем и статусом.

2. На современном этапе самый важный компонент, это нужен свободный широкополосный интернет. Это повысит качество преподавания. К примеру, преподаватель читает лекцию и тут же входит в интернет и в свободной форме дает достоверную информацию с прямого источника или библиотеки любой страны. С засекречиванием мы ограничиваем права и свободу курсанта и профессорско-преподавательского состава.

3. Необходимо ввести свободный выход курсантам 3-4 курса успевающих на хорошо и отлично. Качество образования резко повысится, у курсантов появится стимул учиться. Слабые станут тянуться к сильным, совсем слабые будут уходить. В ВИСВ закоренилась практика отчисления из института за неуспеваемость, и это надо продолжать. Легендарный генерал-майор Джарбулов А.Б. будучи начальником Алматинского высшего военного училища говорил: «Лучше меньше, да лучше».

4. Для 1-2 курса организовывать культурные походы в театры, кинотеатры, музеи и выставки, не жалеть на это ни средств, ни времени. Все это предоставить на бесплатной основе. Это повысит общую культуру поведения. Так же необходимо устраивать дискотеки, как в институте, так и в университетах и колледжах. При общении с девушками, курсанты получают положительные эмоции, что в свою очередь влияет на дисциплину и обучение.

5. Не жалеть сил и средств по созданию бытовых условий. Курсант должен чувствовать в казарме как у себя дома. Цветочки, живые уголки, комнаты психологической разгрузки и т.д.

6. При поступлении в высшие военные учебные заведения необходимо поднять пороговый уровень ЕНТ с 50 до 75. В целях качественного отбора абитуриентов необходимо ввести один устный экзамен по Истории Казахстана. Это позволит создать визуальный контакт с абитуриентом и членами экзаменационной комиссии. В состав экзаменационной комиссии включить преподавателей по истории, командиров подразделения набирающих 1 курс и психологов. Это значительно повысит качество курсантов. Набирать курсантов не по плану набора, а качественно.

Да, безусловно, в первое время будет много нарушений воинской дисциплины, но нужно перетерпеть, и курсанты сами осознают, что нарушение воинской дисциплины и низкие знания будут помехой для их свободы.

В-третьих, в военных учебных заведениях учебно-материальную базу поднять до самого высшего уровня, поставить суперсовременную технику и вооружение. Каждые 5-6 лет производить обновления. Иностранские делегации делают замечание, что у них более современнее, чем то, что мы им показываем. Мы думаем, что это затратное дело, но на практике поставку современного вооружения и техники осуществить совсем по-другому. При поступлении вооружения и техники в войска, необходимо предусмотреть 10% на военные учебные заведения и весь вопрос решен.

Необходимо ввести в практику посещение зарубежных военных учебных заведений профессорско-преподавательским составом, чтобы набирали самое лучшее и внедряли в учебный процесс.

Заключение

Таким образом, для совершенствования военного образования, авторы статьи считают провести небольшую реформу военного образования, без которого достижение целей будет сложно. Необходимо обратить внимание на контингент поступающих в высшие военные учебные заведения, от их интеллекта зависит, как мы подготовим высокопрофессиональных офицерских кадров для Вооруженных Сил страны.

Список литературы:

1. Корабельников А.А. Образование: проблемы и предложения // Бағдар. №4, 2009. - с.48-52
2. [Электронный ресурс] - [www.fireman.club/inseklopedia /voennoe-obrazovanie](http://www.fireman.club/inseklopedia/voennoe-obrazovanie). (дата обращения: 07.10.2021)
3. Момышулы Б. Психология войны. Алма-Ата, Казахстан, 1990. - 176 с.
4. Алматинское общевойсковое. – Алма-Ата: Военный институт, 1991. - 168 с.
5. [Электронный ресурс] - www.dic.academic.ru. (дата обращения: 10.10.2021)

Т.М. Алпысбаев, И.В. Зарубин

Заман ағымындағы әскери білім

Бұл мақалада авторлар елдің жоғары әскери оқу орындарында офицер кадрларын даярлаудың өзекті мәселесін талқылайды. Қазақстан Республикасында әскери білім беруді жетілдірудің түбегейлі шаралары ұсынылуда.

Осы мәселелерді шешпей, әскери білім беруді жетілдіру мүмкін емес екендігі айтылады. Бұл әскери білім беруді басқару органдарының ұйымдық-штаттық құрылымы, әскери жоғары оқу орындарына талапкерлерді іріктеу, қазіргі заманғы оқу-материалдық базамен және интернетпен қамтамасыз ету, сондай-ақ профессор-оқытушылар құрамының әлеуметтік мәселелеріне де тоқталады..

Кілт сөздер: білім, тәртіп, ғылым, ғаламтор, әскери оқу орындары, даму.

T.M. Alpysbaev, I.V. Zarubin

Military education in step with the times

In this article, the authors bring up for discussion a topical and urgent problem of officer training in higher military educational institutions of the country. They propose radical measures to improve military education in the Republic of Kazakhstan.

Without solving these problems, there is no question of improving military education. These are such problems as the organizational and staff structure of military education management bodies, the selection of applicants to military universities, the provision of modern educational and material resources and broadband Internet, as well as the financial situation of the teaching staff.

Key words: education, subject, science, internet, military

References:

1. Korabel'nikov, A. (2009) *Obrazovanie: problemy i predlozheniya*. [Education: problems and suggestions]. Bagdar. №4, 48-52 p.
2. Retrieved from www.fireman.club/inseklopedia/voennoe-obrazovanie. (date accessed: 07.10.2021).
3. Momushuly, B. (1990) *Psikhologiya voiny*. [Psychology of war]. Alma-Ata: Казахстан, 176 p.
4. *Almatinskoe obshevoiskovoe* (1991) [Almaty combined arms] Alma-Ata: Военный институт, 168 p.
5. Retrieved from www.dic.academic.ru. (date accessed: 10.10.2021).

Оразбай С.Т¹, Молдашева А.Б²

¹*Департамента военного образования и науки Министерства обороны Республики Казахстан. Нур-Султан.*

²*Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы Министерства обороны Республики Казахстан. Нур-Султан.
(E-mail: Neli1903@mail.ru)*

Теоретическое определение системы идеологической работы в военных учебных заведениях Министерства обороны Республики Казахстан

В статье рассматривается необходимость научного обоснования системы идеологической работы в военных учебных заведениях Министерства обороны Республики Казахстан. Сделан акцент на функционирование системы идеологической работы и укрепление в плане научного обоснования основных методик и прикладных основ идеологической деятельности военнослужащих.

Кроме того, рассматриваются вопросы применения комплексного подхода к военно-патриотическому воспитанию подрастающего поколения, а также изучается аспект научной составляющей системы идеологической работы.

Автор уделяет внимание на необходимости в формировании в стенах военного учебного заведения нравственной стороны будущего офицера, профессионально важных качеств, создавать атмосферу взаимоуважения и доверия в воинских коллективах.

Практическая реализация исследованных вопросов предлагается в формате создания в системе военного образования служб по связям с общественностью, социально-психологических служб.

Ключевые слова: идеологическая работа, военно-патриотическое воспитание, нравственные ориентиры, система идеологической работы, военные учебные заведения.

Введение

Общая система нравственных ориентиров является основой проявления обществом способности ставить и решать масштабные национальные задачи.

Возрастающая роль информационного и идеологического факторов в современном мире, когда национальный суверенитет и геополитическая самостоятельность государства обусловлены ментальным ресурсом общества и мировоззрением граждан требует усиления идеологической работы.

Основные положения Программы Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы Н.А. Назарбаева «Взгляд в будущее: духовное возрождение» своевременно настраивают на преобразования, задают вектор внутреннего развития каждого гражданина, при этом гармонично дополняя стратегии военного развития.

Методы исследования

В работе автор в качестве методологической основы использует системный анализ и комплексный подход, которые позволяют исследовать вопросы идео-

логической работы в военных учебных заведениях Министерства обороны Республики Казахстан, сформулировать теоретическое определение и построение системы идеологической работы.

Основная часть

Воинская служба требует от всех участников совместной деятельности, взаимной зависимости и ответственности в различных ситуациях, проявления деловитости, организованности, терпения, способности планировать и согласовывать свои действия с сослуживцами, а часто управлять коллективом.

Воинский коллектив также способствует духовно-нравственному развитию личности. Поиск истинных ценностей и смысла жизни невозможен в уединении от товарищей, без проявления своего индивидуального своеобразия, отстаивания своих убеждений, своего нравственного выбора [1].

Казахский народ всегда видел в молодежи достойного защитника Родины и уделял значительное внимание развитию и воспитанию батыров. Золотыми буквами вписаны в летопись казахского народа имена батыров и ханов Джанибек, Керей, Касым, Хак-Назар, Тауекель, Жангир, Абулхаир, Аблай, Кенесары, Кобланды, Богенбай, кабанбай, Жанибек, Койкельды, Шипет, Тулебий, Есет, Бактыбай, Малайсары, Олжабай, Сагынбай, Алдияр, Райымбек, Карасай, Сары, Таттыбай, Ельшибек, Байгазы Найманулы, Баян Касаболатулы, Наурызбай, Срым Датов, Исатай Тайманов, Махамбет Утемисов, Есет Котибаров, Спатай, Амангельды Иманов и другие, как величайших патриотов и защитников своей родной земли. Примеры доблести, героизма и чести соотечественников является гордостью, гордостью, ярким примером проявления казахстанского патриотизма. Герой, участник Афганской войны Б. Ертаев отмечает: «Мы должны возродить национальный дух, опираясь на образы народных героев» [2].

Бесспорно, современный офицер Вооруженных Сил Республики Казахстан всегда и во всем обязан представлять собой образец честности и порядочности, профессионализма. Важнейшим условием в успешном решении поставленных задач выступает ценностная ориентация, мировоззрение, уровень воспитанности, единство профессионального и личностного в жизни и деятельности офицера.

На этапе формирования личности молодого офицера, в стенах военного учебного заведения необходимо уделять внимание нравственной стороне его профессионально важных качеств, создавать атмосферу взаимоуважения и доверия в воинских коллективах. Кроме того, готовить к выполнению не только боевого долга, но и развивать внутреннюю культуру, этичное поведение в обществе, в военном-деловом и быденном общении, в личной и семейной жизни.

Следует согласиться с нашим современником и отметить, что профессиональная деятельность офицерского корпуса содержит в себе многочисленные и разнообразные военно-этические и нравственно-педагогические аспекты,

требующие в интересах воинской службы более обстоятельного морального регулирования и учета в повседневной жизни.

Об этом говорит и генерал лейтенант Тасболатов А.Б.: «Командирам в каждодневном общении с подчиненными обязательно надо проявлять такт, подлинное уважение национального достоинства солдат, призванных из разных регионов республики. Надо изучать историю, культуру и военные традиции народов, населяющих Казахстан, воспитывая в себе казахстанский патриотизм» [3].

Ретроспективный анализ периода конца 90-х годов и XX века по настоящее время показал, что даже детальный подход к отдельно взятой сфере, проблеме и ли аспекту в воспитании позволяет решать только частную задачу на локальном уровне.

Как отмечают военные специалисты, на современном этапе функционированию воспитательной системы непосредственно в военном учебном заведении характерные определенные противоречия между:

- необходимостью развития воспитательной системы и консервативным подходом к проблемам развития;

- необходимостью достижения высокой функциональности воспитательной системы военного учебного заведения и реальными условиями (организационными, технологическими, кадровыми, материальными и др.), способствующими достижению данного уровня;

- подготовкой офицеров в военных учебных с учетом требований современной вооруженной борьбы, развитием средств, форм, способов ее ведения и реальным уровнем моделирования процесса подготовки в соответствии с этими требованиями;

- необходимостью формирования у курсантов творческого мышления, индивидуальных способностей и недостатками в организации самостоятельной познавательной деятельности курсантов;

- необходимостью овладения военно-профессиональной специальностью и уровнем ответственности курсанта за свое профессиональное развитие;

- целостной структурой воспитательной системы и изолированным использованием отдельных структурных элементов, компонентов этой системы;

- содержанием сложности будущей профессиональной деятельности и возможностям ее моделирования в условиях образовательной воспитательной системы военного учебного заведения;

- традиционными и инновационными подходами в функционировании воспитательной системы военного учебного заведения;

- теорией и практикой функционирования воспитательной системы военного учебного заведения.

Исходя из этого, можно сформулировать цель идеологической работы – воспитание разносторонне и гармонично развитой личности, обладающей высокой степенью военно-профессиональной компетентности и морально-боевых качеств, научным мировоззрением, чувством личного достоинства, патриота, беззаветно преданного своей Родине.

При анализе основных подходов к разработке концепций воспитания в системе образования установлено, что общим устремлением, объединяющим все эти концепции, является их ориентация на идею воспитания целостной личности.

Следует отметить, что важнейшим элементом профессиональной подготовки военнослужащих является военно-патриотическое воспитание.

Немаловажной составляющей в военно-патриотической работе является физическое, эстетическое, интеллектуальное воспитание.

«Через книги, театр, музеи, коллектив приобщайся к культуре, учись понимать искусство...» слова генерала армии С. Нурмагамбетова, звучат как завет и назидания будущему офицеру, молодому поколению воинов.

В данном контексте в эстетическом воспитании актуальна роль отечественной литературы и искусства в формировании эмоциональной сферы, патриотических чувств защитников Родины.

В процессе физического воспитания формируются морально-волевые и психологические качества к воинской службе.

В свою очередь интеллектуальное воспитание формирует культуру умственного труда, предполагающая наличие у каждого воина способности оперативно принимать решения рациональные решения в экстремальных условиях.

В рамках военно-патриотического воспитания, выпускник военного учебного заведения должен отвечать следующим компетенциям, формирующим портрет офицера современной армии Казахстана:

- быть верным Военной присяге и воинскому долгу, способным мужественно и умело защитить интересы страны, стойко переносить все трудности воинской службы;

- знать основы Конституции Республики Казахстан, этические и правовые нормы, регулирующие отношение человека к человеку, обществу, окружающей среде и уметь учитывать их в служебной деятельности;

- иметь соответствующий уровень военно-профессионального интеллекта, морально-психологических и нравственных качеств, обеспечивающих успешное исполнение воинского долга;

- уметь организовывать идеологическую и воспитательную работу;

- вести здоровый образ жизни, активно заниматься спортом, иметь образцовый внешний вид и строевую выправку;

- обладать научным мировоззрением, соответствующему современному уровню гуманитарных и социально-экономических знаний, креативно мыслить и оценивать, происходящие в мире процессы.

Поиск новых путей дальнейшего развития и совершенствования блока военно-патриотического воспитания является актуальной темой для современной Армии.

Создание системы идеологической работы в военном учебном заведении, интеграция усилий всех субъектов воспитания, создание условий, действенных механизмов воспитательного воздействия, достижение высокой степени ее функциональности является приоритетными направлениями, позволяющие

решать сложные и противоречивые проблемы в деятельности по подготовке профессиональных кадров в военных учебных заведениях Министерства обороны Республики Казахстан.

В свете поручений Президента страны – Верховного главнокомандующего Вооруженных Сил Республики Казахстан была разработана Стратегия развития идеологической работы в Вооруженных Силах Республики Казахстан, утвержденная приказом Министра обороны от 21 февраля 2013 года № 73.

Основное внимание содержательной части Стратегии уделено организации и проведению идеологической работы в рамках реализации общенациональной, государственной идеологии в войсках, военно-патриотической работы, действенности идеологической работы в поддержании должного уровня боевой готовности и повышения уровня боевой выучки личного состава.

При этом, анализ Стратегии показал, что идеологическая работа рассматривается как важнейшее средство формирования здорового морального духа войск, компонента строительства, подготовки и применения Вооруженных Сил.

Идеологическая работа включает следующие направления:

1. Информационно-пропагандистская работа.
2. Информационно-воспитательная работа
3. Военно-социальная работа
4. Культурно-досуговая работа
5. Психологическая работа.
6. Специальная пропаганда по противодействию деструктивным идеям.

Воспитательная и идеологическая работа представлены как комплекс информационно-пропагандистских, индивидуально-психологических, правовых и социально-экономических, морально-этических, культурно-досуговых, спортивно-массовых и иных мероприятий, осуществляемых командирами (начальниками), штабами, органами воспитательной и идеологической работы в направленных на формирование у военнослужащих необходимых морально-боевых качеств.

Основной целью идеологической работы и воспитания военнослужащих является воспитание профессионалов Вооруженных Сил Республики Казахстан, дисциплинированных, преданных народу и стране, ее Конституции, законно избранному Президенту Республики Казахстан, сознательно выполняющих свой воинский долг, глубоко осознающих личную ответственность за защите Отечества.

Анализ современного состояния идеологической работы в военных учебных заведениях отражает необходимость научного и методического сопровождения развития идеологической работы и совершенствования воспитательной системы в вузах.

Так, стратегия развития идеологической работы в Вооруженных Силах Республики Казахстан определяет следующие задачи:

- формирование целостного патриотического мировоззрения будущих казахстанских офицеров;

- формирование чувства долга, чести гордости за профессию и службу в Вооруженных Сил Республики Казахстан;
- воспитание верности Военной присяге: ценностного отношения к Государственным символам, Боевому знамени и символике Вооруженных Сил Республики Казахстан;
- развитие стремления к приобретению военно-профессиональных знаний, навыков и умений;
- формирование личной ответственности за обучение и инициативы в овладении учебной программы;
- развитие мотивации к самосовершенствованию;
- привитие военно-педагогической культуры;
- формирование дисциплинированности, готовности беспрекословно выполнить приказ; уважительного отношения к командирам, войскового товарищества;
- развитие самостоятельности, необходимых лидерских качеств.

Основные подходы и принципы организации идеологической работы:

- научный подход и конкретность, опора на современные знания о человеке, методики и технологии работы с ним;
- непрерывность и целеустремленность;
- профессиональный подход;
- своевременность, целесообразность принятия решений, прогнозирование их социально-психологических последствий;
- целенаправленность, реальность и рациональность действий;
- дифференцированный подход;
- всеобщность, вовлечение всех обучаемых и профессорско-преподавательского состава, независимо от занимаемой должности и воинского звания;
- неразрывное единство всех составляющих направлений идеологической работы;
- согласованность и преемственность применения форм и методов идеологической работы [4].

На наш взгляд, решать задачи формирования и развития личности будущего офицера в военных учебных заведениях, возможно благодаря устойчивому функционированию системы идеологической работы в учебном заведении Министерства обороны Республики Казахстан.

При этом, концептуальность идеологической работы должна заключаться в применении комплексного подхода изучения системы взглядов, основная составляющая которых базируется на научном обосновании ее методов, прикладных основ. Несомненно, эта система требует постоянного совершенствования и развития. В условиях меняющейся обстановки современного мира укрепление ментальности, как и, в целом, ее развитие, требует поиска новых идей, наиболее эффективных форм и способов работы с сознанием и психикой человека.

Заклучение

Исходя из этого, системный подход к построению концепции идеологической работы в военных учебных заведениях Министерства обороны Республики Казахстан и внедрение современных стандартов воспитания в современных условиях должен представлять систему методов теоретических взглядов, понятий, идей, целевых установок и приоритетных направлений в области теории и практики организации идеологической работы в Вузах, воспитания курсантов и слушателей на основе отечественного и мирового опыта.

Под теорией системы идеологической работы следует понимать комплекс научных знаний о закономерностях функционирования ее элементов, принципов и способов обеспечения системы в любой обстановке и условиях.

Теория системы идеологической работы должна включать:

- понятийный аппарат, связанный с объектом и предметом исследования;
- частные и специфические закономерности;
- систему общих, частных и специфических принципов обеспечения частных идеологической работы с учетом меняющейся обстановки;
- организационно-правовое регулирование, направленное на устойчивое функционирование способов и приемов ее обеспечения.

Мы солидарны в мнении, что внедрение новой концептуальной системы идеологической работы в военных учебных заведениях Министерства обороны Республики Казахстан позволит достичь следующего:

повышение роли и эффективности идеологического воздействия и воспитания в улучшении качественных характеристик курсантов (воспитанников) и слушателей;

высокий военный профессионализм, духовность, нравственность и активная жизненная позиция офицеров;

развитое патриотическое сознание;

совершенствование теории и практики идеологической работы, формирование наиболее эффективных направлений воспитания офицерского корпуса.

Анализ военно-патриотического воспитания в зарубежных армиях, показывает, что в ней участвуют специализированные подразделения, имеющие в своем арсенале материальные и моральные стимулы. Важное внимание в процессе социально-педагогической работы уделяется духовным и идеологическим аспектам.

При этом использование зарубежного опыта социально-педагогической работы в армии Казахстана должно сочетаться с национальной самобытностью казахстанского общества.

Практическая реализация работы в данном направлении требует создания в системе военного образования служб по связям с общественностью, социально-психологических служб, задачами которых будет проведение информационно-пропагандисткой и воспитательной работы, направленной на укрепление и дальнейшее формирование системы идеологической работы в Вооруженных Силах Республики Казахстан.

Функционирование системы идеологической работы и укрепление в плане научного обоснования основных методик и прикладных основ идеологической деятельности военнослужащих, несомненно является залогом гармоничного развития военнослужащего, его профессионального роста, устойчивого морально-психологического состояния войск, офицеров и сержантов.

Таким образом, обоснованность применения комплексного подхода к военно-патриотическому воспитанию подрастающего поколения, а также научная составляющая системы идеологической работы, развитие ее основных направлений очевидна – Армия Республики Казахстан будет ежегодно пополняться профессионалами своего дела, высокообразованными, профессионально подготовленными, современно мыслящими, инициативными, настоящими патриотами и защитниками своей Родины, воспитанными в сознании воинского долга, духа, чести.

Список литературы

1. Абдурахманов Р.А. Военная психология. – М.; Военный университет, 1996. - 77 с.
2. Ертаев Б.К 25-летию Вооруженных Сил Республики Казахстан. Қаһарман kz. 2017. - 3 с.
3. Тасбулатов А., Аманжолов К. Военная история Казахстана. Очерки. Алматы: Рауан, 1998. – 157 с.
4. Стратегия развития идеологической работы в Вооруженных Силах Республики Казахстан. 2013. - № 73. -3 с.

С.Т. Оразбай, А.Б. Молдашева

Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігінің әскери білім беру мекемелерінде идеологиялық жұмыс жүйесінің теориялық анықтамасы

Мақалада Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігінің әскери білім беру мекемелерінде идеологиялық жұмыстан жүйесін ғылыми негіздеме қажеттілігі қарастырылады. Жүйені идеологиялық және нығайту тұрғысынан ғылыми негіздеу негізгі әдістемелерін және қолданбалы негіздерін әскери қызметшілері идеологиялық қызметіне акцент жасалды.

Сонымен қатар, әскери-өскелең ұрпақтың патриоттық тәрбиесіне қолдану мәселелерін кешенді көзқарас қаралады, сондай-ақ идеологиялық жұмыс жүйесінің ғылыми құрамдас аспект зерттеледі.

Автор әскери оқу орнының атындағы адамгершілік жағынан болашақ офицердің кәсіптік маңызды қасиеттерін, атмосферасын қалыптастыруға, өзара сыйластық және сенім, әскери ұжымдарда қалыптастырудағы қажеттілігін назар аударады.

Әскери білім жүйесіндегі жұртшылықпен байланыс қызметтерін, әлеуметтік-психологиялық қызметтер форматында құру практикалық іске асыру зерттелген мәселелер ұсынылады.

Кілт сөздер: Идеологиялық жұмыс, военно-патриотическое воспитание, адамгершілік бағдарлар, идеологиялық жұмыс жүйесі, әскери оқу орындары.

S.T. Orazbai, A.B. Moldasheva

Theoretical definition of the system of ideological work in military educational institutions of the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan

The Article considers the necessity of scientific basis the ideological works system in the Military education facility of the Ministry of Defence of the Republik for Kazakhstan. The emphasis is placed on the functioning of the system of ideological work and strengthening in terms of scientific substantiation of the basic methods and applied foundations of ideological activity of military personnel.

In addition, the issues of applying an integrated approach to the military-patriotic education of the younger generation are considered, as well as the aspect of the scientific component of the system of ideological work is studied.

The author pays attention to the need to form the moral side of the future officer, professionally important qualities within the walls of a military educational institution, to create an atmosphere of mutual respect and trust in military collectives.

The practical implementation of the studied issues is proposed in the format of creating public relations services, socio-psychological services in the military education system.

Key words: Ideological work, military-patriotic education, moral guidelines, the system of ideological work.

References:

1. Abdurahmanov, R. A. (1996). Voennaya psikhologiya. [Military psychology]. – M. Voennyi institut, 77 p.
2. Ertaev, B E. (2017). K 25-letiyu Vooruzhennyh sil Respubliki Kazakhstan. [25th anniversary of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan] Kaharman kz, 3 p.
3. Tasbulatov, A. (1998). Amanzholov K. Voennaya istoriya Kazakhstana. Ocherki. [Military history of Kazakhstan. Essays]. Almaty «Rauan», p 157-159.
4. Strategiya razvitiya ideologicheskoy raboty v Vooruzhennyh Silah Respubliki Kazakhstan (2013). [Strategy for the development of ideological work in the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan]. №73, 3 p.

М. Топлу¹, А. Ахмет²

¹Анкара хажы Байрам Вели университеті, Анкара, Турция

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
(E-mail: azarakmet22@gmail.com)

Әскери журналистикадағы этикалық жауапкершіліктер

Бұл мақалада әскери журналистиканың дамуы және оның этикалық мәселелері сөз етіледі. Бұқаралық ақпарат құралдарының жаңалықтарды жариялау қажеттілігі, әсіресе соғыс, экономикалық дағдарыс және табиғи апаттар кезінде арта түседі. Сондықтан, осындай қиын уақыттарда жарияланған ақпараттың бәрі қоғамдық пікірге тез әсер етеді. Мақалада кейбір журналистердің соғыс аумақтарына ешқандай дайындықсыз баратындығын, психологиялық жағынан күйзеліске түсіп жататындығы да қамтылған. Қақтығыс аймақтарында этикалық жауапкершіліктің қаншалықты маңызды екендігін, журналистер өміріне төніп тұрған қауіптің көбіне этикалық мәселелерге байланысты екендігі айтылады. Әскери журналистиканың ақпараттық компоненттегі ықпалы, индустриялық жүйеден ақпараттық жүйеге көшуінің маңызы сипатталады. Журналистік этикадағы объективтілік қағидасының негізгі ерекшеліктері.

Кілт сөздер: әскери журналистика, ақпараттық компонент, этикалық норма, объективтілік, қақтығыс.

*«Соғысқа қарсы тұру, дауылға қарсы тұрғанмен бірдей»
Эллиот Акерман*

Кіріспе

Журналистің этикасы – кәсіби қызметте қажет адамгершілік қағидаттарының бірі. Этика – қоғамда, әлеуметтік ортада журналистің қызметіне және кәсіби шеберлігіне де ықпал етуші негізгі фактор. Халық алдындағы үлкен жауапкершілікте журналистің моральдық-этикалық қасиеттерді бойына сіңіруін талап етеді. Сондықтан, журналистика мамандығын таңдамас бұрын оның маңыздылығы мен қажеттілігін терең сезініп алған жөн.

Соғыс - бұл тарих бойында адамзаттың агрессивті аспектісін тудырған, ғасырлар бойы материалдық және рухани жойылуға әсер еткен «ауру». Бүгінгі жағдайлар тарихтағы көптеген соғыстардан қазіргі соғыстардың айырмашылықтарын ашып көрсетуде. Осы соғыстардың барлығының ең маңызды қаруларының бірі «жаңалықтар».

Бұқаралық ақпарат құралдарының дамуы және жаһандануымен қатар, оларға кез-келген уақытта қоғамдық қолдау болу керек. Бұқаралық ақпарат құралдарынан жаңалықтар алу қажеттілігі, әсіресе соғыс, экономикалық дағдарыс және табиғи апаттар кезінде арта түседі. Осыған байланысты, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы жарияланған ақпараттың бәрі қоғамдық пікірге әсер етеді.

Зерттеу әдістері

Қойылған міндеттерді шешу отандық және шетелдік ғалымдардың кең ауқымды зерттеулеріне, ғылыми танымның жалпы әдіснамасына сүйенеді. Салыстырмалы қарау үшін әскери журналистика саласындағы халықаралық тәжірибенің артықшылықтары мен кейбір қолданыста болған тәжірибелері қаралды.

Негізгі бөлім

Бұқаралық ақпарат құралдары соғыс туралы жаңалықтарды күн тәртібіне шығарып, олардың қоғамдық талқылауға түсуіне мүмкіндік береді. Себебі соғыстар, қақтығыстар, өлім, келеңсіздіктер әрқашан қоғамның назарын аударады. Бұл бұқаралық ақпарат құралдарының таралымы мен рейтингісін жоғарылатады. Қысқаша айтқанда, бұқаралық ақпарат құралдарының көпшілігі өздері таратқан жаңалықтарда бейтараптылықты ұстанып, бірақ сол жасаған немесе жариялаған жаңалықтардың мазмұнын өзгертіп жатады. Нәтижесінде, баспасөз ұйымдарының әскери хабарларынан ресми риторикадан тәуелсіз бола алмайтындығына көзіміз жетеді. Бұл өз кезегінде әскери журналистикада этикалық проблемалар туғызады [1].

Ұрыс аймағына бара жатқанда, журналистер басынан бастап өз жұмыстарын қалай орындауға болатындығы туралы нақты этикалық талдау жасауы керек.

Әрбір талдау белгілі бір қауіп-қатермен байланысты, бірақ тәуелсіз әрекет ету және Қарулы Күштердің қорғаныс аймақтарынан тыс жұмыстар атқару үлкен қауіп-қатерге душар етеді, сондықтан миссияға жіберілетін журналистер мен бұқаралық ақпарат құралдары бұл тапсырманы орындауға мұқият дайындалуы керек. Өкінішке орай, көптеген журналистер қауіпті аймақтардағы қиындықтарға дайындықсыз барады. Олардың көпшілігі іс жүзінде соғыс ошақтарына психологиялық немесе этикалық тұрғыдан үйретілмеген. Көбінесе олар қақтығыс жағдайларында қалай әрекет ету керектігімен таныспаған. Көбісі өздерінің заңды құқықтары мен міндеттері туралы білмейді [2].

Журналист соғыс туралы не білуі керек? Қазіргі заманғы қақтығыстардың ерекшелігі-ақпараттық компоненттің ықпалына ие болу. Бұл адамзаттың индустриялық жүйеден ақпараттық жүйеге көшуінің қисынды нәтижесі болып табылады. Тиісінше, журналистер мен ақпараттың рөлі едәуір өсті. Қазақстанда және бүкіл әлемде журналистика және медиа саласында құрылған баспасөз кәсібінің кейбір принциптері мен этикалық нормалары бар. Бұл қағидалар мен ережелер журналистикада, әсіресе соғыс, қақтығыс және дағдарыс кезеңінде анық байқалады. Журналист фактілерді сақтау, дұрыс жаңалықтар жасау және бейтараптықты ұстануы қажет. Ең бастысы, объективтілік сияқты этикалық қағидалар журналистика мен басқа да баспасөз салаларында сақталуы керек ең маңызды және негізгі міндет болып табылады.

Журналистік кәсіби ұйымдар белгілеген этикалық қағидалар мен ережелерге сәйкес журналист ақпаратты жинауда, жаңалықтарды тарату мен

түсіндіруде адал, әділ және батыл болғаны дұрыс. Тәуелсіз әрекет ете біліп, ақпараттан басқа жалған мәлімет жарияламауы керек, әріптестеріне құрмет көрсетуі қажет. Журналист соғыс отын одан әрі тұтандыратын жаңалық таратпауы немесе соған себепкер болуына жол бермегені жөн, ол халықаралық жеккөрушілік пен дұшпандықты ушықтыратын басылымдардан аулақ болуы керек. Бірақ екінші жағынан, біз объективтілік пен тепе-теңдік принциптерін қолдану мен жүзеге асыруда, әскери және жанжал жағдайларында этикалық нормаларды қолдануда күрделі проблемалар бар екенін байқаймыз. Кейбір тәжірибелі тілшілер мен журналистер бейбіт уақытқа немесе басқалардың проблемаларына қатысты қолданылатын бұл қағидалар мен құндылықтар соғыс пен жанжал сияқты, қорқыныш және аяушылық сезімдері қарқынды дамыған кезеңдерде бұл заңдарды қолдана алмаймыз дейді [3].

Объективтілік дегеніміз -бұл журналистиканың тарихы сияқты ескі, әрі журналистикамен бірге келе жатқан ұғым. Оның ең қарапайым анықтамасы- жаңалықтарға өз пікірін және түсіндірмесін қоспай-ақ, барлық аспектілері бар жаңалықтарды өз қолына алуы. Объективтілік-әскери журналистикадағы жалпы критерий болып саналады. Соғыс немесе дағдарыс жағдайында объективтіліктің болып немесе болмауы ешқандай жаңа пікірталас тудырмайды. Бір қарағанда, репортер объективті болуға тырысуы керек. Тағы бір пікір болса объективтіліктің мүмкін еместігін дәлелдеумен айналысады. Екінші пікір бойынша, репортердің де өзіндік пікірлері бар, бірақ бейтарап бола алмайды. Мұнда біршама шындықтың бар екенін ескерсек, репортер өз көзқарастары арқылы жариялаған жаңалықтарына арақашықтық қоя білгені жөн. Толық бейтараптылық- бұл өте дұрыс шешім, бірақ іс жүзінде оған қол жеткізу мүмкін емес болса да, аса қиын.

Бұрынғы ВВС тілшісі Мартин Белл, әскери журналистиканың маңызды тұлғаларының бірі, объективті журналистика тек куәгерлерге негізделгенін, бұның да негізгі мағынасы жоқ екендігін, жалпы журналистиканың барлық түрлерінде субъективтілік бар екенін атап өтті. Негізінде объективтілік экономика немесе денсаулық сақтау жаңалықтарында сақталуы мүмкін. Бұл бір жағынан қалыпты жағдай, екінші жағынан солай болғаны да дұрыс деп есептеледі. Журналист сырттан келген жаңалықтарға куәгер ретінде қарауға тиісті емес, сондай-ақ өзінің объективтілігін сақтай отырып, жеке көзқарасын білдіруі керек [4].

Әскери журналистикадағы маңызды этикалық мәселелердің бірі-цензура. Бұл мәселе соғыстан бөлек уақыттарда да қозғалады, бірақ соғыс кезіндегі жаңалықтарға деген көзқарас бейбіт кезеңдерден өзгеше, өйткені соғыс әлемінде бұқаралық ақпарат құралдары әскери қару ретінде қызмет етеді. Кейде соғыстар бейбіт уақытта байқалмаған көптеген мәселелерді ашып көрсетеді. Мысалы, Вьетнам соғысы мен БАҚ арасындағы келіспеушілік туралы да жарияланған болатын. Одан бөлек, бірінші Парсы шығанағындағы соғыста да сондай жағдай қайталанған. Қақтығыстар нәтижесінде бірнеше ғана адам қаза тапқандығын айтып, жаңалықтар арқылы барлық болған оқиғаларды жасырып қоя салған.

Жалпы журналистік мамандықтың негізгі ережелері және репортердің этикалық мәселелері соғыс жағдайында жойылып, өзгеріп кетуі де мүмкін. Оқиға болып жатқан аймақта өзін қалай ұстау керектігін болжай алмайтын және жаңалықтарды жеткізу барысында ойын жинақтай алмайтын репортер әртүрлі сұрақтарға тап болуы мүмкін. Мысалы; Мәйіттердің суреттері көрсетілуі керек пе? Жаудың қарулы күштері жайында жаңалықтар таратылуы керек пе? Жауынгерлер ұрыс даласында белгілеген шекараны сақтау керек пе? Мұның бәрі әскери журналистикаға қатысты мәселелер. Осының барлығы журналистер мен оларға байланысты этикалық жауапкершілікке негізделген.

«Журналистер «ақпараттық соғыстың жауынгерлері» болған кезде сөз бо-стандығы жоғалады.» - деген Максим Эристави, Hromadske International.

Қарулы қақтығыстар кезінде, не халықаралық, не ішкі, бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі ерекше мәнге ие болады. Соғыс кезінде билік пен қарулы күштерді басқара алатын азаматтық қоғам ұйымдарының іс жүзінде жоқ екенін ескере отырып, журналистер қақтығыс кезіндегі ашық және объективті ақпарат көзіне айналады. Нәтижесінде, бүгінде көптеген журналистер үшін әскери журналистика қауіпті мамандыққа айналды. Олардан оқиғалардың орталығында болуды талап етеді. Өлім мен зорлық – зомбылықтың ошағына ба-рып өз өмірлерін қатерге тігеді, өйткені қарулы қақтығыс аймағында журна-листің құқықтары тапталып, денсаулығына үлкен қауіп төнуі мүмкін. Осыған байланысты Халықаралық журналистерді қорғау комитеті (Committee to protect Journalists, CPJ) өзінің кәсіби міндеттерін орындау кезінде қаза тапқан БАҚ қызметкерлерінің жыл сайынғы қайғылы статистикасын жүргізеді [5].

2020 жылдың басынан бастап бүкіл әлемде 30-дан астам БАҚ қызметкері қаза тапты. 2 қарашада атап өткен Халықаралық журналистерге қарсы қылмыс пен жазаны тоқтату күніне орай "Шекарасыз репортерлар" ұйымы БҰҰ-да журналистерді қорғау жөніндегі арнайы өкіл лауазымын құруға шақырды. «Антониу Гутерриш БҰҰ Бас хатшысының өкілеттіктерінің соңғы жылын БАҚ қызметкерлерін қорғау деңгейін жоғарылату үшін қолдануы керек», - деді «Шекарасыз репортерлар» ұйымы бас хатшысы Кристоф Делуар.

2020 жылы журналистер мен басқа да БАҚ қызметкерлерінің өлімінің төмендеуі, алдыңғы жылдармен салыстырғанда, ең алдымен коронавирустық пандемиямен байланысты. 2019 жылы әлемде 49 журналист қайтыс болды, бұл құқық қорғау ұйымының мәліметтері бойынша салыстырмалы түрде төмен көрсеткіш. Дағдарыс аймақтарында өлтірілген журналистердің саны да азайды, өйткені бірнеше ғана БАҚ-ы өз қызметкерлерін сол жерге жібереді.

Соңғы он жыл ішінде «Шекарасыз репортерлар» ұйымы кәсіби қызметіне байланысты 1000-ға жуық журналистің өлімін тіркеді. «Бұл қылмыстардың көпшілігі тиісті түрде тергелмеген және кінәлілер жауапқа тартылмаған», - деді Делуар. Мұның себептерінің бірі «тиімді халықаралық механизмдердің болмауы» деп түсіндірді [6].

Журналистер халықаралық және ұлттық құқық ұйымдарының қорғауындағы қарулы қақтығыс аймағында болғанына қарамастан, 100% қауіпсізбін деп сезінбеуі керек. Олардың өмірлеріне қақтығыс тарапы ха-лықаралық деңгейде танылған соғыс ережелерін орындаған жағдайда ғана

кепілдік беріледі – бұндай жағдай әрқашанда бола бермейді. Сондай-ақ, жан-жалға қатысушылардың психологиялық және психикалық жағдайына назар аудару керек. Бірақ журналистің құқықтарын анықтайтын және оны қарулы қақтығыс аймағында қорғайтын халықаралық гуманитарлық құқық нормаларының маңыздылығын бағаламауға да болмайды. Қарулы қақтығыс аймағындағы журналистердің құқықтары мен міндеттерін халықаралық гуманитарлық құқық (ХГҚ) (немесе қарулы қақтығыстардың халықаралық құқығы) белгілейді, оның нормаларының көп бөлігін әлемнің барлық мемлекеттері қолдаған. Негізгі құжаттар ретінде 1899 және 1907 жылдардағы Гаага конвенциясы мен декларациялары (Гаага құқығы деп аталады), 1949 жылғы соғыс құрбандарын қорғау туралы Женева конвенциялары және 1977 жылғы Қосымша хаттамалар (Женева құқығы), БҰҰ Бас Ассамблеясының қарарлары есептеледі. Гаага құқығы соғыс ережелері үшін қолданылады және қару қолдануға шектеулер қояды [7].

Жалпы тарихи процесстегі әскери журналистиканың бағытын қарастыратын болсақ, соғыстарда, қақтығыстарда және дағдарыстар және болып жатқанын білу немесе қажетті фактілерді ала алмау журналист этикасына тікелей байланысты мәселе. Соғыс аймағында ақпарат алу қиындап, мәліметтерге деген күдік күн сайын артқан кезде, бұқаралық ақпарат құралдарының журналист этикасын сақтау тенденциясы да керісінше төмендей береді. Соғыс кезіндегі фактілер әдеттегі жағдайлармен салыстырғанда дәлдікке ие болады. Цензура, саяси байланыстар және үкіметтің ықпалы БАҚ-ы кедергілерінің бірі ғана. Бұл кедергілер әдетте журналистикадағы шындықтың этикалық жағынан таратылуына әсер етеді. Қазіргі уақытта журналистердің қай ақпаратты жаңалық ретінде шығарып, шығармауы этикалық мәселелерге байланысты деп ойлау дұрыс емес. Журналистердің соғыс кезінде, ақпараттың қарбаласып жатқан тұсында мұндай шешімдер қабылдап отыруға уақыты жоқ. Бәсеке-лестік пен олардың атқаратын жұмысы аясында бұл шешімдерді басқалар қабылдайды. Бұл орайда журналистердің кәсіби парызы алдыңғы орынға шығады, яғни «өз қызметінде сөз бен ақпарат бостандығы, ішкі саяси тұрақтылықты, конфессияаралық, этносаралық келісімді сақтау, ұлттық ақпараттық қауіпсіздік пен қоғамдық адамгершілік ахуал мүддесі үшін қызмет жасауы қажет» [8].

Қорытынды

Өткенімізде орын алып және бүгінімізде болып жатқан сияқты болашақта да шындықтың триангуляциясының мәні: адал, тәуелсіз және кәсіби журналистика болмақ. Оларды бір-бірінен бөліп керек емес, өйткені бұл құндылықтар мен маңызды басымдылықтар арасында ешқандай айырмашылық жоқ. Қақтығыс аймақтарында этикалық жауапкершіліктің қаншалықты маңызды екендігін, журналистер өміріне төніп тұрған қауіптің көбіне этикалық мәселелерге байланысты болатындығын естен шығармаған дұрыс.

Қазақстаннан соғыс өрті тұтанып жатқан ортаға репортер боп аттанған журналистерден жоғары этикасы, әскери даярлықтан басқа да шет тілін меңгеруді де талап етеді. Отанымызда әскери журналистерді даярлайтын

арнайы оқу орындары жоқ. Әскери журналист мамандар тапшы, кейінгі екі жылдың көлемінде Ресейдің қорғаныс университетінде қазақстандық 10 курсант арнайылап білім алуда. Келешекте сол курсанттардың әскери журналистика саласына үлкен үлес қосатынына сенім білдіреміз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 İNCEOĞLU, Yasemin, Radikal Gazetesi, Makaleler, 23.04.2003. – 26 б. [Электрондық ресурс] - <http://www.yasemininceoglu.com/makaleler26.php>. (қаралған күні: 8. 10.2021).
- 2 ЮНЕСКО. «БҰҰ-ның журналистердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі жөніндегі іс-қимыл жоспары», 2012.
- 3 [Электрондық ресурс] <http://www.medyadernegi.org/turkiyeli-gazeteciler-icin-etik-ilkeler>. (қаралған күні 8.10.2021).
- 4 ÇUBUKÇU. Mete, Ateş Altında Gazetecilik, Savaş ve Savaş Haberciliği, Metis Yayınları: İstanbul, 2005. - 66 б.
- 5 Буроменский М., Штурхецкий С., Билэ Э., Бетц М., Шюпп К., Казанжи З. Журналистика в условиях конфликта: передовой опыт и рекомендации. Пособие с рекомендациями для работников СМИ. – К.: «Компания ВАИТЭ», 2016. - 16 с.
- 6 В 2020 году в мире убиты более 30 журналистов. [Электронный ресурс] - <https://www.dw.com/ru/s-nachala-2020-goda-v-mire-ubity-boleje-30-zhurnalistov/a-55474204> (қаралған күні: 8.10.2021).
- 7 Ред.сост. Погорельый И. Современная российская военная журналистика: опыт, проблемы, перспективы. М: Гендальф, 2002. - 147 с.
- 8 Ошанова О.Ж. БАҚ заңнамасы және этика (оқу құралы). – Алматы: Қазақ университеті, 2016. - 154 б.

М. Топлу, А. Ахмет.

Ethical responsibilities in military journalism

This article will focus on the development of military journalism and its ethical problems. The media's need for news coverage increases, especially during times of war, economic crisis, and natural disasters. Therefore, all information published in these challenging economic times, quickly to influence public opinion. The article also tells that some journalists travel to military territories without any training and are psychologically under stress. In conflict zones, it is noted how important ethical responsibility is, how often the threat to the lives of journalists is associated with ethical problems. The article describes the influence of military journalism on the information component, the significance of the transition from the industrial to the information system. The main features of the principle of objectivity in journalistic ethics.

Key words: military, journalism, information, component, ethical, norm, objectivity, conflict.

М. Toplu, A. Akhmet.

Этическая ответственность в военной журналистике

В данной статье речь пойдет о развитии военной журналистики и ее этических проблемах. Потребность СМИ в освещении новостей возрастает, особенно во время войны, эко-

номического кризиса и стихийных бедствий. Поэтому вся информация, опубликованная в такие трудные времена, быстро влияет на общественное мнение. В статье также рассказывается о том, что некоторые журналисты выезжают на военные территории без какой-либо подготовки, психологически находятся в стрессовом состоянии. В зонах конфликта отмечается, насколько важна этическая ответственность, насколько часто угроза жизни журналистов связана с этическими проблемами. Характеризуется влияние военной журналистики на информационную составляющую, значение перехода от индустриальной к информационной системе. Основные особенности принципа объективности в журналистской этике.

Ключевые слова: военная журналистика, информационная составляющая, этическая норма, объективность, конфликт.

References:

1. İNCEOĞLU, Yasemin, Radikal Gazetesi, Makaleler, 23.04.2003. – 26 б. Retrieved from <http://www.yasemininceoglu.com/makaleler26.php>, (data accessed: 8. 10.2021)
2. UNESCO (2012) "BUU-nyn zhurnalisterdyn qauipsizdigin qamtamasyz etu maselesi zhonindegi is-kimyl zhospary.[UN action plan on ensuring the safety of journalists].
3. Retrieved from <http://www.medyadernegi.org/turkiyeli-gazeteciler-icin-etik-ilkeler>. (data accessed: 8.10.2021).
4. ÇUBUKÇU. (2005). Mete, Ateş Altında Gazetecilik, Savaş ve Savaş Haberciliği, Metis Yayınları: İstanbul, 66 б. (data accessed 8.10.2021)
5. Buromenskiy, M., Shturheckiy, S., Bile, E., Mishel, B., Shuyp, K., Kazanzhi Z. (2016). Zhurnalistika v usloviyah konflikta:peredovoy opyt i rekomendacii. (2016). Posobie s rekomendaciyami dlya rabotnikov SMI. [Journalism in conflict:Best practices and recommendations: A guide with recommendatons for media workers].To.: "VAITE Company", -16 p.
6. V 2020 godu v mire ubity bolee 30 zhurnalistov[In 2020,more than 30 journalists were killed in the world].(2020). Retrieved from <https://www.dw.com/ru/s-nachala-2020-goda-v-mire-ubity-boleje-30-zhurnalistov/a-55474204>. (data accessed: 8. 10.2021).
7. Ed.-comp.Pogorely, M., Safranchuk, I. (2002). Sovremennaya rossiskaya voennaya zhurnalistika:opyt,problemy,perspektiv. [Modern Russian military journalism:experience,problems,prospects].M:Gendalf, 147 p. (data accessed: 8. 10.2021)
8. Oshanova, O.J .(2006).BAK zannamasy zhane etika(oku kuraly)[Legislation and ethics of mass media(textbook)]. – Almaty: Kazakh university, 154 p.

FTAXP 16.21.25

Б.М Сатқынова¹

¹С. Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлерінің Әскери институты, Алматы,
Қазақстан
(E-mail: satkunova_b1975@mail.ru)

Мәлік Ғабдуллиннің шығармаларындағы нақыл сөздер

Бұл мақалада Совет Одағының батыры, белгілі ғалым, жазушы Мәлік Ғабдуллиннің Ұлы Отан соғысы жылдарында әр кез өзі бастан кешкен майдан өмірінен жазған әңгіме-очерктерінен алынған нақыл сөздерін жинастырған. Оларды мазмұнына сай тақырыптарға бөлген. Қаламгердің нақыл сөздерінің құндылығы өзі бастан кешкен, көзбен көріп, қолымен ұстаған нақты фактілерден туған шынайылығымен ерекшелінеді. Алынған нақыл сөздерді Отан, ұлт, халық, әскерді басқару, талап қою, ерлікке тәрбиелеу, махаббат, шындық, әділдік атты тақырыптарға жіктеп, талдап, автор өзіндік пікірін жазған.

Жазушының ғибратқа толы өмір жолы мен адами асыл қасиеттері бүгінгі және кейінгі жастарға үлгі бола алатыны жайлы айтылған. Оның дәлелі мақалада берілген баға жетпес нақыл сөздері екеніне көз жеткізген.

Кілт сөздер: нақыл сөздер, Отан, халық, ұлт, жазушы, тәрбие, тәртіп, ой, тәрбие, махаббат, майдан, ұрпақ.

Кіріспе

Батырлық жырлар, ерлік, елдік тақырыбына ғылыми зерттеулер жүргізген Мәлік Ғабдуллиннің шығармашылығының аясы өте кең. Ғалымның еңбектерінің ойы терең, тілінің орамды келетіндігі нақыл сөздерді орынды қолдануы болса керек. Ұлы тұлғалардың даналығы өзінен кейінгі ұрпағының игілігіне қажет, өйткені қоғамның дамуына қажетті білім мен ұлт болмысының өзегін сақтайтын рухани тереңдік бар. Мәлік Ғабдуллиннің мұраларының зерттелінуі ізденісіміздің рухани жаңғырту бағдарламасымен үндес болуы тақырыптың өзектілігін аша түседі.

Жазушы Мәлік Ғабдуллин Ұлы Отан соғысы жылдарында ерлік айбатымен қатар, қалам қайратымен де халқына қызмет етті. Майдан даласының шынайы куәгері елін қорғаған ерлердің өмірі, ерлік, батырлық жолдарын, қимылдарын шынайы бейнелейтін көптеген деректі әңгімелер, көсемсөздер, мақалалар, очерктер, баяндамалар мен хаттар, күнделіктер жазды. Оның бірқатары көзінің тірісінде «Менің майдандас достарым» («Мои фронтовые друзья») (1947), «Алтын жұлдыз (Золотая звезда)» (1948), «Майдандық очерктер (Фронтовые очерки)» (1949), «Будни войны» (1968), «Достар, жолдастар жайлы» (1969), «Ызғарлы жылдар (Грозные годы)» (1971) деген атпен кітап болып басылып шықты.

Зерттеу әдістері

Мақаланы жазу барысында жинақтау, өңдеу, анализ, синтез тәрізді жалпы ғылыми әдістер, сонымен бірге арнайы әдістер мен методологиялық

принциптер басшылыққа алынды. М.Ғабдуллиннің еңбегіндегі нақыл сөздердің құндылығы бүгінгі жаңғыру жолындағы қазіргі құндылықтарымызбен, болмысымызбен байланыстырылады.

Негізгі бөлім

Қаламгердің шығармашылығын зерттеуші Серік Негимов: «Мәлік Ғабдуллиннің күллі ісі, рухы, жүріп өткен жолы, тағдыры, ниет-пиғылы, үлкен әріппен жазылатын адамдық тұлғасы – жер басып жүргендерге теңестіруге келмейтін заңғар тау. Ол қаһармандық, батырлық іс-қимылдарымен, терең ғылыми ізденістерімен, ұстаздық, санаткерлік ерен еңбегімен, қаламгерлік қабілет-дарынымен, жан дүниесінің кіршіксіз мөлдір тазалығымен, кісілік мейірім-қасиеттерімен, ақыл-парасатымен өзгешеленетін тарихи тұлға» [1] – деп жазуы оның бар болмысына берген бағасы.

Жазушының шығармаларында мағынасы терең, сыр-сымбаты келіскен нақыл сөздері көп кездеседі. Ол Отан, Халық, Адам тағдыры турасындағы ізгі, нұрлы, мәйек ойларын қойын дәптеріне түсіріп отырған.

Осы тұрғыда нақыл сөздер (афоризмдер) – күрделі мәселелерді терең ете дәл жеткізетін ой шалымы кең, қысқа қайырымды шешен сөз. Ол – көп қырлы, түйіндеуге бай, көркемдік дәрежесі жоғары сападағы қанатты сөз айшығы, данышпан ақылдың төзінен, ой көзі айқын көрінетін сөз жасаушы қилы шебердің мүсіндеуінен шыққан іші – алтын, сырты – күміс сөз төресі. Әдетте, бұл нақыл сөздер ел аузында белгілі кісілердің атымен жүреді. Яғни, қысқа әрі ойлы, авторы белгілі, тұжырымды ереже қағидалары [2].

М.Ғабдуллиннің шығармаларындағы нақыл сөздері әртүрлі тақырыпта жазылған. Ерлік пен жаужүректілік, адам, өмір мен өлім, халық пен ұлт, бедел, махаббат, тәртіп туралы жазған нақыл сөздері салмақты, философиялық ойға бөлейді.

1942 жылы 5 ақпанда жазылған хатында: «Майдан дегенді бұрын өз көзіммен көрмей, соғыстың не екенін білмей жүрген кездерде соғыс жайында жазылған көптеген кітаптарды, әдебиеттік деп аталатын шығармаларды оқығаным бар. «Осының бәрін болмаса да, біраз фактілерін авторлар я көріп, я өте терең зерттеп жазатын шығар» деуші едім. Ол солай да болар. Мен сондай кітаптарды қызыға оқитын едім. Қазіргі Отан соғысын суреттеп жазамын деген адам болса, қолымнан келгенше көмектесіп жәрдем беруге даярмын. Осы мақсатпен мен майданға келген күннен бастап «күнделік дәптер» жасадым. Оған күн сайын көрген, білген уақиғаларды, жігіттер жайында, олардың істеген ерліктері туралы жазып жүрдім», – дейді [3].

Ұлт, халық жайында жазушының «Ұлтын жасырушылық, өз ұлтын, халқын сүймеушілік дүниеде ең барып тұрған тексіздік», «Қазақпын» деген сөзді мен: ұлтын сүю, халқын, елін, туып-өскен жерін сүю, халқының батырлық, ерлік салтын, дәстүрін сүю; өз ұлтына адал қызмет ету; өз ұлтының басқалардан артта қалмай, солармен қатарлас (кейде олардан асып түсуін) болуын көксеушілік: соған ұмытылушылық; халықтар достығын қадірлеп, қорғап отырушылық; досқа досша көмектесіп, достың жауымен өз жауыңша

күресушілік деп түсінемін» немесе «Менің «қазақпын» дейтінім – менің сол ұлттың ұлы екендігіме дәлел; өз ұлтымның, оның намысын аса қадірлеп бағалайтындығымда және оған жан-тәніммен қызмет істеуге тырысатындығымда, ұлтымды (демек халқымды) шын сүйетіндігіме, ұлтымның ілгері өніп-өсіп, өрлеуіне жаным ашитындығына – куә», – деген сөздерді ел шын сүйетін, оның дамуына бар күшін салатын, қиындыққа қарсы тұрып, халқымен бірге жеңіп шығатын адам ғана жаза алады.

Сарбаздардың сөзді ұйып-ұғып тыңдауы үшін, соғыста нәтижелі жеңістерге жетуі үшін құлшыну мақсатында саяси жетекші Мәлік Ғабдуллин халықтың аңыздары мен философиялық толғамдарын мықтап қолданған. Ол әрдайым тапқыр салыстырулар жасап, былай дейді екен: Әскери өнер тарихында тәртіптілік пен батырлықтың арасы – бір-ақ адым. Расында да тап солай. Әрбір металшы тат темірді бүлдіретінін және машинаны сындыратынын жақсы біледі. Егер темірге титтей дақ түссе, демек машинаның мүлтіксіз жұмыс істеуіне кедергі болады. Тәртіпсіздікті темірге түскен тат деуге болады. Шынында да тәртіптілік жинақылық, тиянақтылықтан туады. Осындай қасиеттер нағыз қаһарманның болмысын белгілейді. Оның соғыс уақытындағы әскери жазбалары жаралы һәм саналы көңілден туған сабырлы қалып-тан айнымайтын нар мінезден, парасат оты жанған дозақ өмірден туған еді. Жүректің қанымен халқын ардақтаған арлы азаматтың нәзік, сыршыл жанымен суреттеліп жазылған ғой.

Соғыс жылдарында әскерді басқару, талап қою, ерлікке тәрбиелеу жайында:

Ашусыз, ұрсып-зекусіз-ақ та талапкер болуға болады ғой.

Қатал болу деген үнемі ұрсып, боқтау емес, әр нәрсенің орнын таба білген жөн. Қаталдық пен қамқорлықты бірдей ұста.

Кеудесінде намыс оты жоқ адам батыл да, батыр да болмайды.

Өлмеу үшін өршіл бол, үрейленіп үрікпе, қорқып қысылма.

Өлімге тік қадала қара, сонда өлім қашады, сен өлімді жеңесің, мұратқа жетесің.

Сыпайылық, сабырлылық – асыл адам белгісі.

Қырағылық пен ерлік егіз.

Адамды үрей билесе, үрпите береді.

Ерлік майданда туады.

Отан алдына азаматтық парызын өтеп жатқан азаматтардың рухын көтеруі мен майдан даласындағы жауынгерге берген ақылы.

Жазушы шығармасындағы нақыл сөздердің ендігі тобы махаббат тақырыбында жазылған. Отбасын құрмас бұрын осы сөздердің мағынасына ғашықтар тереңінен үнілсе, өзіне керегін алар деп ойлаймын.

Сүю болмаса, сүйемелдеу жоқ.

Жарың жақсы болса – ырысың.

Жолдасың жауынгер болса – тынысың.

Бұл екеуі нақұрыс болса,

Азаматтығың құрысын.

Теңің тезек болса, тектілігің тебіндіге тең.

Сумандаған сұлудан сақтан,

Қылмындаған қыздан без.

Сыпайылық, сабырлық – асыл адам белгісі.

Бейнет көрмеген берекесіздік жасайды.

Жүрекке жолдың алыстығы жоқ, бәрі де жақын.

Кез келген адамның бойында кездесетін қасиеттер, өз бойындағы кемшіліктер мен жетістіктер жайлы жазылған нақыл сөздерінің мәні өте зор: «Соғыс әділетті болуды үйретті», «Қорқақтық жасау қара басының қамын ойлаушылардың ісі. Кімде-кім өз пайдасын, өзінің жеке күш-қуаты болуын ойласа, ондай адам әділ болмайды», «Мен майданда әділдік, шындық, ақиқат үшін соғысып, қан төгіп жүрмін. Жағымпаздық жасаймын деп өтірік айтар жайым жоқ. Әділдік үшін бәйгеге басымды тігемін», «Адамның адамшылдығын, іскерлігін, жалпы кім екенін сынайтын жер – қиыншылық жағдайлар деп ойлаймын» немесе «Тегінде, адамның қасиетін оның сөзінен, түр-тұрпатынан іздемей, ісінен, ой-ынтасын табу керек деп ойлаймын», «Майданда болып, ондағы ерлік жасаған қазақ жігіттерінің батырлық істерін жазу, көпке таныстыру, айту керек-ақ. Осы істі қолға алып ем, онымды кейбір (тылдағы) адамдар жек көріп, маған «ұлтшыл» атағын тағатын көрінеді. Не десе о десін, мен жазам, айтам. Түбінде тарих өзі аршып алар» – деп орта, қоғам арасындағы шындықты түйіндеп отыр. Бұдан сөзі мен ісіне жауапкершілікпен қарап, әр қадамын саралап, ел мүддесін, шындықты жоғары қойғанын көреміз [4].

Бұл нақыл сөздер арқылы адамды танып – білуге, дұрыс армандай білуге, дер кезінде өз ісіне баға беруге, өзінді сыйлата білуге, ойынды түзеуге, дүниенің қадірін білуге деген тұжырым жасай отырып, өзіне бағыт-бағдар аласың.

Қорытынды

Қаламгердің шығармашылығы арқылы жас ұрпақты елдің шынайы қорғаушысы, жер-судың сақшысы, Отанның тірегі, иесі болу рухында тәрбиелеу басты назарда болса, жоғарыда берілген тегеурінді ойлары мен істері үлгі болады. Кезінде Бауыржан Момышұлы өзінің қаһарман-ғалымға деген өлшеусіз ілтипатын: «Ол сегіз қырлы, бір сырлы ардагер еді», - деген сөздері арқылы білдірген.

Солай демекші, соғыс ардагері, ұстаз, ғалым зерттеушінің мұрасын жүріп өткен жолын зерттеу кәдеге жарату бүгінгі ұрпақтың міндеті. Соғыс жылдарында Мәлік Ғабдуллин әскери саяси жетекшілік қызмет атқару барысында этнопедагогикалық әдісті соның ішінде эпостық жырлардың құдіретіне ерекше назар аудартады. Ғалым эпостық жырлардың ұлттық рухты оятуда, жастардың бойына патриоттық сезімді қалыптастыруда ерекше құрал екенін жеткізеді.

Мәлік Ғабдуллиннің еңбектерін әскери институттарда тереңірек қарастырып «Мәліктану» курсы жасап курасанттармен бірге зерттеулер жұмысын ұйымдастырсақ артық болмас дегім келеді.

Әдебиеттер тізімі

1. М.Ғабдуллин. Өнегелі өмір. С.Негимов. Алматы: Қазақ университеті, 2018. - 395 б.
2. [Электрондық ресурс] - <https://elbasylibrary.gov.kz> // мәңгілік ел алыптары. (қаралған күні: 26.05.21).
3. М.Ғабдуллин. Алтын жұлдыз. Очерктер, хаттар және күнделік. – Алматы: Ана тілі, 2005. - 325 б.
4. М.Ғабдуллин. Менің майдандас достарым. Әңгімелер мен очерктер. – Алматы: Жазушы, 1985. - 353 б.

Б.М. Сатқынова

Изречения Малика Габуллина

В этой статье собраны афоризмы Героя Советского Союза, известного ученого, писателя Малика Габуллина, из его очерков и рассказов о каждодневной фронтовой жизни в годы Великой Отечественной войны. Содержания поделены по темам. Афоризмы отличаются достоверными фактами, мастер пера пропустил их через себя, видел, ощутил их. Автор изложил свое мнение, разделив их на темы Родины, нации, народа, управление войсками, требовательности, воспитание героизма, любви, правдивости, честности. Также упоминается об образцовом жизненном пути писателя, высоких человеческих качествах для сегодняшней и завтрашней молодежи.

Ключевые слова: Афоризмы, Родина, народ, нация, писатель, воспитание, дисциплина, мысль, любовь, фронт, поколение.

B.M. Satkynova

Dictum Malik Gavadullin

This research paper includes the hero of the Soviet Union, a well-known scientist and writer Malik Gavadullin aphorisms from his essays and stories about everyday life on the front the Great Patriotic War. The content is divided onto topics. The aphorisms are distinguished by reliable facts that the writer experienced, saw and felt. The author expounded his opinion by dividing them onto the topics: Homeland, nation, people, army management, demand, courage upbringing, love, truth, justice. Also, there are mentioned about the writer's life path and noble qualities that may serve as an example for youth.

Key words: aphorisms, Motherland, people, nation, writer, upbringing, discipline, thought, love, front, generation.

References:

1. Negimov, S. (2018). Gavadullin M. Onegeli omir. [Gavadullin M. Noble life] Almaty: Kazakh University, 395 p.
2. Wikipedia. Nakyl sozder. (data accessed: 26.05.21).
3. Gavadullin, M. (2005). Altyn zhuldyz. [Golden Star]. Feature article, letter, diari]. Almaty: Ana tili, 325 p.
4. Gavadullin, M. (1985). Menin maidandas dostarym. [My frontline friends. Story and essays]. – Almaty: Writer, 353 p.

A.K. Zengin¹

¹*Turkish National Defence University, Istanbul ,Turkey
(E-mail: zengin.alperenkursad@gmail.com)*

Central Asian Security and Kazakhstan's Regional Leadership Status

The geopolitics of Central Asia has strategic importance from the past to the present, but it is also at a key point in today's international system. While the impact of the security threats that emerged on the region after the collapse of the Soviet Union continues today, the Central Asian states, which celebrate the 30th anniversary of their independence, need to take common and serious steps against these threats. In this study, it is claimed that Kazakhstan, with its regional leadership status, can take responsibility and realize policies against the security threats of Central Asia.

Key words: Central Asian Security, Kazakhstan, Regional Leadership, Regional Security Complex Theory.

Introduction

The collapse of the Soviet Union in 1991 was an important breaking point not only for the structure of the international system but also for the Central Asian region. Issues such as the establishment of economic, political, and national security experienced by the countries of the region as a result of these radical changes have caused the region to fall into an unstable situation and regional security has weakened considerably. Moreover, it has been discussed whether the Central Asian states can continue their existence or whether they can become a state/nation in the weakening regional security environment. Fortunately, in the 30 years since gaining their independence, Central Asian states have managed to become effective actors in the international system to a certain extent [1]. However, it cannot be said that the security threats against the region have disappeared. In this context, an understanding of Central Asian geopolitics can provide references for the importance of the region both in regional security and in the international system.

The place of the Central Asian states in today's international system reflects their economic and demographic potentials, their geographical location, the character of their relations with other states and especially with neighboring countries, as well as their role in regional and global international organizations. The place of the Central Asian states in today's international system reflects their economic and demographic potentials, their geographical location, the character of their relations with other states and especially with neighboring countries, as well as their role in regional and global international organizations. When expressed more concretely, Central Asian geopolitics has positive features such as being the center of the east-west axis in terms of the rich energy resources of the countries of the region and the land routes of international trade. It also depicts an area where the unstable state(s) and radical terrorist organizations exist and compete with the policies of the superpowers to some degree. The fact that Central Asia is an area where great powers compete makes the region passive. For Central Asia to become an active structure

and ensure its security, the countries in the region need to take serious and joint steps on certain issues. The fact that the development levels of the countries in the region are quite different from each other may prevent the implementation of integrated policies. However, it is possible to act under the leadership of a state to implement common policies and ensure security. In this study, while it is claimed that the state that can take the aforementioned responsibility is Kazakhstan, it has been tried to explain that the national security of the states of the region is dependent on each other.

Methodology and research methods

In this study, while using quantitative and qualitative data, the analysis was made with the deductive method. At the same time, while applying to official sources on the subject of the study, studies in different languages accepted in the academic field are also included.

The theoretical context of the study is based on the "Regional Security Complex Theory", which is used extensively especially in regional security studies. By making evaluations on the outputs of the theory, the power elements thought to have regarding the regional leadership status of Kazakhstan have been tried to be explained.

Discussion

Central Asia Regional Security Complex The regional security complex (RSC) refers to the patterns of geographical interdependence, the workings of the common cultural understanding of civilization. With geographical proximity, states interact with each other in the context of security sectors in the military, political, social, environmental, and economic fields. The national security of the states included in the RSC is almost interdependent. In other words, it is inevitable that all states in the region will be affected in a conflict situation that may arise or from any security threat.

Central Asian states that gained independence in 1991 (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan) have very similar linguistic structures and common historical backgrounds. At the same time, they have a common understanding of religion and cultural civilization. Also, adjacent state borders have enabled inter-communal interaction to continue today. The coexistence of all these features is sufficient to define Central Asia as RSC.

There are four main threats to the security of the Central Asian region; The first of these is that Central Asia is geographically close to the regions where radical terrorist groups exist. The second is disagreements over various state boundaries and problems of demographics. The third is the problem of sharing water resources and food security. In the post-1991 period, the countries in the region have taken concrete steps to eliminate the aforementioned security threats, but these efforts are not sufficient. For this reason, it would be reasonable for the Central Asian states to take serious joint steps at least on security issues to ensure regional security. While the policies to be implemented are expected to both eliminate the threats and reveal a permanent structure, intra-regional mechanisms should be established and a pioneer-

locomotive state should take responsibility for managing this process. Based on this requirement, it is claimed that Kazakhstan is the state that has the qualifications to be the locomotive power of the Central Asian region.

Regional Leadership Status of Kazakhstan. The policies followed by Kazakhstan in the early 1990s are very important in terms of its position in Central Asia. Kazakhstan gave up the nuclear weapons inherited from the Soviet Union with the decision taken by the parliament on 13 December 1993, then closed the Semipalatsk Nuclear Test Site with the Test-Ban agreement and resolved the disputed border problems with China and other countries in 1996 by reaching an agreement. These policies carried out in the past have been a cornerstone for the security of Central Asia [2].

In the current world order, Kazakhstan's position in Central Asia bears certain areas of responsibility on the same plane. It can be said that the areas of responsibility consist of three power elements. However, before talking about power elements, explaining the main motivation of Kazakhstan's Central Asian policies will provide an understanding of the purpose-policy harmony. From this point of view, Kazakhstan's determined and generally accepted role is its regional leadership status. The issue of regional leadership was addressed in the national security strategy document of 27 August 2021. At the same time, Kazakhstan has been expressed as the bridge between east and west in the geopolitical context. In the foreign policy strategy document published on March 6, 2020, the issue of regional leadership was mentioned, while the role played by Kazakhstan in establishing the regional agenda with its peaceful, pragmatic, and multi-vector foreign policy approach was mentioned.

Kazakhstan has three elements of power in accordance with its regional leadership status and its responsibilities in Central Asia; The first of these is economic power. According to World Bank-2020 data, Kazakhstan's GDP is approximately 170 billion USD, while its per capita income is approximately 11,000 USD. Considering the economic data of Kazakhstan, it is seen that the total GDP of the other four states in Central Asia (Kyrgyzstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Tajikistan) is even higher. In this case, Kazakhstan's area of responsibility and regional leadership status is quite remarkable in the context of economic power.

The second power element is Kazakhstan's diplomatic capabilities and its effectiveness in multinational organizations. When we consider Central Asia as the competition area of great powers, the states of the region will likely become passive. However, Kazakhstan's multi-vector and active diplomacy practices are to give it a more independent role. Kazakhstan's multi-faceted foreign policy understanding, which means that it carries out balanced policies with the great powers operating in the region, has increased its image in the international system while providing gains both in terms of security and economy. The recent discussions of very important issues for the international system, such as the "Astana Process Syria Peace Talks" and the "P5+1 Iran Nuclear negotiations", in Kazakhstan are important examples of the country's international recognition and diplomatic competence. In this context, Kazakhstan's foreign policy strategy can be an exemplary model for other countries in the region.

Another element of Kazakhstan's multi-vector foreign policy understanding is its participation and activities in multi-national organizations. As of 2019, it is very important that Kazakhstan is included in approximately 73 organizations, regional, inter-institutional and thematic, to which it participates and is a party. The fact that the majority of the organizations in operation are related to international security, (especially regional) reveals once again Kazakhstan's regional leader status and its responsibilities for the security of Central Asia.

Finally, the third means of power is the military elements. According to the data of Global Firepower (2021), which is published regularly every year, Kazakhstan's military power ranks 24th among 45 countries in the Asian region and 2nd in Central Asia. According to SIPRI data, Kazakhstan's military spending in 2020 is 1,05 % in GDP, the rate is around 1.73 billion US dollars. Compared to other countries in the region, it can be said that Kazakhstan's military investments are far ahead. Kazakhstan, which has a multi-vector understanding of military matters as in its foreign policy strategy, works to improve the interoperability of the military units of the countries, to fulfill common goals, and to ensure war coordination, both with the "Individual Partnership Action Plan" with NATO and the Collective Security Treaty Organization [3].

Conclusion

Today's world order has tendencies quite different from the structural features of the 1990s. The polycentric structure of the international system provides opportunities for regional and emerging powers to develop their spheres of influence. In this respect, the rise of Kazakhstan in a strategic region such as Central Asia and becoming a pioneer-locomotive state will be compatible with the structural changes of the international system. It has been stated that Kazakhstan has the necessary power elements to ensure its regional leadership status and to take responsibility for the region. Also, abstract and general suggestions on how Kazakhstan will implement these policies can be listed as follows;

- Regional cooperation should proceed in a direction where vital issues of the region will be set as the agenda. Decisions to be taken in consultation should be binding so that third parties should be prevented from affecting the decision mechanism.

- In order for Kazakhstan to be a pioneer-locomotive state, it must be a center of attraction and a model in its relations with other countries in the region. In addition, it is very important to open Central Asia to the world and, most importantly, to act as an arbitrator in solving intra-regional problems.

- Even if the cooperation models on the region reach full integration; this integration will be as much as the sum of the region in economic, political, and military terms. In this respect, it is of course essential to establish balanced relations with 3rd parties on common agendas.

Finally, it would be wrong to analyze Kazakhstan's regional leadership status through hegemony. It is the most reasonable assessment that Kazakhstan and other

Central Asian states exist in the system like a limb of the human body and play their own roles.

References

1. Aydın, M. (2021)“Giriş”, 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri: Küresel Politika, ed (Fırat Yıldız), Nobel: Ankara, 1 p.
2. Bayarkhuu, D. (2004). “Geopolitics Of The New Central Asia.” World Affairs: The Journal of International Issues, vol. 8, no. 1, Kapur Surya Foundation, 56 p.
3. Buzan, B., Wæver, O. (2019). Regions and Powers: The Structure of International Security, Cambridge University Press: New York, 46 p.
4. Zengin, A.K., Topsakal, I. (2020). For Central Asia's intra-regional and extra-regional security threats, see: “Gordian Knot in Central Asia Regional Security Complex: A Multi-Vector Analysis”, Eurasian Research Journal, vol.2, no. 2, 36 p.
5. Leonard, B. (1994). Proliferation and the Former Soviet Union, Diane Publishing: Washington, 14 p.
6. Kassenova, T. (2011). “Semipalatinsk: From Nuclear Testing Site to Test Ban Treaty Support”,Carnegie. <https://carnegieendowment.org/2011/08/29/semipalatinsk-from-nuclear-testing-site-to-test-ban-treaty-support-pub-45434> . (data accessed: 03.11.2021).
7. (1996) Agreement between Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and China on Confidence Building in the Military Field in the Border Area-April 26, United Nations (UN) Peacemaker, <https://peacemaker.un.org/regional-confidencebuildingborders>. (data accessed: 03.11.2021).
8. (2021) Address by The President of The Republic of Kazakhstan, Leader of The Nation, N.A.Nazarbayev STRATEGY “Kazakhstan-2050”, https://www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/address-by-the-president-of-the-republic-of-kazakhstan-leader-of-the-nation-nazarbayev-strategy-kazakhstan-2050-new-political-course-of-the-established-state. (data accessed: 03.11.2021).
9. (2020) On the Concept of the Foreign Policy of the Republic of Kazakhstan for 2020-2030. https://www.akorda.kz/en/legal_acts/decrees/on-the-concept-of-the-foreign-policy-of-the-republic-of-kazakhstan-for-2020-2030 (data accessed: 03.11.2021).
10. GDP (current US\$) – Kazakhstan, The World Bank,-2020. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (data accessed: 03.11.2021).
11. (2015) GDP per capita – Kazakhstan, The World Bank-2020. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?locations=KZ> (data accessed: 03.11. 2021).
12. Embassy of the Republic of Kazakhstan-Washington D.C., International Organizations, <https://kazakhembus.com/foreign-policy/international-organizations> (data accessed: 04.11. 2021).
13. (2021) Asian Military Strength. Global Firepower, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing-asia.php>, (data accessed: 02.11.2021). Global Firepower includes the number of conscripted population, tanks, aircraft, nuclear warheads, aircraft carriers, submarines, and defense budgets in their ranking indexes. Categories are calculated differently for each country due to geographical conditions.
14. Military expenditure (% of GDP) – Kazakhstan, The World Bank- SIPRI, <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2020&locations=KZ&start=2015> (data accessed: 04.11.2021).
15. Military expenditure (current USD) – Kazakhstan, The World Bank- SIPRI, <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2020&locations=KZ&start=2015> (data accessed: 04.11.2021).
16. Zengin, A.K. (2020). For an evaluation about today's world order, see:, “Парадигмалық халықаралық жүйе АҚШ-тың жоспарлы шегінісінің нәтижесі болуы мүмкін”, Азия Еуропа, Vol.5, No.50, 58 p.

А.К. Зенгин

Центрально-Азиатская безопасность и роль Казахстана в качестве регионального лидера

Геополитика Центральной Азии имело стратегическое значение во все времена, и в настоящее время она занимает ключевую позицию в современной международной системе. Возникшие, после распада Советского Союза, угрозы безопасности в регионе существуют и в настоящее время, в связи с чем, государства Центральной Азии, отметившие свое 30-летие, должны предпринять серьезные шаги для их решения. В данном исследовании рассматривается роль Казахстана в качестве регионального лидера, который может взять на себя ответственность для проведения политики решения угроз безопасности Центрально-Азиатского региона.

Ключевые слова: безопасность Центральной Азии, Казахстан, региональное лидерство, теория комплекса региональной безопасности.

А.К. Зенгин

Орталық Азиядағы қауіпсіздік және Қазақстанның өңірлік қолбасшысының мәртебесі

Орталық Азия геосаясатының өткеннен қазіргі уақытқа дейінгі стратегиялық маңызы зор, ол қазіргі заманғы халықаралық жүйеде шешуші қадам болып табылады. Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін аймақта пайда болған қауіпсіздік қатерлерінің әсері бүгінгі күнге дейін жалғасып жатыр. Тәуелсіздігінің 30 жылдығын атап өтетін Орталық Азия мемлекеттері осы қауіп-қатердің алдын алуы үшін маңызды қадамдар жасауы керек. Бұл зерттеуде Қазақстан аймақтық көшбасшы мәртебесіне ие екендігі, сонымен қатар Орталық Азияның қауіпсіздігіне төнетін қауіп-қатерлерге қарсы тұра алу үшін үлкен жауапкершілікпен тиімді саясат жүргізіп отырғандығы айтылады.

Кілт сөздер: Орталық Азия қауіпсіздігі, Қазақстан, аймақтық көшбасшылық, аймақтық қауіпсіздік кешенінің теориясы.

МРҲТИ 15.01.11

V. Muhamedjanova¹

¹ *Alisher Navo'i Tashkent State University of Uzbek Language and Literature*
(E-mail: muhamedjanvera@mail.ru)

Dialogue of civilizations: historical experience and prospects of the XXI century

The article examines the correlation of various aspects of the concept of "civilization" in modern historical science. The author analyzes the concept of "multiplicity of civilizations" in comparison with the idea of the unity of the civilizational development of mankind; the author introduces the concept of "dialogue" as fundamentally significant for the philosophical discussion about civilization, opposed to barbarism. The article reveals the thesis that dialogue is possible only in a world in which civilizations are not divided into advanced and backward, leading and led, central and peripheral. It is the traditions, types of thinking, worldviews that have been formed among the people of the East and West for thousands of years, today, despite the accelerated dynamics of the march of globalism on the planet, the irreversibility of integration processes, the influence of the values of mass culture, determine the desire of peoples to preserve their own national identity. It should be noted that the values of mass culture work on the surface, they can change external forms, but they cannot penetrate and thoroughly shake the deep foundations of the worldview associated with centuries-old national traditions.

Key words: Oriental Renaissance, tolerance, humanism, moral values, common human values, religious values.

Introduction

Usually, the concepts «Orient» and «oriental civilization» are used in a very wide, cultural, and religious meaning and can cover a similar phenomenon in the neighboring geographical areas. The geographical term "region" is always definite. Thus, the concept of "East" (or Orient), for example, includes not only the Asian geographical area but also a part of the African continent. Millions of people live in the vast space of the Ancient East. The historical roots of the modern Arab states, Israel, Iran, India, China, the Central Asian region go back to the distant past of the ancient East.

In the Near East and Central Asia [2], the defeat of the Persian Empire in the wars with the Greeks led to the mutual enrichment of cultures of ancient Orient and Greece, and the formation of the Hellenistic states. The peoples of the ancient East had created a rich culture that greatly influenced the development of world culture. It is in the Ancient East where it was created the first monotheistic religions of Zoroastrianism and Judaism. The religion of Zoroastrianism was first spread in the territory of Khorezm; the age of this cult is determined from the VII century BC. In its dualism, Zoroastrianism has been consistent: two starters (forces) initially opposed to each other, are leading an endless struggle.

In this struggle, the good wins, otherwise the world would be destroyed. Such an idea has arisen due to the settled environment of the Central Asian demand to

provide peaceful conditions for the life of society. What was necessary was a single idea to combine the disparate parts of the cultural world of the Zoroastrianism era [3]. This unity was a prerequisite for a political union, which in turn is dictated by the necessity of a successful fight against the raids and robberies, bloody wars between sedentary farmers and nomadic herders. In such circumstances, the idea of one God was a kind of key to solving all problems.

The holy book of Avesta, which was established here, largely determined the spiritual world and morality both of Asian and European civilizations. For the first time it was on the Uzbek where the chain armor was invented and a wild horse tamed, and riders who had mastered a particular tactic of war appeared in the vast ancient civilization. A system of the board of ancient nomadic communities, which was then transformed into models of various government agencies. Remarkable monuments of the East amazed contemporaries, and were considered "wonders of the world."

Methodology and research methods

When writing the article, they were guided by general scientific methods, such as accumulation, processing, analysis, synthesis, as well as special methods and methodological principles. A particularly important condition for their assessment is the study of scientific traditions from the point of view civilization for their and history. At the same time, the principle of objectivity makes it possible to comprehensively investigate, covering all the complexity and inconsistency of cultural phenomenon and processes.

Discussion

East and West: a comparative analysis of cultures

Jenkinson (Anthony Jenkinson), the British diplomat and explorer, repeatedly visited Russia in the third quarter of the XVI century. He served as the first Plenipotentiary of Russia to England in 1557 by 1571 (and, incidentally, held talks about a possible marriage of Ivan the Terrible to Queen Elizabeth I), and part-time representative of the Moscow (Muscovy Company) British business enterprise, London-based merchants in 1555. English traveler Anthony Jenkinson ambassador, who arrived in Bukhara, wrote: "Bukhara is a great city; there are many brick buildings and grandiose buildings [2]. Baths were built so well that there is no analogs in the world. " The sources preserved his words, "... the age of some cities in Central Asia, Khiva, Bukhara, Samarkand, Karshi number hundreds and thousands of years. They are decorated with numerous palaces, madrassas, minarets, mosques, tombs of saints. You should go to Central Asia, to the "noble" Bukhara and "radiant point of the globe", Samarkand [3].

In 1864, Herman Vambéry published a book about his travels - "Journey through Central Asia"[4]. That book caused great interest in Western Europe, Russia, and North America. It has been translated into nearly all European languages. Readers could not help getting interested in the difficult and dangerous journey of G.Vambéry to Central Asia [5].

The book of the Hungarian traveler was also a valuable source of information. He was also the author who was very knowledgeable in the basis of the Muslim religion, local customs, and Oriental languages, especially languages of Central Asian nations. Therefore, in Europe, unfamiliar with Central Asia, people were delighted with the work of G. Vambery. Writing under the title "Travels in Central Asia, is also one of the most important sources for the study of the ancient civilization of Khiva - the city of "a thousand domes". Khiva is the world-famous city. German Vambery writes about one of the rulers: "... the whole world is grateful to him (Abulgazi Bahadyrkhan), author of" Family Tree of the Turks" [6]. This work was published in the XVIII century in German and Russian languages. Khiva by the early twentieth century was the only center for silk weaving. Following UNESCO's resolution, in 1997 the city celebrated its 2500th anniversary. The great cultural heritage of ancient eastern civilizations was underestimated for a long time. The merit of the prominent commander and general Amir Temur is in establishing diplomatic relations with the King of France, Charles VI, King of England, Henry IV, and King of Castile and Leon (Spain), Henry III de Trastamara. In fact, he is the liberator of the whole of Europe, with a great victory over Bayazid, the sultan of the Ottoman Empire. Thus, whatever shocks occur, the foundations of civilization remained unshakable. The Ambassador of the King of Spain - Ruy Gonzalez de Clavijo, who came to the court of Amir Temur wrote: "about the manners, customs, religion, law" [7]. In addition, in contrast to Europe, in the East, many religions coexisted and even Islam, implacable against Western Christianity, rather quietly coexisted with traditional oriental beliefs.

Historians have long concluded that the Eastern civilization is older than Western, and has at least equal significance. It is in the Ancient East were made great discoveries and inventions that have contributed to the development of human civilization: the production of high-quality Samarkand paper, starting from the VII century until the XVII century, it was a major factor in the development of science, not only for the Central Asian region but also for the whole of Europe. Due to this paper, numerous manuscripts and printed books were produced in many countries around the world.

Modern scholars hold the scientific study of the rich spiritual, social and philosophical heritage of Abu Ali Ibn Sina from different perspectives. Today, when people talk a lot about the clash of civilizations, the study of this topic is particularly topical and relevant. Even in the XII century book called "The Canon of Medicine" was translated into Latin and during seven centuries it served as a guidebook and therapeutic tool for doctors throughout Europe, where Ibn Sina was known as Avicenna [8]. Deeply analyzing tolerance and humanistic ideas of Ibn Sina, preached by the thinkers of the past in their works, we can conclude that it is possible to use them in a constructive dialogue with modern youth [8].

The study of this topic shows that the views of Ibn Sina have a humanistic nature. That is why the previous philosophers in their teachings promoted the idea of humanism. The glorification of reason and knowledge, high ideals of humanism and friendship, moral criticism of the negative features of a feudal society, ignorance,

and bigotry is the content of his brilliant poetry. The motives of his artistic and philosophical stories can be found in the "Divine Comedy" [9].

Dante mentions Ibn Sina as a distinguished thinker. The concepts of Ibn Sina in the upbringing and education of the younger generation were progressive at the time, and quite close to the modern ones. As previous thinkers, Ibn Sina opposed infringing upon human dignity, for the implementation of the principles of social justice. Social, philosophical, and moral beliefs of Ibn Sina and his followers, especially their moral and ethical standards, and thought related to the fate of and life of the people. According to the views of the Eastern thinkers, the satisfaction of their own cognitive needs can make people happy and make sense of their existence. The person experiences true spiritual pleasure when he gets the maximum possible amount of knowledge for himself.

The second important feature of the East was the fact that society is not lose its connection with nature. The purpose of the person is not the enmity but desire to be in harmony with nature, and knowing its basic laws, try not to contradict them. Thus, philosophers and poets of the East believed that nations and states should develop naturally, taking the example of plant and animal life in which there is nothing superfluous, accidental. An example is the poetry of Alisher Navoi and Omar Khayyam. Eastern countries, dominated by powerful spiritual and religious systems and currents, have their own characteristics in the development of the needs and abilities, their knowledge and skills. Abilities and interests, the personal freedom to play a subordinate, secondary role to the fore the interests of the state, the collective, kin, was stronger than the family [9]. So valued and cherished by the Western civilization, the concept of freedom is completely absent in the East. Just as the form of government and population. Oriental man is not free, but he is obliged.

Historical experience and prospects of the XXI century

Bearing in mind the Millennium nomadic life, decades of colonialism, Stalinism, it is known that demonstrate the origins of culture, life, everyday life, and traditions of Uzbeks on the world stage was not possible before the declaration of Independence of our state. This requires a comprehensive study of the past of the people, the history of the nomads. Since ancient times, a vast Uzbek land was the cradle of the cultural and spiritual backbone of the entire Eurasian space.

The role of the results of 25-year-old Franco-Uzbek cooperation in the field of archaeology in the ancient cities of eastern civilization, Samarkand, Bukhara, Termez, and Tashkent is rather important. Members of this international expedition revealed in its territory dozens of new archaeological sites that have enriched archaeological science. The author of several of them, who devoted his life to excavations in the Surkhandarya region, is the famous French archaeologist Pierre Leriche. Thanks to his efforts, scientists from Europe, Asia, and America got the opportunity to get acquainted with the finds discovered in the south of Uzbekistan. For example, he wrote, jointly with Uzbek colleagues, the book about ancient Termez. Historians and archaeologists from Britain and the United States showed great interest in it. Culture Renaissance of Middle Ages promotes deeper study of our statehood histo-

ry, the careful preservation of our ancestors created the cultural and spiritual heritage, its enrichment.

Today, we need to pay attention to the large Asian population who emigrate to the West, creating vast areas of new ethnic groups, religions, and values. On the one hand, this leads to the interpenetration of different cultures, on the other - creates very serious ethnic problems in the West, with the increase of representatives of Eastern civilizations. Concerning the West, there may emerge the effect of its "reverse ethnic colonization" from the East.

The experience of Eastern countries in recent decades shows that the socio-cultural system of the West faces the "impenetrability" of Eastern cultures. It deprives these countries of organic development and sustainability. This, of course, does not exclude the trend of penetration of Western culture and its wide distribution. But surely there are objective limits of such an extension, and the dynamics of interaction between cultures often leads to the fact that foreign culture is faced with growing resentment, control, and repression. Despite the long history of relations, East and West are opposed and are not reducible to each other "two streams of world history."

Conclusion

Can we now speak of a new universal breakthrough in the future based on cultural disarmament and depersonalization, and preserving the cultural and civilizational diversity of humankind? A positive solution to this issue is possible if we will find a civilization that will focus on its exclusivity [10]. Not yielding to any Eastern in historical significance, the great ancient civilization is waiting for further in-depth study. It means that we, as a wise generation, must absorb the high values of East and West, boldly explore unexplored and use it in their development, which, thanks to the philosophy of the East and the West and rapid technology should lead us to prosperity.

References:

1. Fidaev, F.T. (1993) Ancient philosophical heritage in Arabic-speaking science of the IX-XI centuries, 47 p.
2. Boys, M. 1994. Beliefs and practices. S.-Pb, 23 p.
3. Vambéry, N. (1873) Zentralisien und die englisch-russische Grenzfrage. Lpz.;Der, 123 p.
4. Vambéry, N. (1873). Zentralisien und die englisch-russische Grenzfrage; Der Zukunftskampf in Indien. Lpz., 1886; British Civilisation and Influence in Asia. L., 1891, 38 p.
5. Vambéry, N. (1868). Sketches of Central Asia. L, 5 p.
6. Abulgazy Bahadur Khan, (1891). "Tarikhi shajarai Turk" ("The genealogy of the Turks"). Font style - nasx. In the Turkic language. Kazan, 68 p.
7. Burnes, A. (1839). Travels into Bokhara; Containing the Narrative of Voyage on the Indus from the Sea to Lahore and an Account of a Journey from India to Cabool, Tartary and Persia. Vol. III. L, 12 p.
8. Anawati, G., Madkour, I., Zayed, S. (1975). Avicenna. Kitab al-shifa', Metaphysics II, Cairo, 36 p.
9. Irkhin, Y. (2005). On the issue of cross-cultural studies: East-West. Sociological research. No. 2, 134 p.
10. Maslin, M.A. (2015). Classic Eurasianism and Its Modern Transformations. Almanac "Essays on Conservatism", 201 p.

В. Мухамеджанова

Диалог цивилизаций: исторический опыт и перспективы XXI века

В статье исследуется соотношение различных аспектов понятия «цивилизация» в современной исторической науке. Анализируется концепция «множественности цивилизаций» в сравнении с идеей о единстве цивилизационного развития человечества; автором вводится понятие «диалога» как принципиально значимого для философской дискуссии о цивилизации, противопоставленной варварству. В статье раскрывается тезис, согласно которому диалог возможен лишь в мире, в котором цивилизации не делятся на передовые и отсталые, ведущие и ведомые, центральные и периферийные. Именно традиции, типы мышления, мировоззрения, складывались у людей Востока и Запада на протяжении тысячелетий, сегодня, несмотря на ускоренную динамику шествия глобализма по планете, необратимости интеграционных процессов, влияния ценностей массовой культуры, обуславливают стремление народов к сохранению собственной национальной идентичности. Следует отметить, что ценности массовой культуры работают на поверхности, они могут изменить внешние формы, но не могут проникнуть и основательно пошатнуть глубинные основы мировоззрения, связанные с многовековыми национальными традициями.

Ключевые слова: Восточный Ренессанс, толерантность, гуманизм, нравственные ценности, общечеловеческие ценности, религиозные ценности.

В. Мұхамеджанова

Өркениеттер диалогы: XXI ғасырдың тарихи тәжірибесі мен келешегі

Мақалада қазіргі тарих ғылымындағы "өркениет" ұғымының әртүрлі аспектілерінің арақатынасы қарастырылады. Адамзаттың өркениеттік дамуының бірлігі идеясымен салыстырғанда "өркениеттердің көптігі" тұжырымдамасы талданады; автор "диалог" ұғымын варваризмге қарсы өркениет туралы философиялық пікірталас үшін түбегейлі маңызды деп енгізеді. Мақалада өркениеттер алдыңғы қатарлы және артта қалған, жетекші және жетекші, орталық және перифериялық болып бөлінбейтін әлемде ғана диалог жүргізуге болатын тезис ашылады. Бұл мыңдаған жылдар бойы Шығыс пен Батыс адамдарында қалыптасқан дәстүрлер, ойлау түрлері, дүниетанымдар, бүгінде ғаламшардағы глобализм шеруінің жедел динамикасына, интеграциялық процестердің қайтымсыздығына, Бұқаралық мәдениет құндылықтарының әсеріне қарамастан, халықтардың өздерінің ұлттық бірегейлігін сақтауға деген ұмтылысын анықтайды. Айта кету керек, бұқаралық мәдениеттің құндылықтары бетінде жұмыс істейді, олар сыртқы формаларды өзгерте алады, бірақ ғасырлар бойғы ұлттық дәстүрлермен байланысты дүниетанымның терең негіздеріне ене алмайды және мұқият шайқай алмайды.

Кілт сөздер: Шығыс Ренессансы, толеранттылық, гуманизм, адамгершілік құндылықтар, жалпыадамзаттық құндылықтар, діни құндылықтар.

Ө. Қанай¹

¹Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ Еуразия ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері, Алматы
(E-mail:kaztegin@hotmail.com)

Әлемдік қару-жарақ нарығындағы Қытай рөлі

Мақалада соңғы жылдардағы әлемдік қару-жарақ нарығындағы өзгерістерге қысқаша шолу жасай отырып, Қытайдың әлемдік қару-жарақ экспортындағы үлесі мен Қытайдан қару-жарақ алатын басты елдер қарастырылады. Мақаланың негізгі бөлімінде Қытайдың әлемдік қару-жарақ нарығындағы рөлі артуының себептеріне тоқталады. Аталған елдің соңғы жылдардағы әскери даму стратегиясына талдау жасалады. Бұл тұрғыда, Қытайдың соңғы жылдардағы жоғары технологиялық қару-жарақ өндірісіндегі жетістіктері әлемдік сұраныстың артуына себеп болғанын атап көрсетеді.

Кілт сөздер: әлемдік қару-жарақ нарығы, Қытай, әскери өнеркәсіп, қауіпсіздік.

Кіріспе

Әлемдік қару-жарақ нарығы - төрткіл дүниедегі қым-қуыт геосаяси, геостратегиялық және геоэкономикалық өзгерістерге тікелей байланысты салалардың бірі. Соңғы жылдары жаһандық және аймақтық геосаяси және геоэкономикалық белгісіздік пен тұрақсыздықтың артуына байланысты бүкіл әлемде қаруланудың жаңа жаһандық үрдісі байқалуда. Әсіресе, әлемнің бір қатар аймағында туындаған шекаралық талас-тартыстар, азаматтық соғыс пен терроризм қауіптерінің артуы қауіпсіздік пен қорғаныс мәселелерінің өзектілігін арттыра түсті. Сондықтан, қазіргі кезеңде әлемдік экономикада қандайда бір баяулау байқалса да, жаһандық қару-жарақ нарығы жалпы алғанда тұрақты түрде үздіксіз өсіп келеді. Мәселен, жаһандық қауіпсіздік және қорғаныс саласындағы жетекші ғылыми орталықтардың бірі саналатын Стокгольм Халықаралық бейбітшілікті зерттеу институтының (SIPRI) 2020 жылдың наурыз айындағы есебіне сәйкес, 2015-2019 жылдар аралығында әлемдік қару-жарақ саудасы 2010-2014 жылдармен салыстырғанда 5,5%, ал 2005-2009 жылдармен салыстырғанда 20%-ға өскен. 2015-2019 жылдар аралығында, АҚШ, Ресей, Франция, Германия және Қытай әлемнің алдыңғы бес ірі қару-жарақ экспорттаушысы болып, жалпы әлемдік қару экспортының 76%-ын құрады [1]. Әлемдік қару-жарақ нарығындағы алпауыт елдердің ықпалы мен рөлі әрқашан өзекті тақырыптардың бірі болып келеді.

Зерттеу әдістері

Зерттеуде қойылған міндеттерді шешуде отандық және шетелдік ғалымдардың ауқымды еңбегі зерттеулеріне, ғылыми танымның жалпы әдіснамасына сүйенеді. Тақырыпты зерттеуде, гуманитарлық ғылымдарда кеңінен қолданылып жүрген компаративистикалық, салыстырмалы талдау әдістері кеңінен қолданылады.

Негізгі бөлім

Әлемдік қару-жарақ нарығының ағымдағы деректері, Қытайдың соңғы жылдары экономикалық тұрғыдан көтеріліп, жаһандық экономикадағы үлесін арттырумен қатар, әлемдік қару-жарақ нарығындағы маңызды ойыншылардың біріне айналғанын көрсетеді. Мысалы, 2005-2009 жылдар аралығында Қытайдың әлемдік қару-жарақ экспортындағы үлесі бар болғаны 3% болса, 2010-2014 жылдар аралығында 5%-ға және 2015-2019 жылдар аралығында 5,5%-ға жетті. Ал, 2015-2019 жылдар аралығында Қытайдың қару-жарақ экспорты 2010-2014 жылдармен салыстырғанда 6,3%-ға артты. Сонымен қатар, 2010-2014 жылдар аралығында 40 елге қару-жарақ сатқан Қытай, 2015-2019 жылдар аралығында Пәкістан (35%), Бангладеш (20%) және Алжир (9,9%) қатарлы 53 елге қару-жарақ экспорттады [2.]. Алайда, Қытайдың әскери және қорғаныс саласында ашықтықтың төмендігін ескере отырып, Қытайдың жалпы қару-жарақ экспортының белгілі болғанынан да жоғары болуы мүмкін екендігін болжауға болады.

Қытайдың әлемдік қару-жарақ нарығындағы рөлінің барған сайын артуы ресми Пекиннің соңғы жылдары әскери дамуға ерекше мән бергендігімен тікелей байланысты екенін атап өткен жөн. Әсіресе, 2013 жылдан бастап ресми Пекин әскери және қорғаныс саласында ауқымды реформалар жүргізіп, армияны модернизациялауға және қорғаныс өнеркәсібін дамытуға көп күш жұмсады. Ең алдымен, ресми Пекин әскери және қорғаныс өнеркәсібінің құрылымдық басқару жүйесін нығайтуға үлкен мән береді. Осыған байланысты Қытайда 2013 жылы қарашада Орталық ұлттық қауіпсіздік комитеті, 2016 жылы наурызда Орталық операциялық командалық комитеті, 2017 жылы қаңтарда Әскери және азаматтық интеграцияны дамыту комитеті және 2017 жылы шілдеде Әскери ғылыми-зерттеулерді басқару комитеті құрылды. Қытай Орталық әскери комиссиясына қарасты бұл құрылымдар елдегі әскери модернизация, қорғаныс өнеркәсібі және әскери зерттеулерді бір орталықтан басқаруды қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, Қытай соңғы жылдары қорғаныс бюджетін де үздіксіз ұлғайтып келеді. Мәселен, 2017 жылы алғаш рет 1 трлн. юаннан асқан Қытайдың қорғаныс бюджеті 7% артып, 1,044 трлн. юанды (шамамен 155 млрд. доллар) құраса [3], 2018 жылы 8,1%-ға артып 1,107 трлн. юанға (шамамен 167 млрд. доллар) [4] және 2019 жылы 7,5%-ға артып 1,190 трлн. юанға (шамамен 173 миллиард доллар) жетті [5]. Әсіресе, соңғы жылдары Қытайда әскери және әскери-өнеркәсіптік реформалар тездей түскендіктен, алдағы уақытта да Қытайдың қорғаныс бюджеті жалғасты арта түседі деуге болады. Ұлыбританияның IHS Markit компаниясының 2016 жылғы «Jane's Defence Budgets» есебіне қарағанда, Қытайдың қорғаныс бюджетінің 2020 жылы 233 млрд. долларға жететіні, ал 2025 жылы барлық Азия-Тынық мұхиты елдерінің қорғаныс бюджетінің қосындысынан асып түсетіні болжануда [6]. Қытайдың қорғаныс бюджеті жарияланғанынан гөрі көп деген болжамдар да айтылуда. Мысалы, Лондондағы Халықаралық стратегиялық зерттеулер институты (IISS) Қытайдың 2017 жылғы қорғаныс бюджеті 209 млрд. долларға жетті деп

болжайды. АҚШ Қорғаныс министрлігі Қытайдың 2018 жылға арналған қорғаныс бюджеті 200 млрд. доллардан асады деп болжаса, SIPRI деректері бойынша бұл көрсеткіш шамамен 250 млрд. долларды құрайды [7]. Сонымен қатар, ресми Пекин елдегі әскери зерттеу институттары мен әскери өндіріс нысандарын қайта құру арқылы қорғаныс өнеркәсібінің технологиялық және ғылыми деңгейін көтеруге де үлкен мән беруде.

Соңғы жылдары Қытайдың әскери және қорғаныс саласындағы құрылымдық реформаларды жеделдетуі, қорғаныс бюджетін тұрақты түрде ұлғайтуы және қорғаныс өнеркәсібінің инфрақұрылымын нығайтуы елдегі қорғаныс өнеркәсібі мен әскери өндіріс қуатының артуына айтарлықтай ықпал етті деуге болады. SIPRI зерттеулеріне сәйкес, Қытай Ресейді артта қалдырып, АҚШ-тан кейін әлемдегі қару өндіретін екінші ірі елге айналды. 2015-2017 жылдар аралығындағы деректерге көз жүгіртсек, әлемдегі қару-жарак өндіретін 100 ірі фирманың арасында Қытай Авиациялық өнеркәсіп корпорациясы (AVIC) 6-шы орынды, Қытай Солтүстік өнеркәсіп корпорациясы (NORINCO) 8-ші орынды, Қытай Электронды технологиялар корпорациясы (CETC) 9-шы орынды және Қытай Оңтүстік өнеркәсіп корпорациясы (CSGC) 19-шы орынды иеленуі назар аударарлық жайт [8].

Осыған орай, соңғы жылдары Қытайдың қорғаныс өнеркәсібі саласында стратегиялық маңызы бар жоғары технологиялық қару-жарак өндіруде үлкен жетістіктерге қол жеткізуі әлемдік қару-жарак нарығында қытайлық қару-жарақтарға деген қызығушылық пен сұраныстың артуына, сондай-ақ, сенімнің қалыптасуына себеп болды. Ең алдымен, Қытайдың әскери авиация саласындағы соңғы жетістіктері халықаралық ортада үлкен аңыс қозғады. Мысалы, Қытайдың 2011 жылы қаңтарды алғаш рет ұшу сынаған жүргізген және 2016 жылы қарашада алғаш рет көпшілікке таныстырылған бесінші буын соғыс ұшағы саналатын радарға түспейтін Chengdu J-20 жойғыш ұшағын 2017 жылдың наурыз айында ресми түрде қолданысқа берді. Жоғары техникалық сипаттамалары бойынша, Chengdu J-20 жойғыш ұшағын АҚШ-тың F-22 Raptor және F-35 Lightning II сияқты әлемдегі ең мықты бесінші буын жойғыш ұшақтармен салыстыруға болатыны белгілі болып отыр [9]. 2013 жылы қолданысқа берілген, әуе кемесіне қолдануға бағытталған көп рольді Shenyang J-15 соғыс ұшағының жетілдірілген нұсқасы саналатын Shenyang J-15B және Shenyang J-15S соғыс ұшақтарын жасап шығарған Қытай, 2018 жылы Shenyang J-15D электронды соғыс ұшағын да сынақтан өткізді [10]. Сонымен қатар, 2012 жылы ескі кеңестік ұшақ тасымалдаушы кемеден қайта құрастырып жасаған Liaoning (16) ұшақ тасымалдаушы кемесін әскери-теңіз флотына қосқан Қытай алғашқы өзі өндірген Chandong (17) ұшақ тасымалдаушы кемесін 2017 жылы теңізге түсіріп, 2019 жылы пайдалануға берді [11]. Ал, алғашқысы 2017 жылы суға түсіріліп, 2020 жылы қаңтарда пайдалануға берілген 055 тиіпті эскадралық миналы кемесінің ұзындығы шамамен 183 метр, ені 22 метр және салмағы 11 мың тонна болып, қазірге дейін Қытайдың ең үлкен әскери кемесі саналады [12]. Сонымен қатар, 2017-2019 жылдар аралығында Қытай жоғары қозғалыс жылдамдығына, көп мақсатты оқтұмсығы мен жоғары дәлдікте соққы беру қабілетіне ие Dongfeng-

5С (DF-5С), DF-31AG және DF-41 қатарлы барынша озық құрлықаралық баллистикалық зымырандарын да таныстырған болатын [13]. 2009-2017 жылдар аралығында Қытайдың жалпы қару-жарақ экспортының 27,86%-ын әскери ұшақтар, 24,55%-ын әртүрлі зымырандар және 13,46%-ын әскери кемелер құрағанын ескерсек [14], Қытайдың соңғы жылдары жоғары сапалы әскери ұшақ, зымыран және әскери кеме саласындағы жетістіктері қытайлық қару-жарақтарға деген қызығушылықты арттырғанын айтуға болады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, соңғы жылдары Қытайдың әлемдік қару-жарақ нарығына белсенді қатысуы және өз үлесін арттыруы Пекиннің соңғы жылдардағы әскери және қорғаныс саласында жүргізген стратегиялық өзгерістеріне байланысты болғанын айта аламыз. Соңғы жылдары экономикалық дамумен қатар, әскери дамуға да ерекше мән берген Қытай билігі, 2035 жылға дейін армиясын толықтай жаңа заманауи қарулармен жабдықтауды және 2050 жылға дейін әлемнің ең күшті армиясына ие болуды мақсат етіп отыр. Осы тұрғыдан алғанда, алдағы кезеңде Қытайдың әлемдік қару-жарақ нарығындағы рөлі ресми Пекиннің әскери стратегиясына байланысты дамиды болады. Алайда, Қытайдың әскери және қорғаныс саласының көптеген жылдар бойы импорт негізінде дамып келе жатқанын ұмытпау керек. Соңғы бірнеше жыл ішінде Қытай қару-жарақ импортын үздіксіз азайтқанына қарамастан, 2015-2019 жылдар аралығында әлемнің бесінші ірі қару-жарақ импорттаушысы болды. Аталмыш кезеңде Ресейдің 16%, Украинаның 31% және Швейцарияның 14% қару-жарақ экспорты Қытайға бағытталды. Қытайдың осы саладағы басты бәсекелестеріне үнілсек, Қытай жасаған қарулардың көбі Кеңестік қару-жараққа негізделгенін есепке ала отырып, әлемдегі екінші ірі қару-жарақ экспорттаушы Ресейді Қытайдың маңызды бәсекелесі ретінде қарастыруға болады. Стратегиялық тұрғыдан алғанда, Қытай қару-жарағының ең басты бәсекелесі, әрине, АҚШ екені даусыз. Онсыз да Қытай қару-жарағының ең маңызды тұтынушылары да АҚШ тарапынан экономикалық немесе қару-жарақ эмбаргосы енгізілген елдер болып табылады. Ұзақ жылдар бойы гео-экономикалық, геосаяси және геостратегиялық тұрғыдан АҚШ-тың жаһандық гегемониясына қарсы тұруға ниеттеніп келген Қытай өзінің жаһандық және аймақтық ықпалын барынша күшейтуге тырысып келеді. Сондықтан, ағымдағы жаһандық және аймақтық геосаяси және геоэкономикалық өзгерістермен қатар, АҚШ пен Қытай арасындағы шиеленісе түскен бәсекелестік тұрғысынан алып қарағанда, Қытай геостратегиялық маңызы бар әлемдік қару-жарақ нарығында да өз үлесін ұлғайтуға жалғасты күш сала беретінін болжауға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Pieter, D. Trends In International Arms Transfers, 2019. Solna: SIPRI, 12 p. (SIPRI Fact Sheet, March, 2020). [Электрондық ресурсы] - https://www.sipri.org/sites/default/files/2021-03/fs_2103_at_2020_v2.pdf. (қаралған күні: 05.11.21).

2. Pieter, D. Trends In International Arms Transfers, 2014. Solna: SIPRI, 8 p. (SIPRI Fact Sheet, March, 2015). [Электрондық ресурс] - <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/FS/SIPRIFS1503.pdf>. (қаралған күні: 05.11.21).
3. Синхуа. 2017 жылы Қытайдың қорғаныс бюджеті 1 трлн. юаннан асып 7%-ға артты. [Электрондық ресурс] - http://www.gov.cn/xinwen/2017-03/06/content_5173941.htm. (қаралған күні: 05.11.21).
4. Синхуа. 2018 жылы Қытайдың қорғаныс бюджеті 1,107 трлн. юанға жетіп 8,1%-ға артты. [Электрондық ресурс] - http://www.mod.gov.cn/topnews/2018-03/05/content_4805966.htm. (қаралған күні: 05.11.21).
5. Синхуа. 2019 жылы Қытайдың қорғаныс бюджеті 1,190 трлн. юанға жетіп 7,5%-ға артты. [Электрондық ресурс] - http://www.mod.gov.cn/topnews/2019-03/05/content_4837244.htm. (қаралған күні: 05.11.21).
6. IHS Markit. “2016's \$1.57 Trillion Global Defense Spend to Kick off Decade of Growth,” December 12, 2016. https://news.ihsmarkit.com/prviewer/release_only/slug/2016s-15-trillion-global-defence-spend-kick-decade-growth-ihsmarkit-says. (қаралған күні: 10.11.21).
7. China Power Team. "What Does China Really Spend on its Military?" China Power. December 28, 2015. Updated May 27, 2021. Accessed October 12, 2021. [Электрондық ресурс] - <https://chinapower.csis.org/military-spending>. (қаралған күні: 10.11.21).
8. Nan, T., Fei, S. Estimating the arms sales of Chinese companies - Solna, Sweden: SIPRI. (2020). - 19 S. (SIPRI Insights on peace and security; No. 2020/2 (January 2020)). [Электрондық ресурс] - https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-01/sipriinsight2002_1.pdf. (қаралған күні: 10.11.21).
9. China News. Chengdu J-20 радарға түспейтін жойғыш ұшағы пайдалануға берілді. [Электрондық ресурс] - http://www.chinanews.com/shipin/2017/03-10/news_698563.shtml. (қаралған күні: 11.11.21).
10. Guancha. Қытай Shenyang J-15D электронды соғыс ұшағын сынақтан өткізді. [Электрондық ресурс] - https://www.guancha.cn/military-affairs/2018_05_04_455737.shtml?s=zwxhgjtjbt (қаралған күні: 11.11.21).
11. Xinhua. Қытайдың алғашқы өзі өндірілген ұшақ тасымалдаушы кемесін пайдалануға берілді. [Электрондық ресурс] - http://www.xinhuanet.com/politics/leaders/2019-12/17/c_1125.htm. (қаралған күні: 12.11.21).
12. Xinhua. Қытайдың 055 типті эскадралық миналы кемесі әскери-теңіз флотына қосылды. [Электрондық ресурс] - http://www.xinhuanet.com/politics/2020-01/12/c_1125.htm. (қаралған күні: 12.11.21).
13. Hille, K., Qianer, L. “China Displays Military Advances in Show of Strength to Rivals”, Financial Times, September 30, 2019. Accessed October 12, 2021. [Электрондық ресурс] - <https://www.ft.com/content/07c7cfb0-e125-11e9-9743-db5a370481bc>. (қаралған күні: 13.11.21).
14. CHYXX. Қытайдың 2018 жылғы қару-жарақ экспорты мен импорттаушыларына шолу. [Электрондық ресурс] - <https://www.chyxx.com/industry/201808/667435.html>. (қаралған күні: 13.11.21).

О. Канай

Роль Китая на мировом рынке вооружения

В статье рассматриваются основные изменения на мировом рынке вооружения за последние годы, доля Китая и основных стран в мировом экспорте вооружения. В анализе предпринята попытка выявить основные причины растущей доли Китая на рынке

вооружения, что дает представление о стратегии военного развития страны. В нем делается вывод о том, что растущий интерес и спрос на китайское вооружение в мире в значительной степени обусловлены последними технологическими достижениями Китая в производстве высокотехнологичного оружия.

Ключевые слова: мировой рынок вооружения Китай, военная промышленность, безопасность.

О. Hanay

China's Role in The Global Arms Market

The article looks into major changes in the global arms market in recent years, China's share in global arms exports and the main countries importing arms from China. The analysis attempts to identify the main reasons behind the growing share of China in the arms market providing an insight into China's strategy of military development. It concludes that the boosting interest and demand for China's weapons in the world have largely been generated by China's recent technological achievements in the production of high-tech weapons.

Key words: world arms market, China, military industry, security

References:

1. Pieter, D. (2020). Trends In International Arms Transfers, 2019. Solna: SIPRI, 12 p.(SIPRI Fact Sheet, March, 2020). <https://www.sipri.org/sites/default/files.pdf>. (date accessed: 05.11.21).
2. Pieter, D. (2015). Trends In International Arms Transfers, 2014. Solna: SIPRI, 8 p.(SIPRI Fact Sheet, March, 2015). <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/FS/SIPRIFS1503.pdf>. (date accessed: 05.11.21).
3. Sinkhua. 2017 jyly Kytaidyn Korganys byudzheti 1 trln .yuannan asyp 7%-ga artty[Xinhua. In 2017,China's defense budget amounted to 11 trillion.it increased by 7%,reaching the yuan]. http://www.gov.cn/xinwen/content_5173941.htm. (date accessed: 05.11.21).
4. Sinkhua. 2018 jyly Kytaidyn Korganys byudzheti 1,107 trln .yuannanga zhetip 8,1%-ga artty [Xinhua China's defense budget in 2018 amounted to 11,107 trillion.it increased by 8,1%,reaching the yuan]. http://www.mod.gov.cn/topnews/content_4805966.htm. (date accessed: 05.11.21).
5. Sinkhua. 2019 jyly Kytaidyn Korganys byudzheti 1,190 trln .yuanga zhetip 7,5%-ga artty [Xinhua. In 2019,China's defense budget amounted to 11,190 trillion.it increased by 7,5%,reaching the yuan. . http://www.mod.gov.cn/topnews/content_4837244.htm. (date accessed: 05.11.21).
6. IHS Markit. "2016's \$1.57 Trillion Global Defense Spend to Kick off Decade of Growth," December 12, 2016. https://news.ihsmarket.com/prviewer/release_only/slug/2016s-15-trillion-global-defence-spend-kick-decade-growth-ihs-market-says. (date accessed: 10.11.21).
7. China Power Team. "What Does China Really Spend on its Military?" China Power. December 28, 2015. <https://chinapower.csis.org/military-spending/>.(date accessed: 10.11.21).
8. Nan, T., Fei S. Estimating the arms sales of Chinese companies - Solna, Sweden: SIPRI. (2020). - 19 S. SIPRI Insights on peace and security. <https://www.sipri.org/sites/default/files/.pdf>. (date accessed: 10.11.21).
9. China news. Chengdu J-20 radarga tuspeitin zhoigysh ushagy paidalanuga berildi. [China news. Chengdu J-20 non-radar fighter put into operation]. <http://www.chinanews.com/shipin/news698563.shtml>. (date accessed: 11.11.21).

10. Guancha. Kytai Shenyang J-15D sogys ushagyn synaktan otkizdi. [Shenyang j-J-15D electronic fighter aircraft tested]. [https://www.guancha.cn/military affairs/.shtml?s=zwyxgtjbt](https://www.guancha.cn/military-affairs/.shtml?s=zwyxgtjbt). (date accessed: 11.11.21).
11. Xinhua. Kytaidyn algashky ozi ondirilgen ushak tasymaldaushy kemesin paidalanuga berildi. [China's first self-produced aircraft carrier the ship was put into operation]. <http://www.xinhuanet.com/politics/leaders.htm>. (date accessed: 12.11.21).
12. Xinhua. China's type 055 squadron minesweeper joins the Navy. Published time:12.01.2020. <http://www.xinhuanet.com/politics/1125451631.htm>. (date accessed: 12.11.21).
13. Hille, K., Qianer L. "China Displays Military Advances in Show of Strength to Rivals", Financial Times. <https://www.ft.com/content/07c7cfb0-e125-11e9-9743-db5a370481bc>. (date accessed: 13.11.21).
14. CHYXX. Kytaidyn 2018 zhylygy karu-zharak eksporty men importtaushylaryna sholu. [Overview of China's arms exports and importers in 2018]. <https://www.chyxx.com/industry.html>. (date accessed: 13.11.21).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ
INFORMATION ABOUT AUTHORS

Akhmet, A. – Master’s student of UNESCO, International journalism and Public Media Department, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

Alpysbaev, T.M. – Associate Professor of the Department Educational and Ideological work of the Military Institute of the Land Forces named after S. Nurmagambetov, Candidate of Sociological Sciences, Colonel of the reserve, Almaty, Kazakhstan.

Hanay, O. – Researcher at the Eurasian Research Institute of the International Kazakh-Turkish University named after Khoja Akhmet Yasavi, Almaty, Kazakhstan.

Kuptikbaev, D.K. – Colonel, PhD professor of the Military Institute of the Land Forces, Almaty, Kazakhstan.

Moldasheva, A.B. – Senior researcher at the Military Research Center of the National Defense University named after the first President of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan.

Muhamedjanova, V. – Social Sciences and Humanities Chair, Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek Language and Literature, Tashkent, Uzbekistan.

Nogaibekov, M.N. – Head of the Department of Fire Training of the S. Nurmagambetov Military Institute of Land Forces, Almaty, Kazakhstan.

Nuradinov, A.S. – Candidate of Psychological Sciences, Professor of the Eurasian University L.N. Gumilyov National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Orazbai, S.T. – Senior Officer of the Department of Military education and science of the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Saktaganov, B.K. – PhD of the National Academy of Education named after Y. Altynsarin, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Satkynova, B.M. – Lecturer of the State Language Department of the Military Institute of the Land Forces named after S. Nurmagambetov, Almaty, Kazakhstan.

Toplu, M. – Ankara University Haji Bayram Veli, Faculty of Journalism Professor, Ankara, Turkey.

Zarubin, I.V. – Senior Researcher-Head of the Laboratory of Scientific Projects and Innovations of the Military Institute of the Land Forces named after S. Nurmagambetov Almaty, Kazakhstan.

Zengin, A.K. – ATATURK Institute for Strategic Studies at the National Defence University, Istanbul, Turkey.